

Шарҳ

ЮЛДУЗИ

ЎЗБЕКИСТОН
СОВЕТ ЁЗУЧИЛАР СОЮЗИ

ТОШКЕНТ - 1946

УЗБЕКИСТОН СОВЕТ ЁЗУЧИЛАР СОЮЗИ

Шарқ ЮЛДУЗИ

ОЙЛИК АДАБИЁТ ВА
САНАТ ЖУРНАЛИ

№ 3

„ҚИЗИЛ УЗБЕКИСТОН“ ва „ПРАВДА ВОСТОКА“
НАШРИЁТИ

• Ташкент — 1946

ҒАФУР ҒУЛОМ

В А Қ Т

(Укам капитан
Ҳамидулла
Ҳусайнов менга
соат совға қилди)

Ғунча очилгунча ўтган фурсатни,
Калалак умрига қиёс этгулик,
Ба'зида бир нафас олгундек муддат
Минг юлдуз сўниши учун етгулик.

Яшаш соатининг олтин кафгири,
Ҳар бориб келиши бир олам замон.
Жоинот шу дамда ўз куррасидан
Ясаб чиқаолур янгидан жаҳон.

Ярим соат ичида туғилиб, ўсиб,
Яшаб, умр кўриб, ўлгучилар бор.
Кўз очиб юмгунча ўтган дам қиймат,
Бир лаҳза мазмуни бир бутун баҳор.

Бир оннинг баҳосин ўлчамак учун,
Олтиндан тарозу, олмосдан тош оз.
Нурлар қадамила чопган секунднинг
Барини туталмас айҳаннос — овоз.

Йигит термилади қизнинг кўзига,
Киприк сузилиши, майин табассум...
Қўша қаримоққа муҳур бўлади,
Ҳаётда икки лаб қовушган бир зум.

Яшаш дарбозаси остонасидан
Зарҳал китоб каби очилур олам,
Тириклик кўркидир меҳнат, муҳаббат,
Фурсатдир — қилгучи азиз, мукаррам.

Бебаҳо дамларнинг тирик жони биз,
Ҳар они ўтмушнинг юз йилига тенг.
Улуғ Сталиннинг нафасдошимиз,
Нафаски, мазмуни фазолардан кенг.

Қатрада осмон акс этганидек,
Жаҳондай ма'нидор қорачуғимиз.
Ғолиб асримизга қуёшдай маш'ал
Замон кўрасининг сўнмас чўғимиз.

Кремль куранти занг урар мудом,
Минглаб ҳодисалар минутларга қайд;
Қаҳрамон туғилди, шаҳар олинди,
Бир гигант қурилди, шарафли бир пайт.

Рейхстаг устига ғалаба туғин
Қадашда отилган советнинг ўқи
Ялт этган умрида барқарор қилди
Башарнинг муқаддас олий ҳуқуқин.

Жуков амри блан мағлуб немиснинг,
Генерали қўл қўйди, уч секунд фақат...
Шу мал'ун имзода одамлар ўқур,—
Миллион йил, фашистнинг умрига ла'нат.

Азиз асримизнинг азиз онлари,
Азиз одамлардан сўрайди қадрин.
Фурсат ғаниматдир, шоҳ сатрлар-ла
Безамоқ чоғидир умр дафтарин.

Шухрат қолдирмакка Герастиратдек¹,
Диана ма'бадин ёқмоқ шарт эмас;
Кўпларнинг бахтига ўзликни жам'лаб
Шу улуг бинога бир ғишт қўйсанг, бас.

Ҳар лаҳза—Сталин умридек узун,
Асрлар тақдири лаҳзаларда ҳал.
Умрдан ўтажак ҳар лаҳза учун
Қудратли қўл блан қўяйлик ҳайкал.

Ҳаёт шаробидан бир қултум ютай,
Дамлар ғаниматдир умрзоқ соқий.
Қуёшқу фалакда кезиб юрибди,
Уримиз боқийдир, умримиз боқий.

¹ Герастират — афсонавий бир тентак, у, дунёда ноя қолдирмоқ учун
Диананинг ма'бадига ўт қўйган.

КЎЧАТ

Кеча тўқсон чиқди; наврўз олам
Кўчат—келиндарнинг тўйи бошланди.
Эй, кўнгил куёви, сен ҳам жиға тоқ,
Чаман чимилдиқлар муборак энди.

Лолалар базмига борур чоғингда,
Бинафша та'зими ёдингда бўлсин.
Кўкламдай мусаффо нафасларингдан,
Уду анбарларнинг қадри тўкилсин.

Халқимиз, тарихлар яратмак учун,
Каналлар чиқариб, шаҳар қургандек,
Ширин номинг миёг йил тилларда қолсин,
Яхши ният блан бир жуфт кўчат эк.

Ўғил, қизларимиз бўйига етиб,
Ўзи-чун қурганда ошиёну бахт.
Шамшоду аргувон хиёбонларда,
Саломига чиқсин Тошкент—пойтахт.

УЙҒУН

ҲАЁТ ИШҚИ

Тонг бўзарар, ҳаёт ишқига—
Тўлиб-тошиб қушлар чувуллар.
Тегарамда ҳаёт қўшиғи,
Жўшка кирар, янграр, гувуллар.

Ҳаёт қонунининг товуши бор
Атомларнинг ҳаракатида.
Гиёҳларнинг ҳаёти мавжуд
Ёмғурларнинг баракатида.

Капалаклар ҳаёт ишқида,
Гулдан-гулга қўнар эринмай.
Янги ҳаёт иштиёқида
Гулзор ичра булбул чалар най.

Озиқ излаб, ҳаёт ақтариб,
Чумолилар юрар физиллаб.
Яна шу ўй, шу умид блан,
Бол арилар учар визиллаб.

Униб чиқар ердан гиёҳлар,
Интилади нурга ғунчажар.
Неки тирик, ҳаёт ишқига
Мафтун бўлиб қолмиш шунчалар...

Менчи? Инсон! Менинг ишқимга,
Ҳеч нарса тенг келмас жаҳонда.
То тирикман, ҳаёт севгиси
Ҳукмрондир юракда, қонда.

Қиламан деб дун'ени жаннат,
Белга белбоғ боғлаганлигим,
Тақирни гул, саҳрони чаман,
Чўлни бўстон айлаганлигим.

Гулзоримга орб берганим,
Зеб берганим нур олиб кундан.
Пахтазорда кечайо-кундуз,
Тер тўкишим бариси шундан.

Шу ишқ блан олий саройлар,
Янги-янги жаҳонлар қурдим.
Шу ишқ блан, ўлкамни душман
Босганида, оёққа турдим.

Вабо юклаб ёв қузғунлари,
Солганида юзимга соя.
Шу ишқ блан жонимдан кечиб,
Озодликни қилдим ҳимоя.

Шу ишқ блан қонли жангларда,
Енга олдим ўлимларни ҳам.
Шу севгининг қудрати блан
Зафар ва бахт бўлаолди жам.

Яна тинчлик, гўзал табиат,
Жилва қилар ҳуснга тўлиб.
Мен созимни янгратам яна,
Гул ҳаётнинг мафтунни бўлиб.

Нав баҳорда қушлар товушин
Тинглаганда яна жўш урдим.
Кўнглимни завқ асир этдию,
Қарашимни гулларга бурдим.

Барчасида ҳаёт жилваси,
Ҳаёт мадҳи, ҳаёт қалами.
Удуглайди ҳаётни минг бор,
Гул та'зими, қушлар саломи.

Асир этиб эзгу ишқингга,
Синмас рубоб тутқиздинг менга.
О гул ҳаёт, о ширин ҳаёт,
Қониб бўлармикин меҳрингга.

АБДУЛЛА ҚАҲҲОР
Қ Ұ Ш Ч И Н О Р
Р О М А Н

Сўнги батрак

*Кўрмайин босдим тиканини
тортадирман дардини...*
Кўшиқ

— Қазисан, қартасан, ахир аслингга тортасан! — деди кампир омборни қулфлаётиб. — Энди жир битди-да! Битта кўйлак иккита бўлди! Увада, ислиқи тўн, чилвир белбоғнинг хумориси тут-гандир!..

Сидиқжон қайнонасидадан бу хилдаги та'наларни кўп эшитган, лекин сра гап қайтармаган эди, бу сафар заҳарханда қилиб:

— Ўзи тўймаганининг салқити қорин оғритади, онажон, сиздан ортдию, бизга жир битдими! — деди.

Кампирнинг жиғи-бийрови чиқди. Омбордан олиб чиққан бир сават пахтаси блан чигириғини кўтариб, вайсаганича, ўз ўйи-га кириб кетди.

Сидиқжон ўрнидан туриб кўча эшиги томон йўналган эди, айвонда кўз оғриқ боласини эмизиб ўтирган хотини тўхтатди.

— Тухтанг, ажрим қилиб кетинг! — деди.

Сидиқжон ялт этиб хотинига қаради. Хотини, ранги учган, ўрнидан туриб, болани беланчакга солди ва қаттиқ-қаттиқ теб-ратабошлади.

— Нима дединг? Ажрим қилиб кетинг. Мен бирон ёққа кетётганим йўқ эдику... Кетгин, демоқчи бўлсанг, тўғрисиини айтабер. Менинг бу уйда шу боладан бўлак илинжим йўқ. Бунинг ҳам ярими сеники... Кетгин деганингми бу?

— Райингиздан қайтсангиз, қайтганингиз, бўлмаса мен... Отанамни дейман!

— Ахир отанг рози дедимку! Ўлгани йўқ, кечқурун келади, сўра.

— Рози бўлсалар, бўлаверсинлар, мен рози эмасман.

Сидиқжон видамай кўчага чиқиб кетди.

Кампир уйда жоввар, қизини қарғар эди:

— Э, ўл, ит'ялоқ! Дайди итнинг гумшиғини ёғ қилмай ўл! Итга берсанг ошиниғни, итлар ғажир бошиниғни! Кошки ўз бошиниғни ғажиса!

Қизи тозуш чиқармай куюниб йиғлади. У ўз онасидан юрагига ништар бўлиб санчиладиган сўзни шу блан иккинчи мартаба эшитаёттипти. Илгарги, ҳазилми-чинми, „боланг эринга ўхшамайди“ деган эди. Хотин кишининг юрагидан фарзанд доғи кетса, кетадики, бундай гапнинг алами кетмайди. Энди „ит’ялоқ деяёттипти. Бу гапни фар ҳам кўтаролмас, тикка юлишар эди. Броқ унинг тили қисик. Айниқса мана бу ғурбат блан бошланиб, ғурбат блан тугаётган кунларда ота-онасига сўз қайтариш эмас, рўпара бўлишга ҳам юраги безиллар эди.

Унинг тили қисик бўлишига сабаб бўлган ғуноҳи шундай содир бўлган эди.

Бундан роса ўн йил бурун мана шу болохонадаги қозноқда тухум босиб ётган фаранги товуқ бирданига қақиллаб, том орқасига — Собиржон қорининг боғига учиб тушди. Қиз дувол ошиб, унинг кетидан қувлади. Товуқ тутқич бермай анҳор бўйидаги жингуллэр остига кириб кетди. Қиз уни ушлаб олгани кўп уринди, жуда қийналиб кетди: қўлларига тикан кирди, юзи ва билаклари тирмаланди, роҳати-бадан кўйлагининг этаги йиртилди. Ўша вақтда Собиржон қорининг қорони бўлган шу Сидиқжон анҳорнинг нариёғида анжир очаётган бўлиб, қизни кузатиб турган эди. Сидиқжон — қорол бола, бу — узига тўқ бир одамнинг қизи; икки орани ажратиб турган шундай зўр тоғни бир зумда толқон қилиб ташлайдиган „алланима бало“, бир куч бор эканини ким билипти! Қиз аввал қўрқди: отаси унинг Сидиқжон блан сўзлашиб турганини эмас, боққа тушганини билса ҳам терисига сомон тикади. Бу хусусда отасининг қамчисидан қон томар эди. Кейин қиз янги бир оламга кириб, отасининг қамчисини ҳам, жингул остида пусиб ётган курк товуқни ҳам унитди. Сидиқжоннинг шўхлигига қарши „ёмон экансиэ“ дейишдан бошқа сўз топмади. Қизнинг ҳаётида бу ҳаддан ташқари катта ҳодиса эди. Ҳам ваҳималик, ҳам „алла-қандай — ғалати“ бу учрашу тўғрисида ўзининг сирдош ўртоқларидан бирига сўзлаганида, шундай зўр ҳодиса ҳақидаги гапнинг бир пиёла чой ичиб бўлгунча тугаб қолганига ҳайрон қолди. Шундан кейин Сидиқжон боғда юрган чоқларида қўшиқ айтадиган бўлди. Бу қўшиқлар қизда ўзи ҳам нима эканини билмайдиган ҳислар уйғотар эди. Хавф-хатарга юзма-юз келиб, унга чап бериш қандай яхши! Бирнеча ой мобайнида қиз ўзи хоҳлабми, ё Сидиқжон „асти қўймагани“ учунми, боққа яна бирнеча мартаба тушиб чиқди. Ҳар тушганида шундай катта ишни мудом кўз-қулоқ бўлиб турган ота-онасига билдирмай қилганига завқ қилар, ўзини бардамроқ ва ақиллироқ сезар, шунинг учун яна тушгуси келар эди. Ҳазил-ҳазил блан бўлиб кетган бу ишнинг бутун даҳшати ўша йили кузда обрўйли бир жойдан совчи келиб, ота-онаси катта қалин сўраганда билинди. Никоҳ ва унинг эртаси бўладиган бўтун можаро кўз олдига келиб, аммасининг оёғига йиқилди ва, тақдирга тан бериб, ўз қилмишига иқрор бўлди. Ёпиқлик қозон ёпиқлик қолиши керак эди. Қиз отасининг қаҳр-ғазабидан омон қолди. Онаси қуда томонга одам юбориб „қизимиз хоҳламади, ўзининг хоҳла-

гани бор, зўрлик блан иш қилишни замона кутармайди“ деди. Отаси эса „меҳнат блан суяги қотган Сидиқжоннинг пешонасини силагим келиб юрар эди, қизим унга кўнгил қўйиш блан бошимни осмонга еткизди“ деб даррав тўй ҳаракатига тушди. Қишлоқнинг каттадан кичигини ҳайратда қолдирган бу тўй ҳақида маҳаллий газета „тушунган ота“ сарлавҳали бир хабар ҳам босиб чиқарди. Сидиқжон ичқуяв бўлди. Қиз орзу-ҳавас кўралмаган онасининг дашноми ва зихновларидан ўлар ҳолатга етганда, бахтига, ер ислоҳоти бўлиб қолди. Ер ислоҳоти унинг тилини узун қилди, чунки Сидиқжон бўлмаганда Зуннунхўжанинг тарновбошидаги шоликорлик ери ҳам кетар эди. Шундан кейин Сидиқжоннинг ўғмиши бир қадар унқитилди. Кампир „ҳар иш худодан“ деб қизини ҳам оқлади. Оила бошлиғи — Зуннунхўжа; рўзгорни кампир бошқаради; Сидиқжон далага уруғлик ва гўнг элтиб, ҳосил келтиради. Йиллар мана шу хилда, осойишта ўтар эди. Яқин олти ой бўлдики, мана шу осойишталик бузулди ва бунга сабаб, кампирнинг гумонича, Сидиқжоннинг онаси эди.

Сидиқжоннинг онаси Хадичахола умрини хорлик, зорлик тортиб ўтказган ҳамма кишилардай тез қариган, лекин ҳамма қишлоқ қарияларидай кексаликка сўз бермайдиган, ғайратли, тетик, миннатлик ошдан беминнат муштни афзал кўрадиган бир кампир бўлиб, бу ерга бир тош мўдроқ келадиган ўз қишлоғида эридан қолган кичгина бир кулбаи вайронада кичик ўғли Обиджон блан тўрар эди. Сидиқжон аввал аравасоз устага шоғирд, ундан кейин бу ерга келиб Собиржон қорига қорол бўлиб юрган вақтлариде Хадичахола уни ўз қаноти остида ҳисоблар эди. Ўғли Зуннунхўжага ичқуяв бўлгандан кейин ўрдак тухумини очган товукдай бўлиб қолди. Шунинг учун бу ерга жуда кам, йилда бир ёки икки мартабагина келар эди.

Хадичахола бундан яқин олти ой бурун келганида бир қийиқ беҳи олиб келди. У кун окқунча ўтирдию, кейин „кечга қолмай“, деб жўнади. Сидиқжон уни кузатиб қайтиб келганида, ток остидаги эски сўрида чочилиб ётган беҳиларга кўзи тушди. Беҳилар унга мунғайиб қараб тургандай туюлди. Сидиқжон ҳаммасини йиғиштириб олди-да, айвоннинг тоқчасига элтиб қўйди. Беҳилар бу ерда ҳам унга ғарибона назар ташлаб, „бизни бу ерга нега ҳам олиб келди, нега ташлаб кетди; бизни бу ерда ким ҳам қўлга олар эди“ деб тургандай туюлар эди. Сидиқжон беҳилардан бирданига тўрттасини олиб еди. Унинг кўзига узундан-ўзоқ дала йўли, унда якка ҳорғин-ҳорғин қадам ташлаб бораётган онаси кўринди. Нега уни отдами, аравадами элтиб қўймади? Аввали шуки, шунча узоқ йўлдан „болам“ деб келган онасига нега „бугун ётиб қол“ демади? Унинг юраги ғаш бўлди.

Сидиқжон, шу кечаси уйқуси қочиб, не маҳалгача „бу қилган ишим бефаросатликданми, бемеҳириликданми?“ деб ўйланиб ётди. Уйлаб қараса, бу даргоҳга қадам қўйганидан бери онаси, тўй кечасини этиборга олмаганда, ҳечқачон бу ерда ётиб қолган эмас, уни ҳечким ҳечқачон элтиб ҳам қўймаган экан. Сидиқжон бундан ҳам кўра шунини эди пайқганига, шу тўғрида эн-

ди ўйлаганига ҳайрон қолди. Буни пайқамасликни, ўйламасликни бефаросатлик эмас, тўппа-тўғри бемеҳирлик оқибати дейишга тўғри келиб қолди. Наинки шундоқ бўлса! Сидиқжон бу драгоҳга қадам қўйганида „пешонам очилди“ деган бўлса, „пешонам“ деганила ҳаммадан бурун онасининг бахтини кўзда тутган эдику! Шундоқ деган одам наинки онасининг қандоқ келиб кетишини пайқамайдиган бир аҳволга тушиб қолган бўлса! Ма'лум бўладики, шундоқ экан. Нима учун Сидиқжон бу саволга жавоб ахтариб, ундан ҳам зўрроқ, ундан ҳам зарурроқ бир саволга йўлиқди: онаси бундан ўн йил муқаддам қандоқ кун кечириб эдию, ўн йилдан бери қандоқ кун кечириб келаётибти? Бу тўғрида ўйлаганида бултур боҳорда ўн етти кило шоли элтиб бергавидан бошқа наф'и текканлигини эслалмади. Снаси бу шолини егани ҳам йўқ — сотиб. Обиджонга қўйлак-иштон, ўзига эски бузи маҳси олди; ўзига кафанлик ҳам олиб қўймоқчи бўлган экану, пул етмапти. Сидиқжон онасининг турмуши ҳақида ўйлагани сойин ўзининг бемеҳр ўғил, бемеҳр ака чиққанлигини кўрсатадиган далилларга кўпроқ дуч келар, лекин буни сра-сра тан олмас, назарида бу хилдаги ҳарбир далилга қарши ўнлаб сабабузур кўрсатаоладигандай эди. Броқ бу тўғрида ўйлаганида узурбуларлик биронта ҳам сабаб тополмади. Дуруст, янги уйланган йили эккан ери, ётган кўрпаси Зуннунхўжаники — инига зўрға сиққан сиққон думига ғалвир боғлай олмас эди. Ундан кейин-чи? Ер ислоҳоти уни экаётган ерига энг камида тенг шерик, бу ерга тўккан пешона тери ётган кўрпасини беминнат қилгандан кейин-чи? Ўйлаб қараса, ҳар йили боҳорда „иншоолло бу йил куз онаминг қишлигини ғамлаб бераман“ деб ният қилар экану, кузда ҳисоби „миркам икки“ келиб „аттанг“ деганича қолаберар-экан. Сидиқжон ҳар йили бир „аттанг“ блан кузата-кузата, шунча йилни ўтказиб юборганидан ҳам кўра нима учун ҳар йил куз „миркам икки“ келавергани тўғрисида шу чоққача ўйлаб кўрмаганига ҳайрон қолди. Нима учун ҳар йил куз „миркам икки“ келаверади? Одамлар ейди, ичади, жўжабердай жонни боқади. Одамлар онасинигина эмас, ўғай акасининг иккала кўзи ожиз бўлиб қолган хотинини ўз қаноти остига олиб ўтиради. Одамлар уй солади, ўғлини тўйқилади, биров тўй-ма'рака қилса, йўқлаб бирон нарса олиб боради, яна ортдиради, велосипед миниб юради.. Сидиқжон „одамлар“ деганида ўша Собиржон қорининг собиқ аравакаши, ҳозир узоқлашиб қолган ўзининг эски улфати Ҳайдаралини кўзда тутар эди. Унинг юрагидаги ғашлик борган сойин авж олиб, шу кечаси киприк қоқмай чиқди.

Мана шу сабаб бўлдию, бугун кўраётган кунини негадир ҳапуз Собиржон қорининг эшигида юриб кўрган кунларига солиштириб муҳокама қиладиган ва шунинг учун ҳам ўз турмушидан мамнун бўлиб юрган Сидиқжон сўнгги кунларда ўз турмушини Ҳайдаралининг турмушига солиштириб муҳокама қиладиган ва шунинг орқасида бу турмушидан ҳар кун, ҳар соатда бир нуқс топадиган бўлди. Мана шунинг на ижасида у ноқобил, тўнг, гап кўтаралмайдиган, ишга қўяи бормайдиган бўлиб қолди. Лекин

Сидиқжоннинг шундай бўлиб қолишига сабаб Ҳайдарали рўзғоридан ортдириб велосипед миниб юргани ҳолда у онасига маҳси ёки укасига кўйлак-иштон олиб бералмагани сингари ҳоллардан туғилган норозилик эмас, бунга сабаб бошқа бир норозилик, ҳеч йул блан тасалли топиб бўлмайдиган, уйлаган сойин аланга оладиган бир норозилик эди. Сидиқжон ўзини Ҳайдаралига солиштириб муҳокама қилабошлади.

Собиржон қорининг эшигида бирга ишлаб, ҳасратлашиб юрган вақтларида Сидиқжон уни сансиради, „Ҳайдар“ дер эди, қачондан бери уни сизлайдиган, ўзидан бир ёки икки ёш кичик бўлишига қарамай „Ҳайдарали ака“ дейдиган бўлди? Сидиқжоннинг тўйида ичкарига, ҳатто ўз тенг-қурлари олдига киргани ҳам тортиниб ҳовлида ёш болалар, гадойлар орасида ўтириб ош еган ўша Ҳайдарали қачондан бери тўй-ма'ракада тўрга ўтадиган, қариялар, амалдорлар орасида ўтирадиган бўлиб қолди? Қачондан бери у газетхон, гапдон, самоворнинг тўрида ўтириб чой ичадиган ва Сидиқжоннинг тили келишмайдиган, ақли етмайдиган гапларни айтиб ҳаммани оғзига қаратадиган бўлди? У қачондан бери „Ҳайдарали Усмоналиев“ еки „ўртоқ Усмоналиев“ бўлиб қолди? Нега „ўртоқ Усмоналиев“ дейилса, жуда келишади, ёпишади, „Сидиқжон Соҳибжонов“ дейилса, келишмайди, ёпишмайди, извошга ҳўкиз қўшилгандай кулги чиқади? Нега бундоқ? Ҳайдарали „ўртоқ Усмоналиев“ бўлганидан кейин колхозда авено бошлиғи қилиниб сайландими ёки звено бошлиғи бўлганидан кейин „ўртоқ Усмоналиев“ бўлдими?

Мана шу хилдаги ўй-мулоҳазалардан кейин Сидиқжон кўзини очиб қараса, Ҳайдаралининг турмуши олдида ўзининг турмуши турмуш эмас, фақат тирикчилик экан. Турмуш — яшаш деган сўз. Яшаш учун ердан тўртиб қуёшгача, бинафшадан тортиб булбулнинг сайрашигача, муҳаббатдан тортиб газабгача ҳаммаси керак, ҳаммаси зарур. Умрини яшаб ўтказган кишининг роҳати ҳам, азоби ҳам, хафачилиги ва хурсандчилиги ҳам бир мазмун касб этади, буларнинг ҳаммаси бир бутун анорнинг алоҳида доналаридай чиройли, лаззатли бўлади. Тирикчилик — улмасдан тупроқдан ташқари юриш деган сўз. Тирикчилик учун битта устара блан битта қайроқ ҳам кифоя қилади. Энг яхши тирикчилик қилиб юрган киши энг ёмон олмага тушган қуртдан фарқ қилмайди.

Шундай қилиб Сидиқжон тирикчилик йўлидан чиқиб, яшаб йўлига кирмакчи, лекин бу йўлни ўзи тополмас, кимнингдир изидан бориши керак эди. Ҳозир унинг кўз олдида Ҳайдаралининг изидан бошқа из бўлмаганлиги учун шу издан боришга — колхозга киришга қарор берди. Бир куни бу ниятни Зуннунхўжага айтган эди, Зуннунхўжа „сиз менинг ҳам куявим, ҳам ўғлимсиз, нима блан вақтингиз хуш бўлса, шуни қилинг“ деди. Сидиқжон унинг сўзига ишонди ва колхозга кириш ҳаракатига тушди. Оилада осойишталикнинг бузулишига, ғурбат бошланишига мана шу сабаб бўлди. Шу ваздан кампирнинг жағи яна очилди: Сидиқжоннинг ўтмушини, қизининг қилмишини яна та'на қилабошлади. Броқ Сидиқжон бу тўғрида Зуннунхўжанинг ро-

зилигини олганлиги учун кампирнинг вайсашларига чандон э'тибор қилмай келар эди, бугун хотинининг „райингиздан қайтсангиз, қайтганингиз, булмаса, мен ота-онамни дейман“ дейиши Сидиқжонни „она-болага Зуннунхўжани бир рўпара қилмасам, бўлмайдиганга ўхшаб қолди“ деган фикрга келтирди. Шунинг учун хотинига бир нарса дейишни лозим топмай кўчага чиқиб кетди.

Кечқурун жамоат жам' бўлганда, газабдан кўкариб кетган кампир етти пуштидан қолган уч бойлам васиқани ўртага кўтариб урди.

— Мулла Шарофитдиннинг муҳри бор бу васиқаларда, Муллажон қозининг муҳри бор! — деди васиқаларни титкилаб. — Шундай васиқаларни инobatга олмай Қақирдаги ерни олди, жувон ўлгур исполком! Худоё васиқа кўр қилсин! Кошки ерни тузукроқ одамга берган бўлса — Абдурахмон ҳожининг қоралига! Орият, ер блан колхозга кириб, энди у киши ҳосилот! Ҳалеб ер беравергани ҳукуматнинг менга ўтказиб қўйгани йўқ. Ер берадиган одам ўзи топиб берсин!

Сидиқжон кўчқорнинг шохига ўхшаган мўйлабини бураб, кулимсираган ҳолда, ер остидан Зуннунхўжага қаради. Зуннунхўжа пешонасини бир-икки уқалади, сўнгра, соқолини тутамлаб, айвоннинг шипидаги қалдирғоч уясига қараган ҳолда,

— Унақа бетамиз одамнинг гапини гапирма, нега ер сенинг измингда бўлар экан? Ер Сидиқжонники, хоҳласа — ҳукуматга беради, хоҳласа — қўриқ қилиб ташлаб қўяди. — деди.

— Худо газаб қилган бандасини шу қўйга солади, — деди кампир васиқаларни таҳлаётиб, — навод киши ўз мулкига ўзи душман бўлса!

— Нега мен душман бўлар эканман, — деди Сидиқжон иложи борича мулойимлик блан — ўйлаб гапирётибсизми?

— Ха, бўлмаса, жонингиз ачиганими бу? Ерни белингиз қайишиб топганингизда, жонингиз ачир эди.

Сидиқжон қипқизориб кетди ва Зуннунхўжага „гапирсангизчи!“ деганлай назар ташлади. Зуннунхўжа кампирнинг гапини гап ҳисобламаганини, бунга э'тибор қилмаганини кўрсатиш ва шу блан Сидиқжоннинг тафтини босиш учун ёлғондан эснади, кулди.

— Колхоз деса, жунинг тескари бўладиган бўлибсан-да! Колхоз шундай нарсаки, хоҳлаган одам киради, хоҳламаган одам тўпписини яримта қилиб юраберади. Шундоқми, Сидиқжон?

— Албаита, менинг бўйнимга биров арқон солаётгани йўқ. Тушунган одам киради, тушунмаганлар кирмайди. Руҳонийларнинг гапига қулоқ солганлар ҳам кирсайди..

Сидиқжон „руҳоний“ калимасини „ҳукуматга қарши“ деган ма'нода ишлатар, бу ердагилар ҳам шу ма'нода англар эди. Бу гапни кампирнинг тилини боғлаш ва назарида дурустгина гап топалмай чулди аб ўтирган Зуннунхўжага луқма ссдиш учун айтди. Брок, Сидиқжоннинг кутганига қарши, Зуннунхўжа қовоғини солиб, тескари қаради ва,

— Ҳаркимнинг та'би бўлса, колхозга кирмаган ҳам, кирма, деган ҳам руҳоний бўлмайди! — деб тўнғиллади. Брок бу блан

Сидиқжонни ранжитиб қўйганлигини фаҳмлаб, кампирга қараб ўшқирди. — Миянг борми ўзи, Сидиқжон колхозга киргани блан ер колхозга ўтиб кетмайди, ўртада бўлади! — деди.

Кампир васиқаларини кўтариб, вайсаганича уйга кириб кетди.

— Худоё тавба қилдим, бу қандай кун!.. Ё қудратингдан, бу қандай одам! Бу қандай одам эканки, ўз мулкани, ўзининг мулкани ўртага солади! Ўртага хотинини ҳам олиб чиқиб, ўртага солади бу...

Сидиқжоннинг ранги бузариб кетди.

— Онажон, — деди, титроқ босиб, — оғзингизга қараб гапиринг!

Шу гапингизни биров эшитса, айбдор бўласиз! Мен даюс эмасман!.. Бунақа кўшмачилиқ сизлардан келади. Ин'омжонга „қизимнинг кўнглини ол, эридан чиқариб сенга бераман“ деган кишидан келади.

— Қайси Ин'омжон?

— Қайси Ин'омжон бўлар эди, тоғангизнинг ўғли!

Кампир дарчадан рўпара бўлди.

— Шундоқ деган бўлсам, ажаб қилибман, хўп қилибман, — деди икки қўлини сонига уриб, — уйни уй қилган эрнинг топишию, хотиннинг кўрпа иши! Топишику йўқ, бор ерни йўқотадиган эрга тушиб қолган қизим йўқ!

Зуннунхўжа Сидиқжоннинг тарафини олган бўлиб, кампирга қараб ковуш отди; Сидиқжонга нимадир демоқчи бўлиб оғиз очган қизини бир тарсаки урди; сўнгра Сидиқжондан ўпкалаб, майин товуш блан гап бошлади:

— Сидиқжон, дейман, одам деганга андиша, юз-хотир деган нарса ҳамма вақт керакдир? Мен сизга уй бердим, жой бердим, вақтида туз бердим, пешонангизни силадим... Энди келиб-келиб, мени, онангизни қўшмачи десангиз, дуруст бўлмас. . Онангиз ўша гапни айтибтими, айтмабтими — уни қўяберинг. Айтган бўлса — хотин кишининг, мияси айниган кампирнинг гапи, айтмаган бўлса — бирон душманингизнинг иғвоси. Кампирнинг аҳмақлиги ё бўлмаса душманингизнинг иғвоси учун мени шундоқ дейишга қандоқ тилингиз борди? Хайр, майли, одам жаҳл устида ҳар нарса дейди, мен бунга хафа бўлмайман. Тилини тишлаб олган одам тишини суғуриб ташламайди. Мен бир нарсага ҳайронман: колхозга киришингизга мен рози, хотинингиз блан онангиз ҳам рози бўлганда олам гулистон эди. Энди, хотинингиз блан онангиз рози эмас экан, шуларни хафа қилиш, орага совуқчилик туширадиган гапларга сабаб бўлган ишни қилишдан нима фойда?

— Аввали шуки, дада, бошингни силаганман, деб миннат қилишингизга сра-сра ўрин қолган эмас. Одамга андиша керак, лекин ундан ҳам илгарироқ иссоф керак.

— Хуш, хуш?

— Нимя қиласиз, гап кавлаб!.. Ундан кейин, бу гаплар орага совуқчилик солса, соларку, лекин менинг колхозга кириш ниятим совуқчиликни солиб қўйган.

— Шундоқ бўлса, нима қиласиз кириб? Кирманг!

Сидиқжон нимадир демоқчи бўлиб икки-уч оғиз ростлагандан кейин тўғиллади:

— Одам дун'ёга чўққадай семиришу, битдай болалаш учун келмайди. Зуннунхўжа унга ялт этиб қаради.

— У нима деганингиз?

— Одамман деганим! — деди Сидиқжон Зуннунхўжанинг кўзига қараб.

— Сизни ким, одам эмас, деди?

— Қишлоқда эси бор одамнинг ҳаммаси айтади.

— Биз одам деб юрар эдик, эсимиз йўқ эканда?

— Сизда бор эс ҳечкимда йўқ. Эшакни яйдоқ миниб бўлмайди-йиқилади киши. Сизнинг, одамсан, деганингиз, менга тўқим урганингиз. Зуннунхўжа ёлгондан қаттиқ кулди.

— Бундан чиқдики, биз золим бою, сиз батрак экансизда?

— Батракнинг ери бўлмайди. Сиз, ер Сидиқжонники, деганингизку.

— Бўлмаса, кимники?

— Меники. Одамсан, деганингиз шу-да.

— Ер сизники, деганимиз сизга тўқим урганимиз бўладими ҳали?

— Йўқ, тўқим уриб қўйиб, тўқим сеники, деганингиз бўлади. Зуннунхўжа не машаққатлар блан илжайди.

— Лотинчадан анча соводингизни чиқариб қўйишиптими?

— Ким?

— Билмасам. Домлангиз. Домлаларингиз.

— Менинг домлам йўқ, домлам икки кўзим.

Зуннунхўжа нима дейишини билмай бошқа йўлга ўтди.

— Қўйинг, Сидиқжон, бу гапларни қўйинг, ярашмайди.. Бунақа хафачилик блан бўладиган ишга мен ҳам рози бўлмайман.

Сидиқжон бу ниятидан қайтмаслигини қандай қилиб икки оғиз гап блан айтишини ва шу блан гапнинг чўзилишига барҳам беришни билмай ўйланиб қолди.

Зуннунхўжа унинг жим қолишига ўзинча баҳо бериб, „рози эмасман, деган гапни илгарироқ айтсам, нима экан“ деб ўйлади ва рози бўлмаслигининг оқибатини кўрсатиб писанда қилиш, шу блан Сидиқжоннинг тилини узул-кесил боғлаш учун,

— Болангиз бор! — деди.

— Яна нима бор? — деди Сидиқжон худди унинг жавобини қулоғи блан эмас, кўзи блан эшитадигандай кўзларини катта очиб.

Сидиқжоннинг бу важоҳати Зуннунхўжанинг ўйини пучга чиқарди. У ҳозир курашда рақибни ёнбошга олиб отган, лекин рақиб тикка тушиб, ўзини ёнбошга олган кишининг аҳволига тушиб қолди. У ўзини тездан ўнглаши ва шу ондаёқ ташаббусни яна қўлига олиши керак эди. Шунинг учун Сидиқжондан баланд келишга тиришиб жаҳл блан,

— Яна нима керак? — деди.

— Яча нима бор?

— Кирмайсиз колхозга!

— Кираман!

— Кирмайсан!

— Кираман!

— Аҳмақ!
— Аҳмақ бўлмаганимда шу аҳволга тушармилим!
— Ғалчани иззат қилсанг, чориги блан тўрга чиқади.
— Ғалча бўлмасам, тўпимдан айрилармидим. Айрилганни бўри ер, дейди

— Мен бўри бўлдимми?! Ит!!

— Қуллуқ!. Биз ит бўлсак, бўйнимиздаги тилла занжирингиз ўзингизга: янгичасига айтганда мен қизингизни хоҳламайман, эскичаси керак бўлса — уч толоқ қўйдим!

Сидиқжон этағни қоқиб ўрнидан турдию, жадаллаганича кўча эшигига қараб кетди.

Зуннунхўжа ҳам, можарони дарчадан кузатиб турган кампир ҳам бу гапларнинг оқибати шундай бўлишини сра кутмаган эди. Зуннунхўжа шундай гангидики, нима бўлганини тушуналмай қолгандай, қизига қаради. Кампир беихтиёр „Шарофат!“ деб юборди. Шарофат отасининг қарашидан ҳам, онасининг „Шарофат“ дейишидан ҳам фақат бир ма'но англади: иккави ҳам „қайтар“ демакчи эди.

— Тўхта, — деди Шарофат ўрнидан туриб, — кетадиган бўлсанг, болангни олиб кет!

Сидиқжон тўхтади. Хотинининг товушини эшитганида „болангни олибкет“ дегани эмас, унинг сенсиратани қулоғига кирди. Уни шу лахзагача ҳам уйга боғлаб турган бир нима бор экан шекилли, хотини сенсиратандан кейин ҳеч нарса қолмади.

— Нима дединг? Болани олиб кетайми?

Сидиқжон унинг жаробини кутмасдан тўғри келдию, болани беланчакдан олди ва бағрига босганича, кўчага чиқди-кетди.

Шарофат гаранг ҳолда аввал отасига, сўнгра онасига қаради; булардан бирон садо чиқмагач, оёқяланг ва бошяланг Сидиқжоннинг кетидан чопди. Сидиқжон болани ҳамон бағрига босганича, кўчанинг ўртасидан жаддаллаб борар эди.

— Тўхтанг! Тўхтанг, дейман!

Сидиқжон тўхтади, орқасига қаради.

— Нима дейсан?

— Беринг болани буёққа! Беринг буёққа!

Шарофат югурганича келиб, болани Сидиқжоннинг қўлидан тортиб олди. Бола ингради. Шарофат болани кўтарганича дарвозадан кириб кетгач, Сидиқжоннинг юраги „жиз“ этди, кўзига ёш келди. Тез-тез киприк қоқиб, кўз ёшини ютди-да, секин бурилиб, анча ергача бошини қуйи солгани ҳолда битта-битта қадам ташлаб борди, кейин жадаллади.

МИРТЕМИР

АМУ ҚИРҒОҚЛАРИ...

Оқ ёлли асов тулпор,
Бебош ва тентак оқин,
Қумлоқ сахро эркаси,
Ва дар'ёлар серкаси,
Бешик-бешик тўлқунлар
Тулғаниб ён сойларда,
Жийдалиқ тўқайларда,
Қақроқ сахро лабига,
Ҳам боғлар асабига
Дармон элтар, жон элтар.
Биёбон томирида
Кўпиртучи қон элтар.
Эзгу дар'ё, шўх дар'ё,
Тошқинларинг шиддаткор.
Жаҳон жаҳон қудрат бор,
Худди сахро арслони,
Ва қумлар паҳлавони,
Ариллайсан тунларда.
Қирғоқларнинг қалтирар,
Олислар бўлур ларзон,
Нили мубораксумон
Лойқаланиб тошасан,
Тепалардан ошасан,
Қишлоқларни кумасан,
Шундай завққа чўмасан...
Мангуберди от сурмиш
Табаррук, эй, қирғоқлар,
Темур Малик изларин
Сақламиш кўк яйлоқлар,
Гулларнинг атрлари
Елларнинг қанотида,
Оғаҳий сатрлари
Учар хаёл отида...
Эй бош эгмас, чўнг дар'ё,
Фурурингни синдириб,
Босқинингни тиндириб,
Ҳам сенинг қоқ белинга
Бир улкани сад миндириб,
Ва бошлаб арий бир дов,
Солғумиз сенга жиллов!

СОБИР АБДУЛЛА

КОЛХОЗЧИ ДЎСТЛАРИМ

Соғиниб эрдим, бэхор бўлди баҳона дўстлар,
Ошиқиб, сизлар томон бўлдим равона, дўстлар.
Ўлтириб бирга, бу йилги иш ҳам ижод ҳақида
Сўзлашиб, суҳбатлашайлик қона-қона, дўстлар.
Гоҳи кўклам, гоҳи ёзу, гоҳи куздан сўз очиб,
Гоҳ жиддий, гоҳ ҳазил, гоҳ ошиқона, дўстлар.
Бўлса ким ялқов, ани танқид қилиб суҳбат аро,
Гоҳи бошлаб мадҳия бир қаҳрамона, дўстлар.
Чин муҳаббат бирла ишлаб бирга биз кундузлари,
Кечалар қилсак ўйин, кулки, тарона, дўстлар.
Барчамиз ҳам бахтиёрмиз, энг улуғ даврондамиз,
Туғди, ўстирди бизи шу ҳур замона, дўстлар.
Топкани гул келтирур, гул топмаган бир бош пиёз,
Топкани Собирни, дўстликдан нишона, дўстлар.

ПАРВО ҚИЛИБ КЕТ

Келиб, гулзорима парво қилиб кет,
Чаманни ҳуснингга шайдо қилиб кет.
Очиб лаб, гунчалар бағрини доғлаб,
Бу гулшан қушларин гўё қилиб кет.
Бериб кўп ва'дани, ноз этма келмай,
Келиб, бир майли исте'но қилиб кет.
Рақиблар та'наси оғзим очирмас,
Келиб танҳо, тилим бурро қилиб кет.
Шукун келганлигинг боққа нишонлаб,
Вафо гулзорини туғро қилиб кет.
Кезиб боғимда, қил сайру томошо.
Дилингда бўлса меҳр афшо қилиб кет.
Бу кўнгил торини чертарда, э соз,
Шинам суҳбат қуриб, ялло қилиб кет.
Сочиб мушкингни Собир гулшанига,
Келиб гулзорима парво қилиб кет.

Ж. ШАРИФИЙ

Н У Р О Т А

Кўз очиб кўргани ёлғиз бир ўғил,
Бойлиги, давлати, куч-қуввати ул.
Ота дарахт бўлса, у ширин мева,
Отанинг боғида сайравчи булбул.

Кетаркан урушга деди: „Отажон,
Хайр энди, соғ бўлинг, кўрганга қадар,
Нокнинг гулидай оқ, нуроний соқол,
Хайр энди, хайр, қадирдон падар.

Мана сизга қолди шу дала, шу ер,
Шу ширин оила, оғир, зўр меҳнат,
Звеном сизники, умидим сизда,
Азиз белингизга қўшилсин қувват“.

Етмишдан ошкан чол, тиши қолмаган,
Умр бўйи меҳнат, меҳнат кўрган чол,
Беллари букчайган, лекин бор дармон
Аста кулиб деди: „Мен ҳали ниҳол“.

— Ўғлим хотиржам бўл, танам кекса тол,
Сўзларинг куч берди, кўтарди қаддин.
Билинар кулфатда одам сараси,
Отанг ҳам билади эл-юртнинг қадрин“.

Кунлар ўтди, кунлар... Ота далада,
Эртадан кечгача урарди кетман.
Ахтариб хазина ернинг бағридан
Чол терни артиб дер: „Ҳали йигитман“.

Бошида парвона колхоз эрлари,
— „Салом, Нурота“ деб келади раис.
Мухбир ҳам тинч қўймас саволлар бериб,
Чол халққа ширин сўз, ранжитмас ҳаргиз.

Қаҳрамон ўғлидан келади хатлар,
Меҳр-муҳаббатла тўлганди улар.
Чол бениҳоя шод ботир ўғлидан,
Ёв яқсон булғай, деб дуолар қилар.

Еруғ зал... Қурултой. Одам лиқ тўла,
Нурларга чўмилган шу улуғ бино.
Пахтазор даладан ботирлар келган,
Кўзларда нур ўйнар, юзлар мусаффо.

Нурота ўтирар тўрда, ҳай'атда,
Кумуш соқоллари нур сочар залга.
Чол чиқди минбарга, ўзи ҳайратда,
Туюларди дун'ё боққандай чолга.

— „Меним якка-ёлғиз ўғлим, норим бор.
Жангда жавлон қилар арслоним бор,
Ватаним, ўғлим деб билак шимардим,
Етмишдан ошганман, иссиқ қоним бор, —

Юз центнер бермасам, мен чол эмасман,
Сиз менинг номимни Нурота деманг.
Кўп ҳосил олгандан кетда қолмасман,
Ота сўзи битта — сра ғам еманг“.

Кўмкук бахмал ёпган яшил далада,
Қуёш қовжиратар, дала тандурдай,
Нурота звеноси ўтда тобланур,
Пишиб, маҳкам бўлур пўлат-темурдай.

Оғир кулфат тушди чолнинг бошига,
Қора хати келди, ёғилди бало.
Отага кўринди дун'ё қорснгу,
Қўллари қалтирар, деяр: „Ё олло“.

Нуроний кўзидан томди қонли ёш,
Қордай соқоллари силкинар вазмин.
Қошлар чимирилар, танда ёнар ўт,
Ўзича дуолар уқир: „Ё омин, —

Илоё душманнынг уруғи битсин,
Бошига ёғилсин тоғлардай бало.
Жаҳаннам ўтида ўртаниб куйсин
Ҳама балоларни кўраман раво“.

Чолнинг юрагини тирнарди ғамлар,
Гоҳ йиғлаб, гоҳ оғир нафас олар чол,
Кўзига ҳечнарса кўринмас асло,
Деярди: „Эй худо шу жонимни ол!“

Ишга бормас қўли, титрарди ҳамон,
Ахир қандай чидар, йўқ ёлғиз ўғли,
Ахир сўнди юлдуз, кўз қорочиғи,
Ахир узилдику чолнинг ўнг қўли.

Куз олдидан кетмас азамат йигит,
Ҳамон қулоғида ширин сўзлари:
„Умид сизда ота, звенем сизники“,
Кулиб боққон нурли, йигит кўзлари.

Ишга бормас қўли титрарди ҳамон,
Лекин юрагида янги ўт, ёнар,
Ҳавога учсинми ўғил айтгани,
Бу зўр жиноятдир, ҳаркимга ҳам ор.

Чол ўйланиб қолди, тушди эсига
Курултой залидан айтган сўзлари:
— „Ота сўзи битта, қасам ҳам битта“.
Далага қарарди чолнинг кўзлари.

Урди ер кўксига зарб блан кетман,
Гўёки фарзанди ёнида турар.
Йигитман деган чол гул берар ҳаёт
Нурота шу чоллар олдида юрар.

МИРМУҲСИН

СТАЛИН

Сен улуг отасан. Сенинг меҳрингдан
Жаҳон-жаҳон одам олади ўрнак.
Сен яратган чаман—бу мамлакатни—
Узоқ қит'аларда истар бир кўрмак.
Шонингдан, номингдан фаҳрланарак,
Келажак яшнайти, юксалар насл.
Нақадар улугсан ва лекин содда,
Сен бизга ўртоқ, ҳам отасан асл.
Сен бизга ўртоқсан, дўст-жонажонсан,
Сени, ўртоқ, дейди чоллар ва ёшлар...
Расминга толпинар чақалоқ-гўдак,
Дилдаги шодлигин баён этгудак...
Боғбонсан, ниҳоллар парваришингда.
Чамандан даф' этдинг бало-қазони.
Халқ бахтин ўйлайсан ҳарбир ишингда,
Кўтардинг эллардан мотам-азони.
Сен буюк сардорсан — Генералиссимус.
Сенинг ҳарбир сўзинг биз учун асос.
Фронтларда сенинг ҳарбу-зарбингдан,
Ёв қолди тўфонда бўлиб хору-хас.
Орқангдан эргашдик қирғин жангларда,
Зафарга бошладинг. Бўлдик қаҳрамон.
Чунки, сенинг амринг, сўнмас кўз нуринг—
Меҳру-ўғитингдан эдик баҳраманд.
Совет гражданиман, мазмунан чуқур:
Хуқуқим, обрўйим, эрк ва шоним бор,
Шу кўркам мамлакат — Ватан меники,
Яна бундан ўзга не армоним бор,
Бахтиёрман, ҳурман, мағрурман, шодман...
Сенга замондошман, ҳамда ҳамнафас.
Чунки қуручиман, куйчиман, мардман...
Булбулман бефигон, бедард, беқафас!
Энг кенжа ўғилман компартияга,
Партбилет номерим: ўнмиллионинчи...
Шунча узоқ масофа наздимда бироз,
Орқамга қарайман, талай... Часл бор,
(Уларда партбилет рақамин сафи—

Ҳозирги сафлардан бўлади дароз...)
Орқангдан эргашдик, биз—азамат халқ,
Олиб чиқдинг бахтга, топдик шарафшон.
Мардона - мардона ташлаймиз қадам,
Тёрсга оқмагандай бизнинг Зарафшон.
Сенсан халқимизнинг суянган тоғи,
Муборак бу юртнинг пушти паноҳи,
Сенсан армиянинг сардори, боши,
Ватавнинг мангулик сўнмас қўёши.

УЧУЧИ ҚИЗГА

Хув... этиб паридек учдинг фалакка,
Билмабман, ишқимни олиб кетибсан.
Шоҳидан орқангга қанот этибсан,
Зангори кўзларинг банд этди мени.

Лекин, мен бир йўла айтиб қўяй, қиз,
Кўп баланд учганда боққил кўзингга,
Севгилим, эҳтиёт бўлгин ўзингга,
Қилмасин сенга рашк ҳу Зухра — юлдуз.

МИРТЕМИР

ШҶРАЛИ СОЙНИНГ ЯХШИГУЛИ...

О ч е р к

Салқин-шабада гулзорларда чарх уриб, гулларнинг ҳидини ўғирлаб қочмоқда, ясси тепалар орасида юпқа ва енгил чайшабдай ястанган сур туманни тарқатмоқда ва димоғларга атр бўйини урмоқда. Қушларнинг чирқиллаши, эрталабки қийқириқлар ва қайдадир трактор гуруллаши — бутун дала устида баҳор мақомидай ажиб жаранг бермоқда.

Экинзорлар — оширилган хамир сингари кўлиб, сўлқиллаб ётибди. Кўз илғамас пахта майдонлари орасида мева боғлари тугал гуллаган: оқ, қизил, пушти гуллар... дала — узоқдан қараганда, бутун сепини ёйиб, ўзи тугал ясанган бежирим баҳор келинчагидай кўркам...

Бу — Шўрали сой.

Ўз номига яраша, янтоқзор тепалардан ва сувсиз қақраб ётган адрлардан бири бўлган эди илгари бу жой. Ҳозир Шўрали сойни таниб бўладими? Йўқ. Негаки, Шўрали сойни гўзал ва янги колхоз қишлоғига айлантириш учун анча-мунча меҳнат сарф қилинган эмас. Энди уни Шўрали сой деб аташ ҳам уят. Мана — даланинг бир чети. Бу ер — Яхшигул Отабоевнинг звеноси ишлаётган пахтазор. Яхшигул ўтган йил ҳар гектардан 56 центнердан пахта олди ва бир ўзи 16 минг килограмм пахта тегиб, республикага машҳур бўлди. Бу йил эса у, 70 центнердан ҳосил олиш ниятида. Яхши ният — ёрти давлат, деган мақол бор. Яхшигул ниятига етади. Нега десангиз, у тўрт йиллик оғир меҳнат тажрибасига эга жафокашлардан бири.

Салқин баҳор эртасида, тўрғайлардан олдин туриб, ўз звеносини бошлаб далага чиққан ва этагига бар уриб, терлаб-пишиб кетман чопаетган бу жувон азмига ишонмаслик мумкинми ахир! У, мамлакат бошига оғир кун тушганда ва севгани фронтга жўнатиш кунда қўлига кетман олди. Икки йил олдий кетманчи ва ўзгур теримчи бўлиб, ҳам эри учун, ҳам ўзи учун пешона терини тўкди. Яхшигул тушундики, уйда ўтирадиган вақт эмас, мамлакатга пахта керак, фронтга пахта керак. Шунинг учун у, ўз нормасини тўртдан оширса — оширдик, лекин, кам қилгани йўқ! 42-йилда у звенёвойликка ўтди. Унинг звеноси 10 гектар пахта майдонидан йил сайин ошириб, ҳосил олишни касб қилиб олди. Яхшигул кекса тажрибакор пахта усталаридан ўрганишни айб са-

нагани йўқ. Шунинг учун эрта кузакдан бошлаб, ўз экинзорини ғўзапоялардан пок қилади, шудгор қилади, ях қилади. Қиш бўйи эски деворларни ташиб, гўнг ташиб, ерига озиқ беради. Эрта баҳорда ерини текислаб, яна бир марта трактор блан ҳайдаб чиқади. Об-ҳавонинг ҳарнечук босқинларига қарамай, ҳар йил 20 апрельга қадар чигитни тамом экади. Ундан кейин, ғўзанинг парвариши учун зарур бўлган меҳнат ўз маврути блан бошланиб кетади: ер қатқалоқ бўлиб қолмаслиги учун кул сепиш, ғўза унган замоноқ яганалаш, биринчи чопиқ, вақтида сугориш, культивация... ҳаммаси-ҳаммаси ўз вақтида ўтади. Яхшигулнинг пахтазори шахмат усулида. Негаки, бу усулда экса, ғўзани парвариш қилишда машинани тўла қўллаш мумкин.

Бу йил республикамиз ватанга 1.160 000 тонна пахта беришга ва'да қилганини Яхшигул опа қурултойга борганда уқиб келган ва ўзи ҳам жони-дили блан бу ва'дага қўшилиб, имзо чеккан. Шунинг учун бу йилги ҳаракат, илгаригига қараганда, тағин кучлироқ, тағин сур'атлироқ ва мазмунлироқ.

Яхшигул ўз ишига жуда ҳам боғланиб қолган, ўз ишини жуда ҳам севиб қолган опалардан бири. Негаки, у колхоз блан бирга ўсди, бирга вояга етмоқда. У биладики, мана шу ерлар одам қўлида, меҳнат блан гулламоқда. Яқин ўтмишда шўра ва янтоқ босиб ётган бу ясси тепалар, хозир колхоз қишлоғи бўлди. Тепа устида қатор солинган оқ уйлар, боғлар, янги хиёбон кўчалар, гулзорлар, ҳовузлар пайдо бўлди. Мана бу қақроқ тепалар сийнасида сув оқизиш учун не-не меҳнат қилинмади дейсиз! Ахир 3 километр жойнинг тупроғини 4 метрдан кўтаришга ҳам 120 метр жойдан баланд тарнов қуришга туғри келган. Яхшигул ўз ҳиссасини қўшаётган бу донгдор колхоз ҳар йил, янги қўруқ очмоқда, хозир экинзори 1320 гектарга етиб қолди. Шунинг 520 гектари пахтазор, қолганлари эса, шоликорлик, йўнғичқазорлик, сабзавот, бор ва узумзор... Яхшигул опа ўз колхозини блан фахрланса ҳаққи бор. Ахир у Шўрали сойнинг бир ёнбағрида туғилганку, ахир у Шўрали сойнинг кечмишини яхши билдику, ахир Шўрали сойни гуллаштишда унинг ҳам пешона тери оз тўкилган эмаску! Бу ернинг обод бўлишига ишонмасдан улоқиб кетганлар ҳам бўлган. Яхшигул опа қийинчиликдан қочгани йўқ, туғилган адридан айрилгани йўқ. Ёшлиги шу ерда ўтсаю, биринчи муҳаббат шу ерда бошланган бўсаю, у қандай кетаолсин! Ҳалол меҳнат натижасида унинг ҳозир уч хоналик оқ уйи, боғи, мулк бор, моли-давлати бор, шони-шавкати бор, эрим қайтиб келади, деган умиди бор, яна, тўй қиламан, деган армони бор... Яхшигул опа ўз колхозини блан фахрланса аригулик. Ахир, Лазарь Мойсеевич Каганович номини ташийдиган бу колхоз республикамизга ма'лум ва машҳур. Оғир уруш йилларида бу колхоз ўз ҳисобидан фронт учун бир самолёт ва бир танк қуриб берди. Тағин тулпор отлар, аравалар, машиналар, пўстунлар, пахталик камзуллар, дон, мева ва пуя берди. Чунки, ҳалол меҳнат натижасида колхоз, — миллионер колхоз бўлиб қолди. Унинг данғиллама саройлари, қишлоқ ёзлик клублари, новвойхонаси, устахоналари,

тегирмонлари, ҳаммоми, қизил чойхоналари ва етти йиллик мактаби бутун Янги Йўлга машҳур. 1945—йилнинг ўзида 4 кишилик бир оила даромад тақсимида 98 минг сўм пул, 4 тонна ғалла, 34 килограмм чой, 140 килограмм ёғ, 350 метр газлама ва бошқа буюмлар олди. Яхшигулнинг ўзи эса, бошқа талай мукофотлар ва буюмлардан ташқари, бир тоннадан ошиғроқ ғалла олди. Колхоз бадавлат, шунинг учун колхозчи ҳам бадавлат. Унинг уйига кирсангиз, кўз қамашади. Пулат кровать, радио, патефон, гилам, атлас кўрпалар, қўша қўша кийимлар ва эрига аталган шойи тўн, белбоғ, дўппи, кастюм... Яхшигул биладики, шу катта ўзгаришда. Ўсишда унинг ҳам ҳиссаси бор, пешона тери бор. Шунинг учун йўғи бор бўлди, бири икки бўлди. Ҳолбуки, яқин ўтмишда уй қизи эди ва чайлада яшар эди.

У, эридан яқинда хат олди. Эри келади! Қадим одат бўйича Яхшигул опа даладаги қўйларидан иккитасини ҳовлига бойлаб қуйибди. Уйига эса, гурунч ҳам мева-чевалар ғамлаб қуйибди. У чинакам тўй қилмоқчи. Чунки, тўйдан бир ой ўтмасданок, эри кетган. У ҳаётни янгидан бошламоқчи. Шунинг учун ҳам бу баҳор Яхшигул яна қунт блан, ғайрат ва севинч блан ишламоқда. Чунки шу 4 йил давомида ўз севганини афсонавий Ойбарчиндай чидам ва сабот блан кутаолди. У эрининг юзини ерга қаратгани йўқ. Шу 4 йил ичида, кишининг юзига қаратгани уяладиган жувон туппа-тузук ва дангдор пахта устаси бўлди. Кузда бўладиган 4—колхозчилар қурултойига Яхшигул янги ютуқлар блан, яқинда келадиган эри блан бормоқчи. Яхшигул опа муроди-га етади, албатта!

Апрель. Янги Йўл,
Каганович колхозн.

ШУКРУЛЛА

ДЕНГИЗДА БИР ТУН

Чўмилмоқчи бўлиб денгиз четида
Турган парилардек гўёки қуёш,
Бошга чамбар қилиб олтин нур—сочин,
Денгизга шўнғиди ёзиб кенг қулоч.
Шўнғиди оламнинг танҳо париси,
Майда тўлқинларга кўмилди денгиз.
Шафақдан уфуқнинг кўзи қизаргач,
Юпатиб тоғ оша балқиди ой—қиз.
Пароход силжиди аста ўрнидан,
Хайрлашган каби ҳилпирар байроқ.
Меҳр кўзи блан дўстлар қарашиб,
Қирғоқда қолдилар. Мен кетдим йироқ.
Саҳоват сандуғин кўк очди, денгиз
Эриган қалайдек, нурга чўмилди.
Ой нури, пароход сузади беиз—
Қаймоқ кесаётган пичоқдай эди.
Узоқларда қолди дўст, Толдиқ—шаҳар
Кўзга кўринади фақат осмон, сув.
Ярим кеча бўлди, ой оғди—саҳар,
Толиққан кўзларга келмайди уйқу.
Дўстлар қолдилару, аммо сафарга
Ёлғиз чиққанлигим асло сезилмас.
Севинчларга юрак ғарқ бўлиб бутун
Айрилиқ ўтида куймас, эзилмас.
Янги дўстлар блан ширин суҳбатлар
Денгиз тўлқинидек олар эди авж.
Завқларингга яна завқлар қўшади,
Юлдуз ғуж-ғуж бўлиб кўкда уриб мавж.
Кўкдаги юлдузлар сочилган танга,
Бир-бир терилгандек камайди, битди,
Денгиз қирғоғида ёнган аланга
Коби қуёш чиқиб, алвон нур ёйди.
Шунда пароходим мўлжал қилинган
Манзилимизга ҳам келиб етибди.
Ўйин-кулки блан денгизда бир тун
Сезмабман хаёлдек ўтиб кетибди.

* * *

Тотув дўстлар ба'зан бўлганида жам',
Чинни қадаҳларга қуйилади май.
Улфатлар узатар шароб тўла жом,
Аммо маст бўламан бир қултум ичмай.
Таажжуб қилмангиз, дўстлар, бу ҳолга,
Чиндан кайфим баланд! Менга қуйманг, бас!
Кайфим сабабини айтсам: бунгача —
Мени ҳаёт завқи қилган эди маст.

* * *

Шарросда юз ювиб, мудроқ дарахтлар
Гул-чирой кўрсатиб, яшнади баҳор...
Азамат тоғларни ошиб, айқириб,
Пишқириб, оқади малла тўн анҳор.

Умримни баҳорга қиёс этгулик,
Анҳордек қудратлик шижоатим бор.
Аммо фикрим, лойқа хаёлотлардан,
Ифлос тўлқинлардан халос, беғубор.

ШАРОФ РАШИД

К Е Л И Н Ч А К

Икки кун ёр блан кўрганингда кун,
Жудолик кулфати тушли бошингга.
Жанг томон йўл олди севимли куёв,
Ҳижрон тақдирини қўшди ёшингга.

Жон ширин, жондан-да минг бор ёр ширин,
Жонингни, эй гўзал, жангга узотдинг.
Бўйнига қўл ташлаб, кўзда ёш блан
Дидорга тўялмай ёрни кузатдинг.

Ўлканинг ҳақи, деб, мардона куёв,
Жамолинг шавқига тўялмай кетди.
Васлинг чаманида ягона боғбон,
Очилган гулини кўролмай кетди.

Ёр кетди, севгиси улғайиб кетди,
Қалбида ёрини сақлаб жанг томон.
Ғалаба шиори севгига гарав,
Севидир кўксига ўқ ўтмас қалқон.

Се гила қўшилган Ватан тақдири,
Севгига қасд қилганда одамхўр жаллод,
— Севгини ҳимоя айламоқ савоб,
Дедингу ёр блан қилдинг қасам'ёд.

Қасам'ёд айладинг, қўлингга кетман,
Меҳнат жангида сен бўлдинг бир лочин.
Қора ер қаҳри глан келди ларзага
Пахтазор сен учун очди қулочин.

Етмишта немисни ўлдирганда ёр,
Пахтадан яратдинг каттакон хирмон.
Шарафга копладинг исмингни жангда —
Орденга муяссар бўлдинг қаҳрамон.

Қалбинг тоғ экан, минг бор офарин,
Бардошинг қудрати келтирди ёрни.
Уч баҳор интизор бўлган юраклар,
Минг марта рози қилди диёрни.

Ғалаба қўлини узатди сенга,
Бахтинг бор, эй санам, гўзал келинчак:
Чаманлар кўксини очди сен учун,
Чаманда яйрагин, яшнаган чечак.

Мунаввар кўзингда иқбол юлдузи,
Оймомо юзингда бир олам севинч.
Интизор қалбингда висол кулгиси,
Ҳаётнинг завқидан, жонон, тўйиб ич.

Ёр келди: янги тўй, янги тантана,
Ёр яна янгидан туғилган куёв.
Сен яна янгидан янги келинчак,
Абадий ўлимга кетганида ёв.

ҲАМИД ҒУЛОМ

Ё Ш Л И К

Сен ноёб гавҳарим, асл ҳазинам,
Бахтим, ҳаловатим, зийнатим, дурим.
Сен борсан, бўлмайман мубталойи ғам,
Эй заб йигитлигим, савлат, гурурим!

Сенинг давлатингда, эй олтин ёшлик,
Ватан деб, ёвларни беомон урдим.
Сенинг давлатингда у қалам қошлик
Пок рафиқам блан боғларда юрдим.

Мени комсомол деб улуғлади юрт,
Шарафим абадий, кўнглим мангу оқ.
Душманга бош эгиб қилмадим сукут,
Асло адашмадим, ҳақ йўлим порлоқ.

Сен ташлаб кетмагил чақмоқдай йироқ,
Юрагимда яша, жонимда яша.
Асло орамизга тушмасин фироқ,
Билагимда яша, қонимда яша.

Йуқолган узукдай қайдан излайман,
Қайси қўналгадан топаман сени?
Қайси тоғ ва қайси сойдан излайман
Ҳам қайси жилгадан топаман сени?

Сен блан ҳаётим бўлсин ан'ана,
Жабҳаларда яна жавлон урайлик.
Ҳар баҳор ясаниб, қилиб тантана,
Боғлардан боғларга ўтиб юрайлик.

Улуғ замонамиз бўлсин баркамол,
Балоғат илмини этайлик ижод.
Эй ёшлик, сен менга мадад ва қурол;
Бизга мураббийдир энг улуғ устод!

М. БОБОВ

С Е В Г И

Сенинг кучинг блан дар'ёдай тошдим,
Кўкка яғрин тиккан тоғлардан ошдим.
Ла'нати ёв блан шердай савашдим,
Жангда зафар экан бир отинг сенинг.

Уйқисиз тунларда кўзга нур бердинг,
Шавқинг блан дилга бир ҳузур бердинг,
Мардлар майдонида бир ғурур бердинг,
Эрга мадад экан қанотинг сенинг.

Дилимда сен бўлгач, ёвга от сурдим,
Берлин ўғриларин аямай қирдим,
Бу жангда — ўлимни енгдим. ўлдирдим,
Бир тенгсиз куч экан саботинг сенинг.

Учқур лочинларнинг қаногида сен,
Танкларнинг зирҳли пулотида сен,
Чавандоз йигитнинг Ғиротида сен
Бунча ранг-барангдир бисолинг сенинг.

Ёвни енгамиз! — деб минлик биз отга,
Ошиқ йигит етди улуғ муродга.
Бу жангга ма қолди сўнги влодга,
Уқисанг, чиқажак саводинг сенинг.

РАМЗ

ҚАНИ МЕНИ КУТГАН ЁР

Тун ярмида келди ёр —
Дарчамни чертиб. Бедор
Дарпардани қиялаб,
Қарадим такрор-такрор.

Мен уйдаман, ёр боғда,
Кўланкаси тупроғда.
Ой нури қалтирайди
Ел ўйнаган япроқда.

Юзларига боқаман,
Ўй наҳрида оқаман,
Ишқ тўла юрагимни
Васл ўтида ёқаман.

Ёр мени имлар боққа,
Сердарахт хилват ёққа.
Дарчамни қоққан овоз
Эшитилар қулоққа.

Мен уйдан чиқдим гулгун,
Шарпа учмас ойдин тун.
Ел тўзғитиб ўйнади
Сочларимни бус-бутун.

Теварагим дарахтзор,
Боғ ичра меҳмон баҳор.
Гуллардан сўроқладим:
— Қани, мени кутган ёр?

Билсам: кутган ёр эмас,
Бир гул — дастама-даста.
Қарадим шоирона
Вадилга тўлди ҳавас.

АШИРМАТ

Қ Ұ Ш И Қ

Баланд тоғдан оқиб-оқиб сой келади,
Сой устида ёрга боқиб ой келади.
Ой нурида ошиқ бўлдим дилдоримга,
Аста бориб таклиф қилдим гулзоримга.

Колхозларнинг даласида пахта хирмон,
Келинчакнинг гулбоғида тўхтар карвон.
Карвондаги юклар шоҳи, алвон экан,
Куёвимиз донг чиқарган полвон экан.

Арчаларнинг шоҳларига қўнди ҳулқар,
Чашмаларнинг бўйларида ўйнар тулпар,
Шу тулпарда бориб жангга ёш қаҳрамон,
Олиб келди элимизга омон-омон.

Тилла узук ярашибди қўлларингга,
Аскар йигит гул экибди йўлларингга.
Қатор-қатор ёнар гулхан тўй сеники,
Эшигида гуллар ўсган уй сеники.

ҲАҚИРИЙ

КОЛХОЗ ҚИЗИ

Фаҳр этсанг, арзийди, эй колхоз қизи,
Эл ичра овозинг кетди Тожихон.
Сенга тикилгандир барчанинг кўзи,
Сен берган олтинлар бўлди бир жаҳон.

Ватанга танилдинг хизматинг блан,
Кулсингда порлайди олтиндан нишон.
Ғайратинг кўплардан бўлди, зиёда,
Ордоқлаб бошига кўтарди замон.

Бош бўлиб колхозда ўртоқларингга,
Зафарга бошладинг шижоат блан.
Шунинг-чун суяди дугоналаринг,
Сен ҳам ҳурмат қилдинг муҳаббат блан.

Юздан ошиб кетди мўлжалинг сенинг,
Офарин, дедилар халқлар номингга.
Сени табрик қилди улуғ одамзод,
Тасаддуқ қизгинам, азиз жонингга.

Биз ҳам ҳиссамизни қўшамиз бунга,
Қолмайди орқада ёшу-кексамиз.
Бизнинг ҳам сиз каби ҳимматимиз зўр,
Бахт шудир зўр давлат — пахта эксамиз.

Ғайратдир, ҳимматдир ва'дага гарав,
Колхозчи тилида доҳийнинг номи.
Тожихон, Турсуной, ҳамроҳлар блан.
Ошириб берилур пахта плани.

Ғамхўрлик қилмоқда доҳиймиз ҳарвақт,
Бизлар ҳам ишлармиз ёшу-қарилар.
Пахтаги берамиз кутгандан ортиқ,
Чуқки кўп далиллар, имкониятлар.

Кекса Ҳақирийнинг сўзидир бу сўз,
Фурсатни боқ берманг, йигитлар, қизлар.
Пахтага қўй қилинг Ўзбекистонни.
Бирлашинг, Тожихон ёнига сизлар.

ЁНГИН МИРЗА

ҚАЛДИРҒОЧ

Яна учуб келди қалдирғоч,
Либоси бор қора хонатлас...
Гулзорларим, оғушингни оч,
Қушча қўнсин! Олсин кенг нафас...

Уйимизга у кирсин майли,
Ошиёни бузулмаган, тинч...
У, қадирдон, шу дўст туфайли
Ўғлим тинмай қилар тиқилинч...

Эй қалдирғоч, баҳордан элчи,
Сенга айтар дилда розим бор...
Меҳмон бўлиб уйимга келсанг,
Сенга чалиб берар созим бор...

Бошим қолди кўп маломатга,
Ўғлим ҳаркун минг бор сўрайди.
Мени қўйма кўп хижолатга,
Рост айтмасам, кўнглим тўлмайди...

Уй шипида турган уянгни
Қўли блан кўрсатар ҳар кеч...
Бу саволи эскирмас, янги,
Ўз ҳолимга қўймас, билмай ҳеч...

Бизнинг элда яшар бир мақол,
„Бир хонадан ким яларкан туз,
Салом берсин қирқ кеча-кундуз“
Шундан, дўстим, ўзинг билиб ол!

Сен уйимга бўлганда меҳмон,
Ўғил кўрдим...қоши — қанотинг!
Сенинг каби тансиқ, гириттон,
Уни қизиқтирар ҳаётинг...

Вафодор қуш, сен кеч кузакда
Кетажаксан юртни этиб тарк...
Севги кўпурмасдан чоракда
Келажаксан, ўйчанмасдан барг.

Бас қил энди бу одатингни,
Боқчамиздан кетмагин ҳечам...
Ўзга юртда савдатингни —
Изоламагин, бахт бизда, қушчам!

КАМОЛИЙ

И Ш Г А

Беш йилга план бўлган, мардона бўлиб ишланг,
Ҳам бир тану, ҳам бир жон, жонона бўлиб ишланг.

Тарбия ўғил-қизга — лозим қарилар сизга,
Ҳам ота бўлиб бизга, ҳам она бўлиб ишланг.

Роҳатли замон бўлсин, ғайратда план тўлсин,
Эл-юртим омон бўлсин, ҳамхона бўлиб ишланг.

Ишлашди ҳама бирга, тўлсин бу жаҳон нурга,
Ёнганда электрга — парвона бўлиб ишланг.

Сув чиқди биёбонга, айланди гулистонга,
Чўллар ҳама — бўстонга, жавлона бўлиб ишланг.

Қишлоқу шаҳар янги, мулкимнинг кетар донғи,
Озода бўлиб ранги, мастона бўлиб ишланг.

Зийнатли иморатлар, халқимга саодатлар,
Боғ ичра фароғатлар, ҳайрона бўлиб ишланг.

Мулким бўладир жаннат, иш вақти қилинг ҳиммат,
Чин дилда тутинг ғайрат, фарзона бўлиб ишланг.

Обод этиш элдан, чиқмайди хаёлидан,
Ҳимматни Камолийдан достона бўлиб ишланг.

ҲАБИБИЙ

ЁРИНИ КУТГАН ЁР ҚЎШИҒИ

Қошимга уйқида ҳар кеча дилрабо келади,
Бошимга соя солиб бахт учун ҳумо келади,
Ажаб, қулоғима, ёрим, деган садо келади,
Кўзимга хокираҳи мисли тўтиё келади.
Дилимга соғлигини қайд этиб дуо келади.

Етишмак истаб агар чиқса ёр, ёрига,
Юракда меҳрин ўти лайливаш нигорига,
Кутиб кўзи кўчада интизор зорига,
Муҳаббат ила юрур, бўлса ўз диёрида
Суюнчи мужда олиб, аввало, сабо келади.

Букун қулоч ёзакўр, эй гўзал шарафли ватан,
Тотимли меваларин боғбон айласин хирман,
Ясаб тутарга неча даста-даста гул гулшан,
Безатсин ўзини рангин чечақлар ила чаман,
Баҳодирона садоқатлик ошно келади.

Ёнимда бўлмоқ учун дам-бадам баҳона қилиб,
Қаро сочимни силаб, қўлларини тона қилиб,
Зафар нишонларини кўксиди нишона қилиб,
Ҳабибий ше'рин ўқиб, завқ ила тарона қилиб,
Ширин ҳаётим учун айни муддао келади.

МАШҲУР АСҚАР

Ё Д И Н Г Д А М И

(Армиядан қайтганда)

Ёдингдами, сада тагида,
Биринчи бор учрашганимиз?
Тўлиб-тошиб юраклар ўйнаб,
Ер остидан қарашганимиз?

Қимтир эдинг лабиягни аста,
Синчилоқни ўйнаган бўлиб.
„Жоним“ десам, уялиб секин,
Лаббай, дердинг гулга термилиб.

Ёш эмасдинг, балки ёдингда,
Сутдай ойдин эди у кеча.
Деган эдинг гулдан олмай кўз,
„Мен сеники токи ўлгунча“.

Сенга гуллар ўқиб тасавно,
Қутлаганди, шод-дик иккимиз.
Биласанми, гуллардек яшнаб —
Кетган эди шунда ишқимиз.

Кўп ўтмайин мен жангга кетдим,
Узатгандинг силкиб дастрўмол.
Деган эдим: „Унитма, ёд эт!
Ватан учун ўлиш, бу иқбол“.

Унитишни ор деб билибсан,
Бошларимга кўтарай сени.
Келажакнинг гул боғларига,
Вафодорим, обораи сени.

Яна ўша гуллар қўйнига,
Хашаматли сада тагидан,
Олиб ўтай, гуллар боз қутлаб,
Поёндозлар солгай баргидан.

Андалиблар табриқлар бизни:
Ғолиб жангчи, вафодор қизни.

ЁҚУБЖОН ШУКУРОВ

Я Й Л О В Д А

(О черк)

70 яшар Оллабуванинг кўпчилиги ўртасида бир-икки оғиз танқиди Алимардоннинг жон-жонидан ўтиб кетди. Лекин Алимардон бунга қизариш билан бир нави ўтказиб юбориши мумкин эдику-я, лекин Зулайхо Қобилованинг: „Кечалари мишжа қоқмай қўйларни қўриб, ҳуш'ёр бўлишдан кўра Оққош билан Чўнтарга ишониб, қимизнинг кайфида ўтовда оғнаб ётиш яхши-да“ деган кесатиги Алимардонни терлатиб юборди.

Агар мажлисдагилар айб қилмаса, у шу вақт югуриб чиқиб, ирғиб Оқёлдорга миниб, Тошқўрғон тоғларига елдек учмоқчи эди. Лекин у, ҳозирча бу хаёлдан воз кечиб, ўлтиришга мажбур эди.

Оллабува ҳисоб бергандан сўнг колхознинг қўш орденли раиси Мели Раҳмонов сўзлаб, кейинги уч-тўрт йил ичида колхознинг икки ҳисса ўсгани, чорванинг умумий сони 18 минг 364 тага етгани, бу ишда Оллабува, Йўлдошота ва Нурмуҳаммад акаларнинг самарали меҳнатлари қўшилганини та'кидлаб ўтди.

Раис Йўлдошотанинг ҳар йил пландан ташқари 50-60 қўзи бераётгани ва бирорта қўй ёки қўзини нобуд қилмаганини сўзлаб, деди:

— Энди Алимардонни ёш деб бўлмайди. У ёшлиқдан эмас, балки ўз вазифасини яхши бажармагандан бугун ҳаммадан гап эшитмоқда. У ўтган йили болалик қўйларни ўз ҳолига ташлаб қўйгани сабабли, совлиқ қўйлар, эчкилар билан тоққа чиқиб кетган. Натижада беш қўзи тоғдан йиқилиб ўлган. Икки қўзи билан бир қўйни кечаси бўри олиб кетган. Агар Алимардон ўз ишига мас'улият билан қараб, қўйларни яхши сақласа, ёнида лочиндек икки ити, яроғи бўлатуриб, бўрига қўйни олдириб қўярмиди?! Қани бунга Алимардон нима жавоб берар экан?

Сўз Алимардонга берилди. Ўз тенгдошлари ичида, айниқса Зулайхо олдида ҳеч бундай аччиқ сўз эшитмаган Алимардон ўрnidан турди, нима деярини билмай, гоҳ раистга қараб, гоҳ Зулайхога тикилиб, жим бўлиб қолди. Мажлисдагилар эса, Алимардон нима дер экан, дейишиб, унга қараб туришар эди. ~~Зулайхо~~ пашша учмайди. Алимардон лоладек қизариб кетган тозидаги терларини рўмолчаси билан артиб, бирнеча минутдан сўн сўз бошлади:

— Тўғри, ўртоқлар, камчилигим бор. Мен бу йил бирорта қўй ё қўзини нобуд қилмасликка сўз бераман. Бу йил 700 совиқдан 900 қўзи олиш учун Оллабувани социалистик мусобоқага чақираман,— деди-да, Зулайхога тикилди.
Зулайхо илжайиб қўйди.

*

Тун. Баҳорнинг роҳатбахш шаббодаси кўк майсаларни, гуллаб турган лолаларни силкитиб учурмоқда. Ранг-баранг гулларга кўмилган жилгалардан таралаётган хушбўй ҳидлар димоққа урилаётир.

Тоғнинг ёнбағирлигига тикилган оқ ўтов чиройли кўкаламзор адирларга яна ҳусн қўшмоқда. Ўтов ёнидан ярим халқа бўлиб оқаётган дар'ё ой нурида кумуш каби товланмоқда.

Кўкда булутлар тўп-тўп бўлишиб, жануб томонга оқаётир. Ой эса узоқ йўл босиб, ҳаддан ташқари чарчаган ва мазгилига етиш учун тиришаётган кемадек ҳорғинлик блан ғарбга қараб сузмоқда. У гоҳ қопқора булутлар ичига шўнғиб, ер юзини зимистон этса, гоҳ бирдан булут орасидан чиқиб, ҳамма ёқни кундузга айлантирмоқда.

Яйлов уйқуда. Ўтов олдидаги ёнбағирликда тўпланиб ётган қўйлар бир-бирларининг ёнларига бош қўйишиб ухламоқда. Тугулганига бир неча кун бўлган қўзичоқларнинг ба'зилари онасининг биқинига кириб, пишиллаб ухлашда, ба'зилари тамшаниб, тумшуқларини оналарининг қоринларига ишқамоқда.

Ах'ён-ах'ёнда қўшни адирлар томондан оч бўрилларнинг увлаган овозлари, чап томондаги пистазор тоғлардан кабан (ёввойи чўчка) ларнинг чийиллаган товушлари ва шақалларнинг ёқимсиз увлашлари эшитилмоқда.

Эгасига содиқ итлардан Чўнтар қўйларнинг чап томонида, Оққош эса ўтовга 15-20 метр масофадаги ўнг томонда чегаратидек қулоқларини чимириб, жим ва сергак ётипти.

Тун ярмидан оғди. Ой эса Тошқўрғон тоғларининг орқасига аста секин яширинмоқда. Ўтов ичида уч киши ухламоқда. Алимардон пилпиллаб хира ёнаётган фонус олдига ёнбошлаб китоб ўқимоқда. Агар у ташқаридан бирор шарпа эшитар экан, даррав қўлини ёнидаги қўшоғиз милтиққа чўзиб, узоқларга қулоқ сола бошлайди.

Орадан бир соат ўтар-ўтмас, ташқаридан гуруллаган овоз эшитилди. Алимардон шошилганидан ўтовдаги дўстларини уйғотмасданок ташқарига югуриб чиққанида ҳаммаёқ тимқоронғи эди. Қўйлар чопиб келмоқда. У атрофга бир лаҳза қулоқ солиб олгач, қўйлар югуриб келаётган томонга қараб, қўйлар устидан гумбурлатиб бир ўқ узди-да, чопиб кетди.

Алимардон қоронғида югуриб борар экан, тўсатдан Оққош блан олишаётган ун бўрининг бири унга ёпишди. Алимардон устига жон-жаҳди блан ташланган бўри уни шошириб қўйди. У бўрини отаолмади, лекин чаққонлик блан ўзини чап ёнга олди. Бўри

Алимардон этагига оғиз солиб, уни йиқитди. Алимардон эса эпчиллик қилиб оёғи блан уни тепди. Шу вақт бир бўрини қаттиқ ярадор қилган Чўнтар Оққош олдига етиб келиб, Оққош орқасига ёпишган бўрига ўзини отди ва унинг кекиртагидан бўғиб сулайтиргач, Алимардон томонга ўқдак учди. Бу вақт Алимардон бўрининг томоғига чанг солиб, уни ерга ётқизиб, ниқтамоқда эди. Оққош келасолиб, бўрининг тумшиғини ғажиди. Уч бўрини сулайтирган Оққош блан Чўнтар бирдан кетма-кет тоғ томонга чопиб кетди.

Бу ҳолдан таажубланган Алимардон милтиғини кўтарганича қўйлар томонга югурди. Қўйлар ўтов орқасидаги паст тексликка тўпланиб, ғуж бўлиб турар эди.

Итлардан ташвишланган Алимардон ўтовга чопди. У оғир уйқуда ётган Оллабува блан Нурмуҳаммадни уйғотди-да, баланд ҳайқириқ блан:

— Қашқир, — деб яна ташқарига отилди. У яйдоқ Оқёлдорга арслондек сакраб миниб, итлар кетган томонга елдек учди. У 6-7 юз метр бормасданоқ ўнг томондан Оққош блан Чўнтарнинг вовуллаган товушини эшитди. Алимардон итлар олдига етиб борганида Оққош блан Чўнтар бир совлиқ қўйни ҳайдаб келаётган эди.

Алимардон севинганидан от устидан ирғиб тушди-да, Оққош блан Чўнтарни бағрига босиб, эркалайбошлади. Итлар думини ликиллатиб, Алимардон юзига тумшуғини суркар эди.

Булар ўтовга етиб келганда Оллабува блан Нурмуҳаммад нима гап ўтганини билмасдан ҳайрон бўлиб турар эдилар.

* * *

Кеч куз. Алимардон чорвани ҳайдаб, колхозга етиб келганида колхоз идораси олдига Зулайхо „Қашқадар’ё ҳақиқати“ газетасини ушлаб, кулиб турар эди.

Алимардон отдан ирғиб тушиб, Зулайхо блан дўстларча сўрашди. Зулайхо газетани Алимардонга узатар экан, таги қизил қалам блан чизилган жойни кўрсатиб:

— Уқинг! — деди. У йирик ҳарфлар блан ёзилган қуйидаги жумлаларни ўқиди: „1945 нчи йилда 700 совлиқ қўйдан 873 қузи олган Ғузор район Ғузор қишлоқ советидаги Ленин номли колхознинг донгдор чўпони ўртоқ Алимардон Эрданаев „Шавкатли меҳнат учун“ медали блан мукофотланади“.

Газетадан бошини кўтарган Алимардон Зулайхога тикилар экан, Зулайхо ерга қараб илжайиб турар эди.

САН'АТ ВА ДРАМАТУРГИЯ

Қардош ўзбек халқининг XX-йиллик
тўйига бағишлайман.

АБДУЛЛА ТОЖИБОЕВ

ТИКЛАНГАН ГУМБАЗ

(5 пардали драматик достон)

Иштирок этувчилар:

1. МАСТУРА — чиройлик, йўрмадўз—чепар инз.
2. ФАРМОН — уста-ме'мор, бинокор.
3. ЗАЙНАБ — Мастуранинг онаси.
4. ҚАТРОН — Фармоннинг отаси.
5. РУСТАМ — Мастуранинг акаси.
6. Х О Н — кекса мўнғул хони.
7. БУҒДО — хоннинг кекса маслаҳатгўи.
8. ПОСБОН — мўнғул, шоир, ёш йигит.
9. ЧЎҚАЙ — хоннинг яқини.
10. ЧОПОРМОН — хон хизматкори.
11. ЗУЛАЙХО — Мастуранинг дугонаси.
12. I—АЙҒОҚ —
13. II—АЙҒОҚ —

Халқ, жаллодлар, қизлар ва бошқалар.

БИРИНЧИ ИНТЕРМЕДИЯ

Кун энди ботиб, қошқорайган чоғ. Кўҳна Оснб қал'асининг бир чекаси, боғ ёнидан ўтадиган йўл. Жанг шовқини эшитилиб турибди. Аллақайёқлардан карнай овозлари жаранглаб, қўрқунчли хабар билдирмоқда. Саҳнадан шошқил халқ ва қуроли ўзбек аскарлари ўтиб туради. Бир тўда орасидан паранжисини очиб тўхтаган кекса Зайнабона кўринади. Унинг ҳаяжонда экани ма'лум бўлиб турибди. У бурилиб орқасига назар солади. Кекса кўзларидан ёш эмас, олов сочилаётгандай ғазабкор. Зайнабнинг қаршисидан қўлига ялонғоч шамшир ушлаган ўғли Рустам пайдо бўлади.

Зайнаб — Рустам, болагинам, Рустам!

Рустам — Она нега тўхтадинг? Нега хаел?

Зайнаб — Мен уйландим, ҳам кетмасга бел боғладим.

- Рустам — Йўқ, тўхташинг бўлмайти, она!
 Ёв яқин келиб қолди.
- Зайнаб — Майли болам, келаберсин.
- Рустам — Болам десанг, мени ая, онажон,
 Тисланишни ўйламагин бу замон.
- Зайнаб — Сен ҳам ўғлим ўз онагни аягин,
 Бирга олиб кетаман, деб, қистама.
- Рустам — Нега? Нечун?
- Зайнаб — Етмишга ҳам етти мана ёшим, боқ.
(Энкайиб ердан бир кафт тупроқ олади)
 Шу тупроқдан яралганман, болам мен,
 Етмиш йилки, шу тупроқда яшадим,
 Етмиш йилки, шу тупроқнинг устида—
 Қизигини кўрдим ёшлик кунларнинг.
 Жонимга тенг ёр севдим бу тупроқда,
 Жигарпорам, сендай ўғил туғдим, мен.
 Мастурадай — фариштасимбат қиз туғдим,
 Гулини ҳам ўзим ўстирдим.
 Қушини ҳам ўзим учирдим...
 Осмондаги қуёши ҳам, анҳордаги суви ҳам,
 Яхшилигин аяган йўқ, мен учун, болам!
 Кўз юмиб жон берар бўлсам,
 Ўз еримда ёггали лаҳадим ҳам қазилган.
 Йўқ, кетмайман!
 Оқ тупроқни ингратмайман.
(Рустамга яқинроқ келиб, овозини ўзгартириб)
 Мастура қайда?
- Рустам — Кўрганим йўқ! Омонмикан, билмадим...
- Зайнаб — Ўзим топиб оларман *(Йиғиштирар)*.
 Йўлинг бўлсин болам, букулма! *(Кетмакчи)*
- Рустам — Ундай бўлса мен ҳам қолай қошингда,
 Не кўрсам-да бирга курай, онажон!
- Зайнаб — Йўқ, йўқ!
 Қул туғмадим, ўғил туғдим дун'ёда.
 Шунинг учун Рустам кўйдим номингни.
 Қул бўламан десанг, буида қоласан.
 Ўғлим бўлсанг, элинг блан бирга бўл!
 Қўйвор мени *(Тупроқ олган кафтини очар)*
 Озод этгин бу тупроқни, болажон,
 Ёвларингга топтагани қўймагин! *(Рустам онаси қўлидаги тупроқни бош эгиб ўпар)*
- Рустам — *(Паузадан кейин)*
 Тузук она, бизни кут,
 Кўксинг тўла қасос блан бизни кут,
 Ёйқин сочган олов блан бизни кут.
 Арслонларнинг зарби блан бизни кут,
 Қирон қўшнинг тирноғи-ла бизни кут.
 Сенинг учун марди-майдон бўламан,
 Агар жангда ўз қонимга белансам,

Душманларим шовқун солиб қувонса,
Совға қилса хонларига бошимни,
Инграб юриб сўраб олгин, онажон.
Монглаймдан сўнгги йўла бир ўпиб,
Шу муқаддас тулпроққа ҳам ўзинг кўм!

Зайнаб — Тузук болам! (Улар шу замон душман блан тўқнашиб, орқага чекинган ўзбек аскарлари сахнага киради)

Рустам — Хушқол она! (Она кетар)

Йигитлар, мен бор бунда, тўхтамангиз!
(Рустам жуда баҳодирлик блан душманнинг илғор тўдасини яланғоч шамшир блан уриб, бирин-кетин қулатади. Душман бироз чекингандай бўлади. Шу пайт Рустам ҳам бурилиб, дўстлари кетган томонга қараб, нолиб кетади).

Биринчи парда

Биринчи манзара

Шаҳар. Бозор майдони. Тун. Айлапаза ёнғин кетган биноларнинг яллуғи осмонга кўтарилмоқда. Тепарок жойга ёзилган гилам устида ўз ясавуллари ўртасида мўнгул хони кўринади. У атрофдаги ёнғинга хурсанд куз солади. Ўз тўдаси блан Чўқай пайдо бўлади.

Хон — Хўш, ўраб олдингларми?

Чўқай — Олдирмайин кетди, улуғ хон!

Хон — Олдирмайин кетди? Бу қалай?

Қамалга ол, демабмидим, айт, Чўқай!

Чўқай — Бир гал эмас, уч гал қамалга олдим.

Хон — Ҳам уч гал бўшатдим, де?

Чўқай — (Яқинлашиб) Уч гал бузиб чиқди, тақсирим!

Хон — (Аччиқ блан) Сизлар қайда эдинглар?

Чўқай — Бир қошиқ қонимдан кечинг, улуғ хон!

Югурик ёлғиз бўлса, ким блан ўзишади?

Ботир ёлғиз бўлса, ким блан олишади?

Ут қуюни янглиғ битта ёш ботир.

Ўзин-ўзи аямади майдонда.

Юрган йўлин қизил қонга бўяди.

Отим менинг Чўқай бўлгандан буён,

Қанча-қанча ботирлардан олдим жон.

Лекин бугун ажал блан олишдим,

Ўз ажалим блан ўзим солишдим... (Оёғида туралмай, тебранади).

Хон — Ботир Чўқай, ўзинг омон қолдингми? (Яқинлашар)

Чўқай — (Зўрға ўзини тутар)

Йуқ тақсир... ярадорман. . (Кулаб, бораётганда, хон ўзи суяб қолади)

Хон — (Чўқай) Ёв бўлса ҳам асил экан у ботир.

Йуқдан қайтмас арслон экан у ботир.

Аттеғ, қани у ёш ботир меники бўлса...

(Чўқайга) Унинг номи нима экан? Билдингми?

Чуқай — (Бошини аранг кўтариб) Рустам бўлса керак...

Хон — (Кўлини сал кўтариб)

Фармоним шу: яна ёнғин кўтаринг!

Чопормон — (Эгилиб) Хўб, ҳукмдор! (Чопормон кетар, шундан кейин кўлига мош'ала кўтариб ўтганлар-чопганлар кўп кўринади. Ёнғин яна кучаяди. Атрофдан йиғи яна қаттиқроқ эшитилди).

Хон — (Ёнғинга яна завқ блан кўз солади, у худди ёнғиндан лаззат олаётгандай кўринади)

Ўт... Менинг ўтим... Менинг ёлқиним!

Бу ёнғинлар бари менинг ёнғиним!

Михти бўлса, ўтим блан олишсин,

Куч синасин, ёнғин блан солишсин!

(Аскарларга қараб)

Эй...! Ел, деб шовқун солинг, нўкарлар!

Аскарлар — (Бир овоз блан) Ел! Ел! Довул! Шамол!

Хон — Довулдан ел, елдан довул, гурулла!

Бош эгмас эл тепасига бало сол!

Қадалган туғ елпирасин елларда!

Ёнган олов барин ютсин, кул этсин! (Пауза),

(Мўнғул аскарлари бир тўда аёл ва эркакларни ҳайдаб келишар).

Хон — (Бурилиб) Сизлар кимсиз?

Қатрон — (Олдинга чиқиб) Ўзбеклар!

Хон — Йўқ, ёлғон!

Қатрон — Бўлмаса ким бизлар, хон?

Хон — (Бақириб) Сизми? Тутқун, менинг қулларим...

Зайнаб — (Паранжисини ташлаб, олдинга чиқади ва ўз дўстларига қарайди)

Йўқ, хоннинг ўзи ёлғончи...

Сизлар менинг чин ўғилларим!...

Хон — (Зайнабга қараб) Сен кимсан!

Зайнаб — (Хон кузига тикилиб) Танимайсанми, улуғ хон?

Хон — (Чекиниб) Йўқ, танимайман, айт кимсан?

Зайнаб — Мен онамен! (Пауза)

Сени ҳам туққан она бор!

Хон — Рост, мени ҳам туққан она бор.

Броқ менинг онам—бошқа она.

Зайнаб — Оқ сутини бермабмиди, сенга у она?

Юрагингни меҳр блан ювабмиди, у она?

Хон — (Бошини чайқаб) Йўқ!...

Умр бўйи ёвдан тайсалмасин деб,

Юрагимни ёлқин блан ювибди.

Умр бўйи ёвни аямасин деб,

Дилни илон қонни блан ювибди.

Мени онам енгини туғибди!

Зайнаб — Қаҳирланманми, улуғ хон.

Буни ҳам хато сўзладинг!

Хон — Нера?

Зайнаб — Барча она, ўғилни енгил учун туғади!

Хон — (Кулар) Ҳа-ҳа-ҳа-ҳа...

Енгил учун фақат хонлар туғилар!...

Зайнаб — (Бу ҳам кулиб) Демак, менинг ўғлим ҳам хон...

Хон — (Масхаралаб) Хон? Қандай хон? Қай элга хон?

Зайнаб — У ҳам улуг хонларнинг бири.

Ўз элининг ном олган эри!

Хон — (Масхаралаб) Хўш, у хонинг қайда ҳозир?

Зайнаб — Енгил сафарда.

Хон — У хон қимни енгмакчи?

Зайнаб — Енгаман деганларни!

Хон — Оти қим?

Зайнаб — Эшитмабмидинг, улуг хон?

Хон — Йўқ!

Зайнаб — (Мағрур) Рустам!

Хон — (Азобланиб) Ҳа, шундай, де, Рустам, де!

Миқти бўлса қайта келсин элига Рустам.

Онасининг хунин олсин ўз қўли блан! (Қилич силтар,
шу пайт пардасини отиб ташлаб, ўртага Мастура
чиқади, хон Мастуранинг ой юзини кўриб, эсидан
оққандай бўлади. Кўтарилган қўл, аста-секин ту-
шади. Ахири қиличига суяниб, қотиб қолади).

Мастура — (Онасини қучоқлаб) Она...

Зайнаб — (Қизига) Мастурагинам...

Мастура — (Хонга) Онам учун мени чоп,

Қонга хумор шамширинг

Қон-ла ювсин юзмни...

Хон — Сенинг қонинг хосиятлик бўлса агар,

Ўз ёнимда сақлашга мен тайёрман.

Сен гуноҳкор бўлганингда,

Шамшир блан юрагингни тиларман.

(Аскарларига) Олиб боринг!

(Бир тўп ясовул ҳаммасини ҳайдаб кетар, хон
орқаларидан тикилиб қолади, кейин Бугдога)

Бугдо, бу ким? Одамми ё ўзга зот?

Ё кўз боғловчими ёки сирғар?

Бугдо — Сирғар бўлсин илоҳим.

Хон — (Ёқтирмайин) Бу не деганинг, бу қандай тилак?

Иккинчи бор айтма, эшитмай!

Бугдо — Майлинг, хон эгам! (Бошини эгади)

Жазо бермагин, деб бу сўзни айтдим.

Хон — Сен ўрдасин буз,

Сен бошини уз,

У сенга қучоқ ёзсин, шундайми?

Бугдо — Худди шундай, ҳукмдор.

Ўрдасин буз, бошини уз,

Менинг ҳам ўйлагайим шу.

Хон — Булди Бугдо! Қолганини сир сақла! (Бирнеча аскар
қўли боғлиқ Фармонни олиб кетар)

Фармон — (Интилиб) Хон қайда? Хон?

Хон — (Сал илгари юриб) Сўзла, йигит!

Фармон — Хон!

Қасосингни мендан ол,
Аяма, ёндир, ўтга сол,
Елга совур кулимни,
Не хоҳласанг, шуни қил,
Фақат арзга қулоқ сол!

Хон — Арзинг нима?

Фармон — Ёнгинни тўхтат!

Хон — Бу ўтинчинг ҳеч кетмайди, эй йигит,
Босилмайди тарқамай ўт хумори. (Ёнгинга қараб)

Ана, қара! Қандай кескин, аёвсиз,

Кўкка қараб кўтарилар ёлқини.

Салчимоқда, интилмоқда тўрт томон,

Кенг шаҳарни оғушига босмоқда...

Кимнинг ҳадди сигар уни тўхтатса,

Кўчаларни ўт остига босмоқда.

Қуламоқда баланд-баланд кошопа,

Бу оловни тўхтаталмас ҳеч банда... (Ўзи завқ блан тамошо қилади)

Арслон каби инграётган унинг овози...

Эшитасанми, карсиллатиб чайнашин,

Оҳ, нақадар ўткур олов тишлари... (Ёнгиндан кўз олмай тикилиб қолади)

Эй, ел чақир, довул чақир, йигитлар!

Аскарлар — (Бир овоздан) Ел, ел! Довул, шамол! Ел...

Фармон — (Кузи юмуқ) Сел, сел!

Хон — (Ялт этиб, Форманга қарайди)

Менга қара, сел сўрама, ел сўра!

Фармон — Аяма хон, ташла энди ўтинга!

Мени ҳам олсин оғушига бу ёнгин!

Анов ёнган саройга мени қўша ёндирсин.

Қийраган мраммар тошлари

Синган суягим бўлсин.

Қулаган олтин гумбази

Кўмилган қабрим бўлсин,

Илтимосим шу менинг!

Хон — Сенинг уйингмиди, нега куясан?

Фармон — Уйим эмас, умрим эли, хон.

Буғдо — Ҳа, бу саройни қурган сенмидинг?

Фармон — (Аста) Мен... мен...

Буғдо — (Хонга) Отоқли уста, шу экан хоним.

(Фармонга) Укинма, уста, ўкинма! (Кўлини ечар)

Ер эгаси манов турган улуғ хон,

Кам булмайсан, у тириклик чоғида,

Камлик кўрмас, уста, сенинг ҳунаринг,

Яна ўзинг довурқ солиб дун'ёга,

Ер юзида илгари ҳеч бўлмаган,
Савлати зўр сарой солиб берасан...

Фармон — (Хуркиб, чекинар) Йўқ, йўқ...

Уста эмас, энди мен,
Жоним кетди жаҳондан,
Ёниб бўлдим, қулайман,
Ўт ичида увлайман.

Хон — Қуламайсан, менинг учун соласан сарой! (Қадалиб қараб)

Менинг учун агар сарой, қурмасанг,
Нега келдинг уста бўлиб жаҳонга?
Қуралмасанг, туғилишинг не даркор?

Фармон — (Эсини йиғиб) Ўртавчига, бузгучига сарой не
ҳожат? Жавоб бер, хон!

Хон — Хоҳлайманки, отларимга қўра қиламан,
Хоҳлайманки, яна унга олов қўяман.

Не қилсам-да, ўз эрким!
Сенчи, уста, ҳунарингни ишга сол,
Ҳунарингни ишга солу менга хизмат қилиб қол.

Фарман — Йўқ, қўлимдан келмайди, хон.

Хон — (Ёнғинни кўрсатиб) Ановни қандай қургансан?

Фармон — Уними? У—сарой... (Айланиб қарайди)

У чоқда мен тирик эдим,
Ҳунаримга шерик этим,
Кўкрагим кўкдан кенг эди,
Шаввозларнинг бири эдим,
У саройнинг парвози, хон,
Ота-она тилагидан яралмиш.
У саройнинг тошлари, хон,
Гўдакларнинг кулгисидан яралмиш, (кўрқиб)
Қандай бало, ёлқин ўраб олмоқда,
Мени ҳам гўё ёнғин ютиб бормоқда. (Ёнган уй
қулайбошлади)

Ажал яқин... (Оёғида туралмай қулаб кетади)

Буғдо — (Бошини сўяб, юрогига қулоқ солади)

Хушдан кетди.

Хон — Улдирмангиз, сақлангиз!

Буғдо — Олиб боринг! (Фармонни кўтариб кетишар)

Хон — Буғдо, илгаридан билармидинг?

Буғдо — Ҳа тақсирим.

Эсингдами, амринг блан бу элларда юрганман,
Эл оралаб, ҳамма ерни битта битта кўрганман.
Бу устани ўшал кезде таниб олган эдим, хон,
Бу ўзбеклар уста деса, аямайди ҳатто жон.

Бу ўзбеклар ўч устасин хондан ортиқ кўради,

(Айланиб) Унутмасам, номи Фармон,
Номи кетган, Хитойда ҳам бунга яхши билалади. (Пауза)

Хон — (Шаҳарга қараб) Бу нима гап? Бу қандай халқ?

Буғдо — (Қараб) Ёнғин ўчиргали келган халқ.

Хон — (Бақириб) Садоқ! Садоқ! (Садоқчилар садоқларга ўқ қўйиб, отабошлар).

Иккинчи манзара

Ҳовуз бошига тикилган ёпиқ оқ чодир. Орқада турли-туман мева ёғочлари. Чодирга келадиган ёлғизоёқ-сўқмоқ йўл устида ёш бир посбон — ясоқ турибди.

Шу пайт ёнида икки куролли одам блан Чопормон кириб келади.

Посбон — Қуллик сизга, Чопормон.

Чопормон — (Чодирга қараб) Ҳали чиққан йўқми буёққа?

Посбон — Йўқ.

Узоқ турдим бунда кузатиб,
Кўрганим йўқ, дийдорин ҳали,
Онда-сонда овози келар.

Чопормон — Биров блан сўзлашарми, ё?

Посбон — Ким блан ҳам сўзлашар эди,

Ёппа-ёлғиз ўтирибди-ку.
Ба'зан инграр, ба'зида йиғлар,
Ба'зан аянч қўшиқ айтади.

Чопормон — Ихтиёт бўл, ҳеч бегона кирмасин

Посбон — Бегонаг ким? Айт мен билиб қўяйин.

Чопормон — (Уқрайиб) улуғ хондан бўлак ҳамма бегона,
Англамабсан ҳалигача, ай аҳмоқ!

Посбон — (Эгилиб) Англаб олдим, қуллуқ сизга. (Чопормон кетади. Посбон ўз-ўзига)

Аҳмоқ, дейди. (Бошини чайқаб) Йўқ, у ёлғон айтади.

Ҳа, албатта, мен Чопормон эмасман.

(Қўлида бирдаста гули блан Зайнаб чодир томонга ўтмоқчи)

Посбон — Тўхта, кимсан?

Зайнаб — (Юзини очиб) Онасиман.

Посбон — Ким бўлсанг ҳам, чекил нари,

Кўришгали рухсат йўқ.

Зайнаб — Онасиман деяпман-ку!

Посбон — Амр шундай, рухсат йўқ.

Зайнаб — (Аста) Гулларимни бераманда, кетаман.

Посбон — Тўғри келмайди, кампир.

Зайнаб — (Чодирга қараб) Мастура... (Чодирдан Мастура чиқади)

Мастура — (Қўлини чўзиб) Она.

Зайнаб — Жон болам... (Иккави қучоқлашади)

Мастура — (Гулларни ҳидлаб) Менинг гулларим...

Зайнаб — Кўп гулларинг, қизим, қуриб қолибди.

Тонг отгунча ухламайин, сувку...

Мастура — Мен учун ҳам баҳра олдингми, она? (Гулларни яна ҳидлайди)

Зайнаб — Баҳра олдим ҳам йиғладим.

Мастура — Бекор йиғлабсан, онажон.

Тетик бўлинг, дегандим. (*Кучоқлар*)

Зайнаб — Йиғламаслик мумкин бўлсайди ..

Мастура — Булбулларнинг овозин ҳам тингладингми, онажон?

Зайнаб — Ҳа-ҳа, қизим, йиғлар экан кушлар ҳам...

Мастура — Булбул ҳам йиғлайди, денг?

Зайнаб — Ўбдон, қизим, йиғлар экан...

Бир шундай йиғладики ёнимда,

Гулзорингни чир айланиб йиғлади,

Қанот қоқиб, ёниб-ёниб йиғлади,

Куюнганин, ўксиганин тушиндим.

Бу дун'ёда гул деганнинг номи кўп,

Барчасининг номин атаб йиғлади,

Номин атаб, куйга қўшиб йиғлади,

Йўқларини излаб-излаб йиғлади, (*Кўлини кўтариб*)

Ундан кейин учиб келиб, қўнди қўлимга,

Кўзларидан томган томчи ёш,

Худди ёнган чўғдай ялтираб,

Анча замон сўнмайин турди...

Бирга-бирга йиғладим мен ҳам.

Посбон — (*Яқинлашиб*) Кампир сўзи ҳақиқат,

Етим қолган бўтанинг инграганин кўрганда,

Мен ҳам унга қўшилиб йиғлагандим бир замон...

Мастура — Нима учун йиғлавдинг? Нима сезиб йиғлавдинг?

Посбон — Ўша йили менинг ҳам онам ўлган эди-да.

Зайнаб — Йўқлаб йиғладингми ё?

Посбон — Ҳа, шундай (*Яқинлашар*)

Ба'зан тунда хилват жойда ўтириб,

Улан айтиб йўқлар эдим, йиғлардим.

Мастура — Ўша айтган ўланларинг эсдами?

Посбон — Эсимда.

Мастура — Айтчи, йигит!

Посбон — (*Инграгандай*)

Онаси ўлган оқ бўта

Эртаю кеч бўзлайди.

Инграб чиққан овози

Юрак дардин қўзғайди. (*Йиғламсираб*)

Бўзла-бўзла, мунгдошим,

Тушинаман зорингга.

Инграшайлик қўш етим,

Чақир мени ёнингга. (*Шу пайт довул қоқилар.*

Посбон чўчиб тушар)

Бегона кирмасин, деганди,

Жўнанг энди, эй кампир.

Мастура — Бу не овоз?

Посбон — Ҳа, ашқари чиқмоқчи,

Бу ўланинг хабари.

(*Зайнабга*) Ранжиманг, кампир, тез кетинг!

Зайнаб — (*Қизига*) Яна айланиб келарман.

Посбон — Майли, она! (Зайнаб кетар. Хон ҳурматига қоқилган довул овози ер титратиб, яқиндан эшитилаберди. Мастура шошилиб, чодирга кирди. Хон хизматчилари асл гиламлар олиб келб ёймоқда. Шу вақт хон, Буғдо ва Чопормон кириб келишди Посбон ва гилам ёйганлар эгилиб ташқари чиқишди.)

Чопормон — (Куллиқ қилиб) Олиб келайми, тақсир?

Буғдо — (Сал қўлини кўтариб) Тухтайтур.

Хон — (Чопормонга) Сен боравер. (Чопормон кетар)

Не фикринг бор, яширмайин айт, Буғдо.

Буғдо — (Оҳиста) Улуғ хон!

Ишонганим, суянганим ўзингсан,

Ҳарқайла ҳам тилагингни тиладим,

Ҳар энгишинг тўйин ўзим бошладим.

Шухратингга доғ туширар кенгаш берган ерим йўқ

Сўзим ростми, айтинг, хон. (Эгилади)

Хон — Рост... Рост. Не сўрайсан хондан, хуш?

Буғдо — (Чодирга қараб) Ўзбек қизидан овлоқ бўл,

Шу — менинг бор тилагим.

Хон — (Кулимсираб) Нега бунча чўчидинг?

Буғдо — Бургут кўзлик бу қизни мен биламан,

„Аямайман“ деб ёнади кўзлари,

Кўзларида ўч олови ярқирар.

Оғаси ҳам йўлбарсдайин олишар,

Онасичи, қайрағочдай қаришар.

Бу тутқин қиз сенга ўнғай ёв эмас,

Мени десанг, тухумини қурит, хон!

Хон — Улуғ энгиш менинг блан бирга туғилган,

Билмайсанми, мен барини энгишим керак.

Барча кучни ва кучликни тангри мен-чун яратган.

(Салмоқдор)

Тенгсиз ботир Чўқайимни ўлдирган,

Рустамни мен тирик ушлаб оламан. (Қизиб)

Тирноғидан қон оқиб, талай элни чопмаса,

Элатига ўт ёқиб, мен учун жанг этмаса,

Тангрим уни нега қирон яратган?

Мени энгиш учунми? (Чўчиб)

Йўқ!.. Мумкин эмас! (Буғдо чўчиб тисланади)

Буғдо — Куллиқ, ё хон, энди ўзинг билгайсан.

Хон — (Уён-бўён боқар, кейин чодирга тикилар)

Мастура, бери кел!

Мастура — (Қўлида катта оқрўмол, четига кашта тақадигин ипаклари блан чиқиб келади, сал бошини эгар)

Хўш, улуғ хон?

Хон — Хонга арзингинг айт ўзинг.

Мастура — (Тик қараб) Хон менга келайми, ё мен хонга бордимми?

- Хон — *(Яқинлашиб)* Жавобинг хуб жойида,
Хонга лойиқ сўз айтдинг. *(Ёнига бориб)*
Энди тингла, мен сўзлай.
- Мастура — Қаттол хондан хайрлик сўз чиқарми?
- Хон — Қаттолливм юртга аён, сулув қиз,
Оққан қон ҳам тўкилган ёш
Ўқинтирган эмас ҳеч.
- Мастура — Тутқин қизга айтаринг ҳам шумиди?
- Хон — Йўқ, қанчалик қаттол бўлсам ҳам,
Менда юрак борлигини айтмакчи эдим.
- Мастура — Хон юраги не истайди, хўш?
- Хон — Мастура! *(Рўмолнинг четини ушлар)*
Кўрган замон ҳушимни олдинг,
Юрагимга гулгула солдинг,
Кўз олдимдан ётсам, турсам — кетмайсан. *(Иягидан кў-
тариб, ўзига қаратади)*
Кўзингдаги қасос ёлқини
Қачон сўнар, сўйла, эй тутқин,
Сен меники бўласан, бешак!
- Мастура — Ўзгаларнинг юрагини парчалаш,
Бу одиллик саналарми, айт, ўзинг? *(Хон қараб
қолади)*
Юрагимнинг эгаси бор, улуғ хон,
Таним бунда, жоним ёрнинг ёнида.
- Хон — Йўқ, Мастура!
Туғилгансан фақат мен учун,
Сендай асл ҳечқачон чиқмас менинг қўлимдан.
Ўзгага ҳеч қиймайман, қасам ичай ёнингда.
- Мастура — Жондай севиб танлаган менинг ҳам ёрим улуғ зот,
Овора бўлманг, қаттол хон.
- Хон — Қаҳримни кўзғатмагин, қаҳрим тошни ёради,
Кечирайин гуноҳинг, сен ҳам ғазабингни бос,
Эсингни йиғ, Мастура!
- Мастура — Аччиқ сўз айтдимми, хон? Ёки ўхшаб кетдимми?
- Хон — Аччиқ айтдинг, Мастура!
- Мастура — Мен рост гапни айтдим, хон.
- Хон — Кучлиларнинг кучлигин таниб, севабилмасанг,
Миқтиларнинг миқтисин таниб, севабилмасанг,
Улуғларнинг улуғин таниб, севабилмасанг,
Сўзинг қандай рост бўлсин?
- Мастура — Кучликларнинг кучлигин танитайман, дедимми?
Миқтиларнинг миқтисин танитайман, дедимми?
Улуғларнинг улуғин танитайман, дедимми?
(Бошини чайқаб) Йўқ, бундай деганим йўқ.
- Хон — Танидингми хонингни, кучоқ очасанми, айт.
- Мастура — Хондан кучлик йўқми, хўш?
- Хон — Йўқ.
- Мастура — Бор, тақсир, бор...
- Хон — Қани, қайда, кўрсат, қайда бор?

Мастура — Мана, тақсир, мана шу. (*Кашта тикадиган нинасини кўрсатади*)

Хон — (*Хайрон бўлиб*) Бунинг нимаси?

Мастура — Нина.

Хон — Нина дейсанми?

Мастура — Ҳа, нина дейман.

Хон — (*Қилич дастасини ушлаб*) Масхара қилаяпсанми, сулув қиз?

Мастура — Йўқ, тақсир, йўқ. (*Нинасини қайта кўрсатиб*)

Шу нинада тиккан каштам

Оқ шойига нурун тўкиб,

Барча хондан устун турар,

Бор оламини енгар тамом.

Бутун олам бош эгади,

Бағдод, Миср, Рум эллари

Шу нинадан енгилганин

Ҳечқачон ҳам яширган йўқ. (*Рўмолини ёйиб юборади, унда кашта блан тикилган гўзал*

яшил гумбаз ва баланд саройнинг суврати

ялтираб кўринади)

Қандай куркам, кўзинг ташла,

Ёнган эди ўшал замон,

Сувратини қайта солдим,

Савлатини эсга олдим,

Энди кимни, кучлик, деймиз,

Одилона айт ўзинг, хон!

Хон — Ундай бўлса, нинадан ҳам қизганиман сени мен. (*Нинани тортиб олиб отади*)

Хўш, энди не дейсан? (*Мастура югуриб чодирга кира ва тез қайтиб чиқар*)

Мастура — Мана, улур хон, яна бор, яна... (*Яна бир нина кўрсатади*)

Хон — Бунисини ҳам йўқотаман. (*Отиб юборади*)

Бўлдим энди?

Мастура — Йўқ, бўлган йўқ, бўлмади ҳам. (*Бир ҳовуч кашта ниналарини хон олдига сочиб юборади.*

Хон жуда ҳам ҳанг-манг).

Ҳар ўзбекнинг уйидан,

Ҳар ўзбекнинг қизидан,

Топилади минг нина.

Тугатиш оғир, хоқон.

Хон — Ғазабимнинг олови куч олмоқда,

Айтган сўзинг қадалмоқда жонимга,

Қайрамоқда юрагимни аёвсиз. (*Шамширини суғириб олади*)

Мен шу замон маънов шамшир дамидан ҳам

Ўткурман. Темирга сол, тошга чп,

Музга ур ё ўтга сол,

Ҳаддан ошма, сулув қиз! (*Шамширини қайта солиб*

бурилиб

Эй, ким бор бунда?

Чопормон — Бормиз. тақсир! (*Келади*)

Хон — Халқни чақир, бу ерга тез! (*Чопормон кетади*)

Сузим икки бўлмайди, амрим икки бўлмайди,
Айтдим — бўлди.

Мастура — (*Сесканиб*) Не демакчи бўласан, хон?

Хон — Эшитарсан, шошилмагин, сулув қиз. (*Бугдо, Чопормон ва аскарлар келиб, саф тузади*)

Довулчилар қаерда?

Чопормон — Ҳэй, буёққа. (*Икки довулчи келади*)

Хон — (*Ўзини тутиб, турганларга кўз солади*)

Тайёрланинг эртага тонг отгунча,

Асовлар-ла олишамиз енггунча.

Отланамиз, қон оқажак найзаларнинг учидан,
Қайтиб келгач, тўй бўлади албатта.

Тайёрлансин паҳлавонлар,

Тайёрлансин югурик отлар,

Жар солинглар чор тарафга шу бугун,

Отланишнинг олдида (*Мастурани кўрсатиб*)

Хон ёрига — хонимга, фариштадай сулувга

Бош эгиб та'зим этинглар! (*Ҳамма та'зим этади, хурмат довули қоқилади, Мастура қўрқиб, тисланади*)

Мастура, сулув, омон бўл,

Ёрингни енгил блан кут! (*Хон ва бошқалар кетади*)

Мастура — (*Ёлғиз, ҳушдан кетган — гарангсигандай атрофига кўрқа-қурқа қарайди. Кейин титраб қолади*)

Нима бўлди... Нималар кўрдим? (*Бир нуқтага қадалиб қолади*).

Йиғи нима?... Йиғлаганда ким юпатади?

Чидаймикин? Чидаганда нима оқибат?

Улаймикин?... Куриди дармон... (*пауза*)

Йўқ, йўқ...

Энг ўнғайи ўлим бўлса,

Шошилмоқлик неҳожат!

Ўткур ханжар ҳарқачон ҳам топилар,

Синган олов ҳарқачон ҳам топилар,

Баланд томдан ташламоқлик ҳам мумкин,

Теран сувда бўғилмоқлик ҳам мумкин,

Сабр қилай... (*Бурилиб, омирона овоз блан*)

Эй посбон!

Посбон — (*Бош эгиб*) Буюринг, хоним!

Мастура — Сен илгари менга посбон эдинг-а?

Бундан буён хизматчимсан, билдингми?

Посбон — Билганликдан бош эгаман, эй хоним. (*Бош эгар*)

Мастура — Ундай булса, чоп даррав,

Тутқунларнинг ичидан

Ўн қиз танлаб олиб кел!

Оқсоч бўлур барчаси ..

Посбон — Қуллуқ, хоним. (*Чиқиб кетади*)

Мастура — (*Ёлғиз. Оғир хўрсинар, кейин сочилган ниналарини терабошлар. Олисдан булбул овози эшитилади. Булбул овозига жўр қўшиқ айтади*)

Булбул унинг боғиндан

Наҳот олис кетади?

Айрилардай ёримдан.

Юрак дир-дир этади... (*Булбул овози яқинлашади. Мастура қулоқ солиб, яна қўшиғини давом этдирар*)

Узоқ кетма ёнимдан,

Нола чекма, сайроқ қуш.

Бир балони сезаман,

Сен учиб ёнимга туш. (*Пауза. Мастура ҳали ҳам ниналарини териш блан овора. Посбон киради*).

Посбон — (*Та'зим этади*)

Ой блан кун сингари,

Ўн қиз бошлаб келдим мен,

Кўринг, хоним.

Мастура — (*Ўрнидан туради*) Раҳмат, йигит!

Посбон — (*Бурилиб*) Келинглар, қизлар! (*Зулайхо бошлиқ ўн қиз кириб келади ва паранжиларини биринкетин очишабошлайди*)

Мастура — Зулайхо (*Қучоғини очади*)

Зулайхо — Мастура! (*Қучоқлашиб кўришади, бошқалар ҳам ўз навбатида қучоқлашиб соғлиқ сўрар. Лекин бир паранжиллик қиз, юзини очмай турар*)

Мастура — Бу ким? Нега юзин очмайди?

Зулайхо — Номаҳрамдан уялиб турибди,

Юзин очса, даррав танийсан!

Посбон — (*Кулимсираб*) Мендан уялармикан?

Зулайхо — Худди Шундай.

Посбон — Эҳе, бўлмаса мен чиқиб турай. (*Кетар, Зулайхо паранжиллик қизнинг бошидан паранжисини юлиб олади, яна бир қиз сачвонини олиб ташлайди, ўртага Фармон келиб чиқади*).

Фармон — Дилбарим..

Мастура — (*Кўзлари юмуқ*) Жоним! (*Узоқ ўлишар*)

Хастасимон, нечун бунча сўлгунсан?

Фармон — (*Оғир*) Хастаман..

Олтин гумбаз йиқилганда, мен ҳам бирга йиқилдим, Жоним ёнди, бу кенг дун'ё тор келди, мен сиқилдим.

Жоним кетди, сенинг-чун гавдам қолди шекиллик.

Мастура (Қўлидан ушлаб)

Дармоним йўқ, дардим оғир, ҳушим кетган, маж-
нунман...

Кўз олдимдан ўтда ёнган сарой асло кетмайди,

Гўё ҳануз ўша олов юрагимни қовурар,

Ҳолсиз жонни ёт кўрмагин,

Бир юпанчим, бир таянчим энди ёлғиз ўзингсан...

(Йиғламсираб) Нима қилдим, не қолдирдим дун'-
ёда.

Мастура — (Чодирдан кашта тикилган рўмолни олиб чи-
қади)

Фармон!

Сени уйлаб соғинганда, бекор ўтирганим йўқ,

Сенга атаб тиккан эдим бир шойи рўймол,

Мана, энди совға қилай, қабул эт! (Рўмолни

берар, Фармон ва қизлар рўмолга қараб, қо-

тиб қолади. Кейин уни кўзига суртади ва

бурилиб Мастурага қарайди. Пауза)

Фармон — Мастуражон! (Яқинлашади).

Менинг кўзларимга қарачи,

Ҳеч нима кўриварми?

Мастура — (Кўзларига қарар ва бирдан қувониб кулим-
сираб).

Қизлар, Фармон кўзларига кўз солинг! (Қизлар

Фармоннинг икки кўзига қарашади)

Кўрдингларми?

Зулайхо — (Кулимсираб) Ҳа кўрдик.

Овозлар — Кўряпмиз, ҳа ажойиб.

Фармон — Хўш, нима экан, Мастура?

Мастура — (Фармоннинг кўзларидан кўзини олмай)

Ярқираган кўзларингдан ажиб парда очилиб,

Алланечик ва аломат қизғич ёғду сочилиб,

Уёғидан кўринмоқда ажаб гўзал бир олам,

Ўша олам шу'ласини ёғдирмоқда кўзларинг...

Зулайхо — Тўғри, Фармон, гўё сенинг икки кўзингдан,

Икки қуёш болқиб кулаётгандай.

Фармон — Сенинг совғанг, сенинг ипак рўмолинг,

Ёз кунининг қуёшидай ярқираб,

Сўнаётган кўзларимга нур қуйди

Ва музлаган қоним қайта тошмоқда,

Мен ўзимни жуда бардам сезаман.

Ишонмасанг, ушлаб кўрчи қўлимни... (қўлини
берар)

Мастура — (Қўлини ушлаб) Томирларда ҳон кўпириб оқ-
моқда...

Фармон — Кароматлик совға бўлди бу рўмол,

Ушлаб гушган гумбазимни қайтадан

Кўтарибди кароматлик ҳунаринг...

Умидимнинг узуқ-узуқ ипларин

Қайта бошдан уламоқда бу иплар... (Мастура-
нинг қўлини юзига босиб)

Мени ютган ўпқонлардан қутқариб ол, азизим!
Мени босган балолардан қутқариб ол, азизим!
Ёруғлиққа бошла мени!

Мастура — Ҳай қизлар! (Энтикиб)

Айланамиз — айғоқ тўла, қалин ёв,
Панжасига олган бир темир қуршов,
Темир қуршов ўртасида биз тутқун,
Олдимизда ажал турар, ортимиз тумон,
Бугун тирик, бугун бормиз, эртага гумон.
Бошга қандай бало келар эрта, белгисиз... (Фар-
монни қучоқлаб)

Келинг, қизлар, олдингида севганимга қўшилай,
Онт ичаман яратганининг номидан,
Фармонимнинг ҳалолиман, ёриман,
Гувоҳ бўлинг, эй қизлар!

Қизлар — (Оҳистароқ) Биз гувоҳ.

Фармон — Етги дўзах оташини бошимизга тўкса-да,
Ютаман, деб аждаҳолар оғизларин очса-да,
Сенинг блан бирга бўлгум, сен меники, Мастура,
Ажраталмас иккимизни ажал ҳам...
Гувоҳ бўлинг, жигарлар!

Қизлар — Биз гувоҳ! (Ҳамма қиз қучоқлашиб турган икки
ёшни ўртага олиб, қучоқлашар. Пауза) Биз гувоҳ...

(Давоми келаси сонда)

ХАЛҚ ҚҰШИҚЛАРИ

Ленин йўли йўл экан,
Юрдик, қизил гул экан,
Эркин қувноқ яшашга
Жуда тўғри йўл экан.

Бизнинг даламиз чаман,
Унда қувнаб учаман.
Яша, Сталин, яша!
Юртимиз қилдинг чаман.

Сталиннинг сўзлари,
Мамлакатда кўзлари,
Советларнинг бахтига,
Эсон бўлсин ўзлари.

Кўпайтирди молимиз,
Яхши бўлди ҳолимиз.
Эсон бўлсин Сталин,
Бизнинг жонажонимиз.

Норинда сув бор экан,
Чўллар сувга зор экан,
Чўлларни обод қилган,
Доҳий Сталин бор экан.

Канал ариқ қаздирган,
Сирдар'ёни тўстирган,
Мамлакатни ўстирган,
Эсон бўлсин Сталин.

Ленин йўлини ўргатган,
СССРни гуллатган.
Канал йўлини кўрсатган
Эсон бўлсин Сталин.

Биз ишлаган бу чўллар,
Чаманзор бўлур, дўстлар,
Доҳиймиз мироббоши,
Олтинзор бўлур, дустлар.

Ишбошимиз Сталин,
Сўрамиз меҳнат болин,
Чарчашликни билмаймиз,
Мадоримиз Сталин.

Сталинни иззат қилинг,
Раҳбар билиб хизмат қилинг,
Бизга берган давлатини,
Туганмас не'мат билинг.

Колхоз йўли йўл экан,
Кўрсак, қизил гул экан,
Қизиқтириб ишлатган,
Ҳалол меҳнат шул экан.

Колхоз йўли кенг экан,
Эркак, хотин тенг экан,
Колхозга а'зо бўлган,
Мой блан бол ер экан.

Кўринг гўза гулини,
Билиб экан йўлини,
Бир миллиондан оширар,
Колхозлар планини.

Ҳаводаги қалдирғоч,
Мен ҳам сендек учаман:
Кўнгил қўйдим меҳнатга,
Колхозим бўлди чаман.

Колхозимиз даласи,
Пахта блан яшнайти,
Сталиннинг даврида,
Ҳамма қувноқ яшайди.

Пахта экинги йўл блан,
Агроном усул блан,
Колхозларни яшнатинг,
Безанг гул-сунбул блан.

Колхоз эккан ғузаси,
Ўт босмасин марзаси.
Пахта плани ошса,
Тула турар кассаси.

Гулбоғи боғим-боғим,
Энди ўчмас чироғим,
Далаларим яшнатган,
Менинг бу пахтазорим.

Қуёш чиқар мўралаб,
Пахта гулини тараб,

Завқим ошиб кетади,
Ўз меҳнатимга қараб.

Пахтажон дўндиқ-дўндиқ,
Кулиб-кулиб боқади,
Яшнаб дала юзлари,
Гул — чечаклар тақади.

Бу йилги эккан ғўза,
Бултургилардан тоза,
Центнер етмишга етса,
Колхозлар қилар маза.

*(Ўзбекистон Фанлар Академияси Тил ва Адабиёт институти-
нинг фольклор материалларидан)*

УЧ ОҒАЙНИ ТАХМИНЧИ

(Эртак)

Бир чолнинг уч ўғли бўлар эди. Бир кун чолнинг қазоси етиб ўлди. Орадан уч-тўрт йил ўтгандан сўнг, чол ўғилларининг ҳоли танг бўлди. Учовлари бир уйга кириб ўй ўйлаб ётаверди. Бировнинг хизматини қилгани номус қилишди. Бир кун: „Одамлар бизга та'на қилишади. Та'на ўлимдан ёмон. Бўлак ерда гадойлик қилсак ҳам ҳеч ким танмайди. Бир сабаби тириклик қилиб юрармиз“ деб қарор қилишди. Улар неча кунлик йўл овқатини ғамлаб, чўлу, тоғларда қирқ кун юрди. Оби-овқатлари тамом бўлди. Оч-ташна борарди, кўзларига бир шаҳарнинг дарахти кўринди. Севинишди: „Улардан ўтдик, элга етдик“ дейишди. Оёқларининг оғриганига қарамай, тез юриб кетар экан, шаҳарга яқин етганда каттакани тўхтаб қолди. Укалари орқасида эди. Каттаси олдида эди, укаларига қараб айтди: „Биздан илгари бир туя ўтиб кетибди“ деди. Беш-ўн қадам босишди. Уртанчаси айтди: „Биздан илгари юрган туянинг бир кўзи кўр экан“ деди. Тагин нарироққа юриб боришди. Кичкинаси айтди: „Уша туянинг устида заиф киши бор экан. Қорнида баласи бор экан“ деди. Тагин биров йул юришди, орқасидан бир қилич таққан йигит етиб келиб, улардан босиб ўтаверди. Учаласига қараб-қараб ўтди. Бу уч кишининг каттаси айтди: „Ҳа ўртоқ, „йўқ“ йўқотганмидингиз?“ деди. Ҳалиги отлиқ тўхтаб, — „йўқ“, йўқотдим, — деди. Уч оғайнининг каттаси яна айтди:

— Йўқотганингиз туямиди?— деди.

„Йўқ“ йўқотган айтди: — йўқотганим туя эди — деди.

Каттаканининг сўзи тамом бўлди. Уртанчаси айтди:

— Туянинг бир кўзи кўрмиди?— деди.

— Ҳа бир кўзи кўр эди, — деди.

Кичкинаси айтди:— Туянинг устида заиф киши бормиди? У заиф киши оғир оёғликмиди?— деди.

У „йўқ“ йўқотган йўқчи:— Менинг молим сизларда экан. Қайга қўйдиларинг?— деди. Булар айтди: „Туягни биз кўрганамиз йўқ.. „Кўрмасанг, молимнинг тусини қайдан биласан?“. Улар айтди: „Биз тахминан айтдик. Туянг шуёққа кетибди, тезроқ бориб ис-тагил“. Мол эгаси: „Молим сенларга, юрларинг“, деб учовнини ҳайдаб кетди. Бораётган шаҳарга, пошшонинг олдига ҳайдаб олиб борди. Буларни ўрдадан ташқари қўйиб, пошшонинг олдига ўзи кирди. Бу учовнининг деган сўзини пошшога айтди. Пошшо:— Сен айтмай туриб, ўзалари молнинг тусини айтган бўлса, мол шуларнинг қўлида, — деди. У „йўқ“ йўқотган йигит шу пошшонинг йигити эди. Тоққа кўчган эди. Хотинини туяга миндириб қўйган эди. Ўзи кўчдан адашган, туя блан хотини йўқолган эди. Пошшо, ҳалигиларни ҳайдаб кел, деб йигитнинг ўзига букурди. У чиқиб,

пошшонинг олдига киринглар, деб уччаласини ҳайдаб, пошшонинг олдига олиб кирди. Пошшога булар таъзим қилди. Пошшо айтди: „Эй ўғрилар, бунинг туясини қайга қўйдинг?“.

Булар айтди: „Биз туяни ўғирлаганимиз йўқ“. Пошшо айтди: „Мол эгаси, туя кўрдингми, деб сўрамасдан мол тусини эгасига айтибсан. Тагин туяни кўрмадим, дейсан“. Булар айтди: „Эй пошшо, биз йўқчиликни кўя тортиб, уй ўйлайвериб, тахминчи бўлиб қолган эканмиз Туяни тахминан айтдик“.

Пошшо: „Ҳе — ҳе, кўрмаган нарсани тахминан билса, бўладими?“ деб вазирага қаради. Пошшо вазирага тожикилади. Вазир туриб кўча тарафга чиқиб кетди. Ҳурданиянинг орқасидаги боғ ичидан бир катта сандиқни бир замбилга солиб, икки ҳаммолга кўтартириб, Ҳурданиянинг этак тарафига келтириб қўйди. Узоқдан туриб пошшога тожикилади. Бу уччаласи ҳам ўша замбил кўтариб келган кишиларга қараб турар эди. Пошшо:

„Эй ўғрилар, ҳу ўша сандиқда нима бор?“ деди. Каттакани туриб: „Нима бўлса? Ўша сандиқда бир дона анор бор“ — деди. Пошшо: „Олиб кел!“ деди. Ҳаммол сандиқни кўтариб, пошшо олдига олиб келиб қўйди. Пошшо сандиқнинг ичини очиб қаради. Ўша катта сандиққа битта анор солиб чиққан экан. Пошшо анорни олиб, бу учовига кўрсатди. Туя йўқотган йигит ҳам турувди. Пошшо айтди: „Мана кўрдингми, булар ўғри эмас экан — тахминчи экан. Бор! Туяниги истаб, бўлак тарафдан топгил“. „Йўқ“ йўқотган чиқиб кетаверди. Пошшо қошида турган кишилар ҳайрон қолди. Буларни ўтқизди. Қорнилари оч эди, пошшо бир лаган нон олиб чиқиб қўйди. „Олинглар, меҳмонлар, тўйиб олинглар“ — деди. Булар уччаласи бир-бирига кулиб-кулиб қараб, рўмолга тугиб олди. Пошшо, — мендан ҳайиқмай нега кулиб қўйди — деб уйлади.

Яна бир товоқ ош олиб чиқди. „Олинглар, мусофиолар, енглар“ деб олдиларига қўйди. Бир луқмадан олишди, учови бир-бирига қараб, секин-секин кулиб қўйишди. Пошшо ўйлади: „Булар ўғри, буларнинг қўлидан ҳар иш келади. Яна мендан қўрқмай мазак қилиб, овқатимни ейди. Буларга жавоб берай, қоронғи бўлиб қолипти. Кўчадаги чойхонага чиқиб ётар, орқасидан чиқиб пойлайин. Ўртада ўтган ишларни гаплашар, шояд туяни қўйган жойини гапирса“.

Уларга пошшо жавоб берди. „Сизларда гуноҳ йўқ, қаерга борсангиз, боринглар“ деди. Бу учови пошшонинг ҳақиқага дуо қилиб, чиқиб кетди. Бориб, чойхонага киришди. Эшикдан кириб, тахтага суяниб ўтиришди. Чой олиб ичабошлашди.

Пошшо бир чопонни ёпиниб, ўзини танитмай, дўконнинг ташқарисига келиб: „Учови гаплашса, гапини эшитай“ деб ўтирди. Каттакани айтди: „Ўтмуш кишилар айтган — туя кўрдингми — йўқ, деб. Кўрдим дедим — тутилдим, кўрмадим дедим — қутилдим“. Уртанчаси айтди: „Ўз уйим деб гапирса — томордада киши бор. Тилингни тийиб юр — нима дейишингни биласан. Қўлинггни юшиб юр — нима ейишингни билмайсан, деб ўтганлар гапириб ўтган“. Кичкина айтди: „Худо сақлаган ерда балки йўқ. Анорни топма-

ганда, ўлардик“. Каттаси айтди: „Пошшони нима фаҳмладиларинг?“. „Сенчи!“ деди укалари.

Каттаси айтди: „Пошшони мен қулвачча фаҳмладим. Қулвачча бўдсаям нонвойнинг боласи экан. Бундан бошқа бизга ит эмган қўйнинг ёғига ош қилиб берди“.

Пошшо бу сўзни эшитиб, туриб кетди. Энасининг олдига кириб, сўради: „Мен қулваччами ё пошшоваччами?“ Энаси айтди: „Шунча вақтдан бери сўрамаган сўзни нега сўрадинг?“ Пошшо айтди: „Мен ўзимнинг ким эканимни билмасдим. Шунга сўрадим“. Энаси айтди: „Менинг эрим шул мамлакатга пошшо эди. Бизнинг ўрта-мизда бола бўлмади. Ўрдамизда хизмат қилиб юрган нонвой хизматкоримиз бор эди. У келган меҳмонга нон чиқариб турар эди. Унинг хотини бўйида бўлди. Кечаси бевақт туғибди. Ўғил экан, ерга тушган ҳамоно нонвой ўзи боланинг киндигини кесиб, эски латтага ўраб олибди, туққан хотин жон берибди. Пошшо блан иккавимиз ётган эдик. Нонвой қоронғида олдимизга у гўдакни кўтариб, йиглаб кирди: „Хотиним туғди, ўзи ўлди. Бу ўғил бола қолди. Шун сизларга берсам, бировга тарбия қилдириб, ўғил қилиб, олсаларинг. Мен камбағалман, бир эвагачига берсам, буни боққан хотинга бирарнима бергани менда ҳечнарса йўқ“ — деди. Нонвойга пошшо иккавимиз туриб қасам ичирдик, бу бола меники деб ҳаргиз айтсанг, ўласан, дедик. Болани нонвойнинг қўлидан олиб, сут бериб, сандиққа солдим. Қорнимга эрта блан бир эски увадани бойладим. Бир кишига бир сиқим зар бериб, пошшо хотини қариганда бўйида бўпти, деб хабар тарқатдим. Уч-тўрт кун ўтгандан кейин у болани сандиқдан олиб, увадани ташладим. Пошшонинг хотини ўғил туғди, деб севинчи олдирдим. У бола қатта бўлди. Мактабга бердим. Пошшо ўлди, мулки сенга қолди. Ўша бола, сенсан“.

Пошшо меҳмонларга ош қилганда бир бойнинг қўрасидан қўй олдириб келиб сўйган эди. Энасининг олдидан чиқиб, қўй эгасига киши юборди. Бойни айтдириб келди. „Сиз бизга ит эмган қўйни берганмисиз?“ — деди. Бой „мен билмайман, қўйни боққан қўйчи билади“ — деди. Қўйчини олдириб келди. „Бизга ит эмган қўйни берганмисан?“ деб сўради. Қўйчи айтди: „Утган йили қор қалин тушди. Қўйлар оч қолиб, абгор бўлди. Бир қўй елинсиз туғди. Энасининг сути бўлмади. Бир ит туғиб, боласи совуқда ўлган эди, ўшал қўзини шу итга эмиздим. Йигирма кунда қўзи ўтга кириб, ўт еб кетди. Шу қўзи қўй бўлди. Билмадим, кўп қўй ичида сизга ўша қўй тушган бўлса, тушгандир“.

Пошшо қўйчовон блан бойга жавоб берди. Пошшо: „Тахминчининг айтган сўзи рост келди“, — деди. Эрта блан тонг отди. Уч оғайнини пошшо яна ҳайдатиб келди. Ўрда ичига олиб кириб, уларга таом берди. Сўнгра деди: „Меҳмон йигитлар, сизлардан тап сўрай! „Йўқ“ йўқотган — туя кўрдингми? — демасдан, — йўқотганинг туямиди — деганини қайсинган?“. Каттаси ўрнидан туриб: „Тақсир, мен“ деди. Пошшо айтди: „Туянинг эгаси йўқотган нарсаси туя эканини айтмай туриб, унинг туя йўқотганини қайдан билдинг?“.

У айтди: „Биз келган йўлда туя юриб келган экан, уччала-

миз, биздан илгари туя ўтибди, деб келаётган эдик. Туя эканини изидан билдик". Пошшо сўради: „Туянинг бир кўзи кўр, деганинг қайсибиринг эди?“. Ўртанчаси: „Тақсир, мен“ — деди. Пошшо айтди: „Туянинг бир кўзи кўр эканини кўрмасдан қайдан билдинг?“. У айтди: „У йўлнинг бир томонидаги ўтқи еб кетаверибди, бир ёғидаги ўт турибди. Шундан билдимки, туянинг бир кўзи кўр экан“. Пошшо: „Туянинг устидаги заиф киши икки қат, деганинг қайсибиринг?“. деди. Кичкинаси ўрнидан туриб: „Тақсир, мен“ деди. Пошшо айтди: „Туянинг устида заиф киши эканини, қорнида боласи борлигини кўрмасдан қайдан билдинг?“. У айтди: „Иулда туяни чўктириб, туядан тушибди. Қум устига ўтирибди. Ўрнидан туришда икки қўлини қумга босиб турибди, яна туяга миниб кетибди. Шундан оғир оёқли заиф киши эканини билдим“.

Пошшо айтди: „У сандиқда битта анор борлигини қайдан билдиларинг?“. Каттаси туриб айтди: „Бизлар бошқа бир мамлакатданмиз. Мусофирликни ихтиёр қилиб чиққанмиз. Йўқчилик азобини тортдик. Ҳарбир нарсага разм—еолиб, ўйлаб гапиришга одатландик. Ҳаммол кўтариб келган сандиқ енгил эди. Ҳарҳолда сандиқ қуруқмасдир, ичида бирар нарса бордир, деб ўйладим. Сандиқнинг кичкина ёригидан анорнинг пўсти қурингандай бўлди. Анор бўлгандаям, кўп эмасдир, деб тахмин қилиб, бир дона анор борлигини гапирдим“. Пошшо айтди: „Хўш, пошшонинг қулвачча, монвой боласи эканлигини қайдан билдиларинг?“. Ўртанчаси: „Мен жавоб берай,— деб ўрнидан турди. — Эй пошшо, биз сандиқдаги анорни топганда сиз одил пошшовачча бўлсангиз, бош-оёқ сарпо берар эдингиз, от-анжом берар эдингиз, учовимизни уч иқлимга ҳоким қилиб юборар эдингиз. Пошшонинг олдида заҳарли тиг дамида, рост бир сўзни айтмоқ осонми? Пошшога мулк писандми, зар писандми? Ҳазинангиздаги нарсалардан, мулкингизнинг баридан бир лагандаги нон баланд кўринди. Киши аввалдан нима нарсадан баҳра топиб келган бўлса, ўша нарса оламда ҳамма нарсадан кўзига жоқори кўринади. Сизнинг тахту-бахтингиздан, мулк-шаҳрингиздан, нон ортиқ кўринди. Шундан наслингиз монвойлигини билдик“. „Ит эмган қўйнинг ёғини қайдан билдингиз?“. деди. Кичкинаси туриб айтди: „Олдимизга ош келди — думоғимизга итнинг иси келди, бу ёғда итнинг иси борлигини сезиб, ит эмган қўй бўлса керак, шунинг ёғидир, дедик“. Шундан кейин пошшо айтди: „Менинг қўлимга бир гуноҳкор тушса, гувоҳнинг сўзи блан жазога буюраман. Ҳақ бўлса, яхши, ноҳақ бўлса, уволи гувоҳнинг бўйнига. Мен ҳам бир кишича овқат ейман, лекин билиб-билмай қанча қон тўкаман. Яхши ёмонни билмай иш қилаверсам, менга ҳам жазо бордир. Битта жонимга жабр қилмайин. Бир куним бўлса, ўтар. Сизлар яхши ёмонни, оқни-қорани ўз ақилларинг блан топиб олар экансизлар. Энди юртнинг ихтиёрини сизлардай донишмандларга топширганам тузук. Қолмиш умримни ўзимча ўтказай“.

Пошшо тахминчининг каттасини ўз уричга қўйди, икки укасини икки ёнига ваъиз қилди, ўзи бошқа бир ёқча жўнаб кетди.

Айтувчи: Усмои Мамашқулов

ҲОМИЛ ЁҚУБ

АБДУЛЛА ҚАҲҲОР НОВЕЛЛАЛАРИ

(Иккинчи мақола)

Ўтмиш ҳаётни ёритучи ҳикоялар

А. Қаҳҳор ўтмиш ҳаётдан олиниб ёзилган ҳикояларида ажойиб равшан типларни яратди. („Миллатчилар“, „Бемор“, „Анор“, „Ўғри“, „Тамоша боғ“ кабилар). Бу жиҳатдан „Ўғри“ новелласи айниқса характерлидир. Унда чор мустамлакасидаги маҳаллий ва рус амалдорларининг қиёфаси гоёят реалъ ва жонли чизилади. Амалдорларнинг камбағал деҳқонларга қилган қўпол муомалалари туғри кўрсатилади. Ҳикояда Қобилбобо ҳўкизининг ўғирланиши тасвирланади. Лекин „ҳўкиз ўғриси“ кенг ва чуқур символик образ даражасига кўтарилди. Меҳнаткашлар ҳўкизининг ўғирланишидан манфаатдор ҳақиқий ўғрилар — элликбоши, амин ва приставларнинг асл башаралари яққол гавдалантирилади. Социализмининг пастдаги амалдорларидан тортиб то юқорисигача ҳаммаси (қанча юқорилашган сари шунча кўп миқдорда), халқнинг ҳўкизинигина эмас, унинг бор йўғини, ҳатто кучи, меҳнати, ҳуқуқи, эркини ҳам куппа-кундиз куни ўғирлайди. Ҳикоянинг символик маъноси ва аҳамияти шундан иборат. Зотан элликбоши ҳалқумини ҳаром қилиб порани егандан кейин, ҳўкизни топиб беришни аминга солади, амин топилажак ҳўкизнинг „суюнчи-чашнаси“ ни олгандан кейин приставга, пристав камбағалнинг сўнги „бойлиги“ни сўриб олгач, яна — аминга, амин яна — элликбошига ҳавола қилади. Элликбоши Қобилбобони йиртқич пахтафурушга топширади. Пахтафуруш, чолнинг ҳолига „ачиниб“, унинг ер-сувига кўз олайтиради, бор буд-шудини тортиб олиш учун бир эмас, балки икки ҳўкизни унга „гарав“га беради. Бу „саҳоват“нинг логик хотимаси малум: пахтафуруш шаксиз шу „яхшилиги“ учун камбағал деҳқоннинг қўл-оёғини боғлаб, ўз „капитал“ига қул қилиб қўяди. Бу идеяни автор бадиний, ихчам ва реалистик образларда ҳаётий кўрсатади. У, одамларнинг ҳаракати ёки бир-икки сўзи блан характерини равшан чизиб кўяди. Бурунсизлиги ҳам аллақандай маънавий камчилигини ифодалаган элликбоши ўз „ўғрилиги“ни йиҳоятда усталиқ блан ва бидинтирмай олиб боради. „У, оғилга кириб, тешигини, ҳўкиз боғланган устунни диққат блан кўздан кёчирди. Негадир, устунни қимирлатиб, ҳам кўрди, сўнгра Қобил-

бобони чақирди ва понг товуши блан деди: — Ҳўкизинг ҳечқаёққа кетмайди, топилади! ... Эллиқбоши ўғри тешган ерни яна бир кўрди. Қобилбобо кўл қовуштириб, унинг кетидан юрар ва йиғлар эди.

— Йиғлама, йиғлама, дейман. Ҳўкизинг оқпошшо кўл остидан чиқиб кетмаган бўлса, топилади. Эллиқбоши ҳўкизни жуда нақд қилиб кўйди—гўё у кўчага чиқса, бас — ҳўкиз топилади. Бу „худо ёрлақағур“ шунчалик қилгандан кейин бирнима бериш лозим-да. Бекорга мушук офтобга чиқмайди... Қобилбобо ҳам'ёнини қоқиштириб, борини эллиқбошига берди, яна қанча дуо қилди. Эллиқбоши бетўхтов аминга хабар қилмоқчи бўлиб кетди“. Лекин Қобилбобонинг карманини кўритиш учун атайин „юшоқ“ гапириб, чолнинг кўйини пуч ёнгсоққа тўлдирган, тилёғлама эллиқбоши кейинроқ сурбетлик блан Қобилбобого шундай деди: „Гумонингизни айтинг, бўлмаса! Ким олганини мен билмасам, авлиё бўлмасам! Олган одам аллақачон сўйиб саранжомлади-да!..“ Ноҳотки кичик бир амалдор оддий меҳнаткашни шу қадар хўрласа, шу қадар таҳқир қилса!

Амин ҳам ўзига хос типик сўзлар блан ўзининг кўполлиги, нодонлиги, тама'хур башарасини кўрсатади. Унинг тилидаги ғайри мантикий фикрлар ва иккинчи шахс ўрнига учинчи шахс қилиниб айтилган гаплар ҳам унинг табиатига жуда мос келади ва характерини равшан очади. „Амин чинчалоғини иккинчи бўғинигача бурнига тиқиб кўлди.

— Йўқолмасдан илгари бормиди? Қандақа ҳўкиз эди?

— Ола ҳўкиз...

— Яхши ҳўкизмиди? Ё ёмон ҳўкизмиди?

— Кўш маҳали...

— Яхши ҳўкиз биров етакласа, кетаверармиди?

— Бисотимда ҳеч нарса йўқ...

— Ўзи қайтиб келмасмикан?... Биров олиб кетса, қайтиб келавер, деб қўйилмаган эканда! Нега йиғланади? А? Йиғланмасин!

Қобилбобо ерга қараб тек қолди.

— Қидиртирсакмикан а? — деди амин чинчалоғини этигининг остига артиб, — суюнчиси нима бўлади? Суюнчидан чашна олиб келинмадимми?..“

Бу кетирилган парча А. Қаҳҳорнинг киши образини персонажнинг нутқи воситаси блан очишга — нутқий характеристикага жуда моҳир эканини кўрсатади.

А. Қаҳҳор ўтмиш ҳаётнинг айрим томонларини ёритган бошқа ҳикояларида („Миллатчилар“, „Тамоша бог“, „Анор“, „Бемор“ да) ҳам максимал типикликка эришади.

Символик хотимали ҳикоялар

А. Қаҳҳорнинг айрим ҳикояларининг хотимаси символик маънога эга. „Кўр кўзнинг очилиши“, „Гумроҳ“, „Бошсиз одам“ ҳикоялари шу жумладандир.

„Кўр кўзнинг очилиши“ да Аҳмад полвон образида халқнинг

мард фарзандларидан бири гавдалантирилади. Аҳмад полвон халқнинг иродасини ижро этиб, қўрбошининг вазирини, миллатчи Исҳоқ афандини болта блан чопиб ташлайди. Бунинг учун қўрбоши уни сўйдирмоқчи бўлади. Лекин у, ўз тақдирининг меҳнаткаш омма тақдирини блан боғланганини сезади. „Аҳмад полвон туғилган куни ҳечким тўй қилган эмас, аммо у, оламдан кетса, аза тутилади. Унинг товушига қулоғини динг қилиб, тақдирини ўз тақдиридай ҳис қилган ўзи сингари камбағаллар кўп. Бунинг ўлим хабари уларга ўзлари устидан чиқарилган сғир бир ҳукмдай эшитилади“. У, қўрбоши орқасидан кетган қолоқ, онгсиз йигитлар „кўзини очиш“, уларни босмачиларга қарши қўзғатиб, Совет ҳукумати тарафига ўтказиш учун бор кучини, ақл-фаросатини сарф қилади, ўзининг бир бармоғини ихтиёрий равишда жаллодга кестиради, ҳатто икки кўзини қурбон қилмоқчи бўлади. Милтиқ ўхталиб турган йигитларга қизғин сўзларни айтади: „Йигитлар, бу одам ўзининг душманига бир бармоғи блан икки кўзини бераётир, деб ҳайрон бўлманглар. Сизлар аввал ўзларингга-ўзларинг ҳайрон бўлинглар. Чунки сиз унга ўзларингни, ака-ука, ота-болаларингизни бериб, ўз қишлоқларингни хароб қилиб юрасизлар. Ўзларингга-ўзларинг ўқ отасизлар... Фақат орамиздаги фарқ шундаки, мен нима учун шу ишни қилаётганимни биламан, аммо сизлар билмайсизлар. Икки оғиз ҳақиқатни сизларга етказиш учун гўштимни танимдан ранда қилиб шилиб ташланса, суякларимни пўлат чиғириқлардан ўтказилса ҳам, менинг орқамда қолганлар севинадилар“. У, бир кўзи кўр қўрбошининг кўзини очиш баҳонаси блан унинг бошини ёради ва ўз жонини қурбон бериб, босмачилар ўртасидаги „ўз бахтларига ўзлари ўқ отучи“ деҳқон йигитларни улاردан ажратиб олади, „ўзаро отишув“ни бошлайди, босмачилар кучини синдиради. Демак, „Кўр кўзнинг очилиши“ символик ма’нода олинган. Фаросатли, зийрак, кўрқмас Аҳмад полвон иложсиз аҳволда ҳам ўзини йўқотмайди, имконият борича душманнинг заиф томонидан фойдаланади, ўзининг ҳалоқатига рози бўлиб, кўпчиликни қутқаради, кўпчилик „кўзини очади“.

Бундай символик хотима А. Қаҳҳорнинг дастлабки ҳикояларидан „Гумроҳ“ ва „Бошсиз одам“ да ҳам кўрилган эди.

„Гумроҳ“ да босмачилар ичига қўшилиб кетган йигит ўзининг халққа зарарли йўлга кирганини англайди. „Ҳамроҳи“ — ашаддий босмачини улдириб, шаҳарга жўнайди. Қоронғи кечада йўлда адашади. Елкасига иккита милтиқ осиб, совуқ еган, очиққан ҳолда бир техникнинг уйига киради ва унинг ёрдами блан „йўлни топиб“, шаҳарга кетади. Ҳикояда йигитнинг адашиши ўз ма’носидан ташқари аллегорик — символик ма’нода ишлатилади. Босмачиларга аралашиб юриши унинг ҳақиқий адашиши эди. Кўчада адашиши эса шу адашшининг „ин’икоси“ эди. Бу ҳол техникнинг йигитга айтган шу гапларида очиқ ифодаланади. „Ҳа, ҳа, йўлдан адашганман, гумроҳман, денг, гумроҳ... Аммо илгари чинакам адашганманкансиз. Бу адашувингиз адашиш эмас. Энди туғри йўлга гушдингиз“.

„Бошсиз одам“ ҳикоясида Нисобуви бетайини, беғам, зинясиз“

куёви Фаҳриддин блан қизи Меҳридан бола бўлишини сра истамайди. Меҳрининг бўйида бўлишининг олдини олиш учун „қанча дори-дармонлар қилди. Ҳатто у дуохонга учта дўппининг пулини бериб, банд ҳам қилдирди“. Лекин бандлар, туморлар, қайтарма сувлари кор қилмади. Меҳри икки қат. Энди болани тушириш керак. Нисобуви „Меҳрни кўрпага ўраб, янги қилинаётган кигиздай юмалатди. Қорнига ястиқ блан урди, устига чиқиб ўтирди. Ундан кейин Меҳри онасига „мени кўққисдан қаттиқ қўрқитинг“ деб маслаҳат берди. Буларнинг ҳечқийсиси фойда бермади.

Нисобуви қаердандир янги бир маслаҳат топиб келди: қорнини силаш, болани эзиб йўқ қилишни, кимдир, ўргатган.

Нисобуви роса ўн етти кун деганда ишининг натижасини кўрди. Ўн саккизинчи куни кечаси Меҳри тўлғониб чиқди. Эрталаб ўрнидан тураолмай кишини кўрқитадиган бир аҳволга тушиб қолди. Меҳри уйнинг у бошидан бу бошигача „дод“ деб юмалайди. У ҳуфтонгача қолмайдиган кўринади“. Меҳри касалхонага юборилади. Бу ерда унинг боласини олиб ташлашади. Чақалоқ ўлик ва бошсиз эди.

Чиркин бид'ат натижасида чақалоқнинг бошсиз туғилиши „миясиз-бошсиз“ Фҳриддин хислатининг „акси“, „тимсоли мужасами“ эди.

Ижобий образлар

А. Қаҳҳор урушдан аввалги ҳикояларида кўпроқ салбий типларни яратди ва бунда ҳақиқатан реалистик образларни гавдалантираолди. Аммо у ижобий типларни тасвирлашда салбий типларда кўрсатган маҳоратини кўрсатаолмайди. Социализм учун курашучи кишиларнинг ижобий хислатларини бўрттирганда, уларнинг индивидуаль чизгиларини етарли ёритиб бермайди. Мураккаб ҳаёт ичида тарбияланган ижобий қаҳрамонларга ҳам илакишган камчиликлар А. Қаҳҳорнинг айрим ҳикояларида ўқучининг кўзидан четда қолади. Улар бирмунча идеаллаштириладилар ва бир'ёқлама бўлиб қоладилар. Бунга қарамай А. Қаҳҳор тараққиётимизнинг етакчи тенденцияси асосида пайдо бўлган янги мумтоз ма'навий хислатларни қабартиб кўрсатабилди. Социалистик қурулишимизнинг актив қатнашчилари образини ҳам яратди.

„Рўдапо“да эски урф-одатларни, эскича ҳаёт тарзини ўзгартишни истамаган, тутган ерини кесадиған ўжар чолга унинг социалистик ахлоқ нормаларини эгаллай бошлаган ўғли Обиджон қарши қўйилади. Чол аввалдан унашиб қўйилган бир қизга ўғлини уйлантирмоқчи бўлади. Обиджон қизни севади. Лекин унинг олдида кечактирилиши мумкин бўлмаган катта ижтимоий вазифалар туради. У никоҳни кейинга суришни истайди. Отаси эса қайсарлик қилади. Колхоз бригадири Обиджон отасининг ҳарқанча тўсқинлигига қарамай, социалистик ватан томонидан олдига қўйилган ишларни бажаришга киришади. У, пахта чопиғини муваффақиятли суратда олиб чиқиш блан бирга, станция блан қишлоқ орасидаги беш чақиримлик йўлга тош тердириш ташаббусини ўз

устига олади. Давлатнинг ёрдами ва колхознинг кучи билан бу ишга киришади, қат'ий ирода, ғайрат ва уқуви орқасида ишни бажаради.

Обиджоннинг ташаббуси (ҳикоя 1933 йилда босилиб чиққан) сўнги йилларда жуда улуғ миқ'ёсда авж олган катта Фарғона канали ва бошқа қурулишлардаги колхозчилар армияси ташаббуснинг, улуғ халқ ҳаракатининг дастлабки куртаги эди. А. Қаҳҳор колхоз қурулишининг ажойиб фазилатини, ижодий қудратини, келажакда муқаррарий ўсадиган хислатини ўткир мушоҳида кучи—сан'аткорлик фаҳми билан олдиндан пайқайолган. Обиджон учун социалистик меҳнатга ҳалол муносабат, қилаётган ишнинг самарасини англаш, халқ кучини уюштириб олиш, ишни бошлашда ва охирига етказишда ташаббус ва ғайрат кўрсатиш характерлидир. Социалистик ҳаёт Обиджонларни тобора кўллаб ва ёрқинроқ етиштириб келди.

Ёзучининг социалистик қишлоқ кишининг янги хислатини олдиндан кўрабилиши бу образни яратишдаги бирёқламаликни босиб кетди.

Автор бу ҳикоясида коллектив меҳнат пафосини, меҳнат иштиёқини ҳаққоний равишда чизади. „Коллектив кўп бош бир танага айланди. Кундузи билан кўёшнинг иссиқ, куйдиручи ҳарорати остида иш тинмайди. Бир неча киши тош ётқизиш учун ўрин ҳозирлайди, бирмунча ишчи чўнқайиб олиб, тош ўрнатади, яна бирмунча киши ётқизилган, кундаланган тошлар устига майдаланган тош сепаиб, устидан қум сочади... Қўёшда оппоқ бўлиб тарашалар ҳар ёнга учади, ойболталарнинг жаранглаган товуши, пой тешаларнинг шипиллаб ёғочни ялаши эшитилади“.

А. Қаҳҳор „Мастон“ ҳикоясида қийинчиликлардан қўрқмайдиган, атроф шароитга ҳуш'ёр қараб иш қиладиган бақувват, дадил, мардона ажойиб қиз—Мастон образини яратди. Мастон эрининг кўлида хўрланган Турғуноини мактабга жойлаштириб, бахтли, эркин ҳаётга олиб чиқмоқчи бўлади. Лекин бунинг учун катта даштдан ўтиш, довон ошиш ва йиртқич бўрилар макони Чўки-Бўри қирини ошиш лозим. Даштда икковининг биттаю-битта оти мункиб кетиб, ҳалок бўлади. Турғуной тамом ҳолсизланади. „От мункиб кетганда эгарнинг устидан думбалоқ ошиб тушган“, „ўйноқи каптардай абжирлик билан ўзини ўнгариб олиб, Турғуной ёрдамига келган“ эпчил қиз (Мастон) эса барча оғирликларни ўз устига олади, ҳаётини ўртоғидан аямай, лекин имкон борича беҳуда ўлимдан қутулиш йўлини қилиб, ахир Турғуноини фалокат, бахтсизлик ва ўлимдан халос қилади. Чунки, унингча, ожизлик киши учун хўрлик ва ор ҳисобланади: „Чунки одам, шу одам, битта бармоғининг ҳаракати билан азамат дар'ёнинг изини ўзгартиришга, тоғларни чангдай тўзатишга қудратли, етадиган одам — ўзини ожиз ҳис қилса, бу ожизлик бир оёқ ва бир қаноти илон оғзига кириб қолган чумчуқ боланиқидан ҳам ошиброқ тушади“. Ҳақиқатан, одам бодаси нақадар қудратли! Халқнинг жасоратли қизи, колхозчи Мастон образида ирода кучининг қудрати, куч-қувватнинг гўзаллиги, романтикаси акс

этган. Башарти гўзалликда куч бўлмаса, у пуч бўлиб қолади. Гўзаллик—инсон ҳаётини бахтли қилишга, озодлик қозонишга йўналтирилиши керак. Бўлмаса, унинг ма'носи қолмайди. Турғуноё соҳибжамол, гўзал жувон, лекин у бахтсиз бўлиб яшаб келган. Чунки у гўзаллик блан бахт ўртасида айнан тенглик, бевосита боғланиш борлигига ишониб келган. Унинг бу сохта қарашига Мастон зарба беради. Бахтни четдан кутиш эмас, балки ўзи яратишга маслаҳат беради.

Мастон Ёлғиз ўзи учунгина бахт яратиб қолмайди, балки дўстига, коллективга ҳам бахт яратиш учун интилади. Унинг бу фазилати Турғуноё учун кўрсатган инсоний ғамхўрлигида сичқифодаланади. У, Турғуноёни бахтли қилиш учун бутун қийинчиликларга кўнади. Ҳечқандай ёрдамни ундан аямайди. Даштда Турғуноё чарчаб, ҳолдан кетганда, Мастон ўзининг ҳориши, қийналишига қарамай, қоронғи тунда уни етаклайди, ҳатто опичиб, баланд тепаликка олиб чиқади, бор кучини сарф қилиб, уни бўриларга емиш булишдан асрайди ва оғир қийинчиликларни ўтиб, уни колхозга олиб боришга эришади. Ҳарқандай қийинчиликка чидаб, уни босиб ўтиб, олдига қўйган мақсадига етишга интилиш Мастон учун характерлидир. Ёзучи бунда Мастон ҳақ актерининг етакчи чизгисини бўрттиради ва уни белгили социальтип даражасига кўтарди.

Бу хусусият ҳикоянинг бадиий тўқилмасига ҳалал берадиган ва'зхонлик элементлари нуқсонини (Мастонга эрлар блан хотинлар муносабати тўғрисида узундан-уzun сўз берилишидаги камчиликни) анча ювиб ташлайди.

Лекин А. Қаҳҳорнинг эски онг (хусусий мулкчилик) салқитларининг совет кишилари зеҳниятидаги пассив кўринишларини ҳам курсатиши характерлидир. „Ҳар ишнинг ўз маҳкамаси бор“ ҳикоясида совет бурчини тор донра блан чеклаб қўйган „тепса-тебранмас“ Сулаймонов образи берилган. У совет манфаати, халқ манфаати учун ишлагандай кўринади. У советларга хиёнат қилучи, жосусларга хизмат этучи тилёғлама қўрқоқлардан нафратланади. Лекин узи ҳар ишга дадил, жур'ат блан киришмайди. Ҳаркимнинг ўз иш соҳасидан бошқа ҳечнарсанга қарамаслиги кераклигини илгари суради, ҳар ишни „ўз маҳкамаси“га топшириб қўяди. Ўзининг бу ҳаракатидан келиб чиқадиган зарарни ўз „териси“ устида синаб кўргандан сўнггина, ўз „гуноҳи“ни сезади. Демак, ҳикояда юраксизлик, тепса-тебранмаслик, истиқболсизлик, тор амалиётчилик ҳислатларининг ҳақиқий кенг ишга тўсиқ бўлиши, ҳатто зарба бериши тасвирланади ва онг ҳам характердаги бу камчиликларни, эскилик салқитларини тугатиши зарурлиги илгари сурилади.

„Кийиз атикча“ да ишчи—ударник Қодир образида бўшанглик, ҳуш'ёрлик, гўлликнинг оқибати кўрсатилади. Бу ҳислатлар Кенжа ва Қодирнинг бошига фалокат кетиради ва уларнинг кўнини модидек очиб қўяди. Кенжани чайқов бозори ниҳанглиги „қўлга туширади“, Қодирни ахлоқий ва маиший жиҳатдан бузишган, заводдан-заводга кўчиб юручи, кўнимсиз, иш'ёқмас, проғул-

чи, спекулянт Набигул тузоққа илинтиришга интилади. Лекин улар ҳар икковлари ўз заифликларини сезадилар. Бу эса уларни ҳуш'ёр бўлишга йўллайди.

А. П. Чеховдан ўрганиш

А. Қаҳҳор майда ҳикоя техникасини эгаллаган, кичик воқиа ва детальлардан катта бадий умумлашмалар чиқараоладиган ёзувачидир. У, европали ва рус проза усталаридан, айниқса буюк А. П. Чеховдан кўп приёملарни ва бадий тип яратиш воситаларини, ҳикояни ихчам қилиб тузишни ўрганди. Ҳатто айрим ҳикояларида тип-образлар жиҳатидан ҳам ўхшашлик кўрилади. А. Қаҳҳорнинг „Ҳар ишнинг ўз маҳкамаси бор“ ҳикоясида Сухсуров ва Иршод домла деган шахслар ҳақида сўз боради. Булардан, айниқса биринчиси — Сухсуров А. П. Чехов яратган машҳур Беликовни эслатади („Филоф бандаси“ ҳикоясида). А. Қаҳҳор ҳикоясида Сухсуровни ундаги персонажлардан Сулаймонов шундай та'рифлайди: „Бу одам ғалати экан: янгиликдан қўрқади, қандай янгиликка учрамасин, „тагидан бир чатоғи чиқади, яхши бўлса, шу маҳалгача одамларга малум бўлмасмиди?“ дейди. Янгиликкагина эмас, шуни ўйлаб чиқарган кишига ҳам шубҳа кўзи блан қараб юради, одатда бўлиб юрган нарса бўлмай қолса ҳам, хавотир қилади. Қайси йили Бухорога борган эди, ланж бўлиб қайтди. „Ажаб, — дейди, — Бухорода ришта йўқ, юз йиллардан бери давом этиб келган нарса бирданга бўлмай қолса, кишига ғалати та'сир қилар экан“. Сухсуровлар ўтмишдаги Беликовларнинг чеваралари, узоқ авлодлари, салқитларидир. Улар ҳозирги шароитда прогрессга, жамиятнинг олдинга қараб тараққий этишига гов бўлиб қолдилар, халққа душманлик позициясини ишғол қилдилар. Буюк Сталиннинг XVI партия с'езида ўнг оғмачилар тўғрисида гениаль равишда олдиндан айтиб қўйган машҳур сўзи сўнгги вақиалар блан тасдиқланди. Беликовлар авлоди ватан хонини, халқ душмани бўлиб чиқди. Мешчанларча ўз қобиғига бурканган, ҳарқандай янгиликдан қўрқучи, тараққиёт душманининг тарихий тақдирининг нақадар ифлослиги малум бўлди. Бу эса Сухсуров образида ҳам очиқ акс этди.

А. Қаҳҳор шу ҳикоясида Сухсуров блан бирга ҳар нарсадан чўчучи, кўрқоқ Иршод домла образини беради. У, „киши блан сўзлашганда, мудом ҳаммага малум бўлган ҳақиқатлар тўғрисида гапиради, масалан: палағда тухумни еб бўлмайди; ер шари ўзининг ўқи атрофида шимолдан жанубга эмас, балки ғарбдан шарққа қараб айланади; ёзда қор ёғмайди...“. Иршод домланинг ҳеч мустақил фикри бўлмайди, лекин сохталик блан ўзини қат'ий фикрлар айтаоладиган одамдай кўрсатади. Унинг ҳарнарсадан ҳадиксираши, кўрқоқларча лаганбардорлиги энг чека нуқтасигача етади. Лекин „мана шу одам, кўрқоқликда мисли бўлмаган Иршод домла жосус бўлиб чиқади“. Ҳикояда Йўлдошев Иршод домла турқини шундай характерлайди: „Демак, кўрқоқлик бир ниқоб экан. Ар...“

ваҳимага тушиб, катта жиноятларни бемалол қилгани кишиларни гафлатга солар экан. Қўрқоқликнинг бир томони шу, иккинчи томони ҳам бор, бу — дилдагининг тилга чиқувидан эҳтиёт". Бу эпизод жирканч Беликовлар авлодининг янги — социалистик ҳаёт шароитидаги қабиҳ, халққа зарарли ролини равшан гавдалантиради.

А. П. Чехов яратган унтер Пришибеев малум сиёсий тузум туғдирган зехнсиз, қўпол махлуқ эди. Кўр-кўрона солдатчилик ундаги бор-йўқ кишилиқ фазилатини ситиб чиқарган эди. У миясига михланган крепостниклик хулқ-атворидан сра воз кечалмайди: бошлиқларга нисбатан лаганбардорлигини ва ўзидан пастрларнинг тумшигини ерга ишқашни ҳеч тарк этаолмайди. Одамлар ўртасида бундан бошқача муносабат бўлиши унинг ақлига сиғмайди.

А. Қаҳҳорнинг уруш даврида ёзилган „Ишқал“ номли ҳикоя-фельетонидаги немис ефрейтори Гоппи Бейер образи Чеховдаги мустақил мулоҳаза юргизишга лаёқатсиз, расво буйруқларни бажаришга кучанучи унтер Пришибеев образини ёслатади. Гоппи Бейер фашистлар тартиби туғдирган одамларнинг қабиҳ хулқ-атворини гавдалантиради. Гоппи Франциядаги урушдаёқ қўймичидан найза еб, чўлққлашиб қолган. У одамийлик қиёфасини батамом йўқатган, у на ҳаё ва на номусни билади. Унинг мияси мустақил ишлаш салоҳиятини йўқотган. У „юқаридан тушган“ буйруқларни механик равишда ижро қилишнигина билади, туйғисиз „машина“дай ҳаракат қилади. Унда ақл эмас, инстинктив тамойиллар устун туради. У ҳайвоний хирс блан Эльвира номли қизга хуштор бўлади. Қиз унга илтифот қилмайди, уни „қирқ-оёқ“ лақаби блан мазак қилади. Ўзини „соф орий жинси“ дан ҳисоблаган Гоппи ундан ўч олиш қасдига тушади, бошқа бир таноз қиз — Эльзага уйланади. Бу блан ҳам аламдан ёзилмайди, ўч алангаси ёнади. Ҳамма фашист музсасалари каби қабиҳ бўлган „Аҳолини болалатиш маҳкамаси“ топширган, „Гоппи алоқа қилиши лозим бўлган аёллар рўйхати“ ичида қайсар қиз Эльвира номини кўриб, шодлигидан қичқириб юборади. „Севги“си сохта бу одам оиласини поймол қилади. Хотини Эльзага сурбетлик блан: „Мен ҳозир Германия учун муҳим ва му‘табар вазифанинг ижросига киришмоқ учун кетаётирман.. Бу вазифа сенга мендан талоқ бўлиш ҳуқуқини бермайди“ дейди. Нақадар разиллик!..

Гоппи гитлерчилик системасининг итоаткор қули! У ҳарқандай расвогарчиликка чидайди: унинг кўз ўнгида „севгани“ Эльвира, хотини Эльза, ҳатто сингласининг номуси барбод килинади.

Ақл-фаросат, мустақил муҳокама ва инсоний туйғилардан бебаҳра бу автомат одам фашистлар Германиясининг беҳад манавий тушқунлигини кўрсатади. Гоппи — гитлеризмнинг маҳсули, у ўзича на ташаббус қилаолади, на ижод этаолади. Гоппи — „тепасида туручилар“нинг ишораси блангина ҳаракат қиладиган қўпол кучнинг умумлашма тимсолидир. У фашистлар Германиясининг типик унтер Пришибееви эди. Чехов унтерини билган одам ундан беш баттар қабиҳ ва расво кўрди ва ефрейтор Гоп-

пини таниди. Фашист „тарбиячилари“ Пришибеевдаги оз-моз „фа-зилат“ни ҳам ситиб чиқариб, янада чиркин шаронгда Гоппи қи-ёфасида қайтадан тирилтирган эдилар.

Фельетон-ҳикоя ғоят ихчам қилиниб ёзилган. Шахсларнинг тили индивидуаллашган, уларнинг гапларидаги такрорлар улар оинги ва фаросатининг маҳдудлигини қабартади.

А. Қаҳҳорнинг „Мастон“ ҳикоясида Чеховнинг „Чўл“ деган повестининг та’сири кўрилганидай, „Бемор“ ҳикоясида „Уйқиси келади“ асарининг та’сири анча яққол кўрилади: Чеховнинг „Уйқиси келади“ сида крепостной деҳқоннинг ёш қизи хўжайиннинг чақалоқ боласини кеча-кундуз аллалаб, ахир қаттиқ уйқи босиб келган пайтда, уйқи аралаш чақалоқни ўлдириб кўяди. А. Қаҳҳорнинг „Бемор“ ида хўжайинга қарам камбағалнинг ёш қизи ўз касал онасини кундузлари елпиш, кечалари дуо қилиш блан овора бўлади. Ҳикоя онанинг ўлими блан тугайди. Она „кўзини юмди. Шу юмганча қайтиб очмади— саҳарга бориб, узилди. Сотиболди қизчасини ўлик ёнидан олиб, бошқа ёққа ётқизаётганда қизча уйғонди ва кўзини очмасдан, уйқули товуш блан одатдагича дуо қилди.

— Худоё, аямди дайдига даво бейгин...“.

Ҳар икки ҳикоянинг ғамғи, ма’юсова тонда бориши, малум шароит натижасида қўзғаладиган та’сиротларга катта аҳамият берилиши ҳам бу асарларни бир-бирига яқинлаштиради.

А. Қаҳҳорнинг „Миллатчилар“ ҳикоясида ит можароси орқали бойга лаганбардорлик қилучи миллатчи-жадидлар (Мирзабахром ва Тавҳидий) образини очиши А. Чеховнинг кучук можароси орқали генерал Жигаловга хушоматдўйлигини билдирган Очумелов образини очишига („Хамелеон“) ўхшашиб кетади. Очумеловнинг генерал ҳақида ҳурмат блан гапириши икки миллатчининг бойваччани сийлаб гапиришини эслатади. Итнинг кимшиқлиги тўғрисидаги иккиланишлар ҳар икки ҳикояда ўзига жой олган.

А. Қаҳҳор А. Чеховнинг ижодий ва стилистик хусусиятларини ўзлаштиришга интилади. У адабиётда қат’ийлашиб қолган андозалардан ва суи’ийликдан нари қочади. Уни характернинг типик хислатлари қизиқтиради. Ортиқча тафсилотларни чўзиб ўтирмасдан, тасвирда максималъ ихчамликка эришади.

Лекин А. Қаҳҳор ҳикояларини Чеховникидан ажратадиган муҳим моментлар бор. Биринчидан, уларда турли давр ва тамоман бошқача муҳит акс этдирилган. Обивательликнинг расво ва разиллигини ёрқин ва чуқур кўрсатган Чехов барибир порлоқ ҳаётга эришиш йўлини топаолмай, қайғига ботади. У одамзод ҳаётининг ма’носи ва мақсади тўғрисидаги масалаларни уртага қўйсада, бу масалаларни ҳалқ илиб етмайди, ҳақиқат, адолат ва тенглик асосига қурилган, янги жамиятга олиб боручи йўлларни кўрмайди ва одамларнинг ма’носиз ўтаётган турмушини кўриб, уни тоғдай ғам босади. Очиқ мақсадга интилучи халқнинг бахт-саодат йўлини, ма’ноли ҳаётини ўз куз ўнгида кўриб тўртан А. Қаҳҳор эса обивательларни фош ва танқид қилар экан, қайғига

ботмайди. Хотин-қизлар озодлигининг душмани ва туҳматчи Мулла Норқўзилар, бақамдай айниб туручи, ўз бошлигининг оёғига бош қўйишга тайёр туручи Камолхонов, Низомиддинов ва бошқаларнинг разиллиги социаль тузумнинг етакчи тенденцияси блан боғланмаган. Булар эски муносабатларнинг қолдиқлари бўлиб, уларнинг кулгили ҳолати совет воқи'лиги фонида ўз бема'нилигини яна чуқурроқ кўрсатади. Мулла Норқўзининг ўзбек совет хотин-қизларини қоралаш учун келтирган „факт“ лари унинг ўз расволигини, қоқоқлигини намоиш қилиш учун айбнома бўлиб чиқади. У дейди: „Сотиболдининг хотини дорихонада ишлайди, ҳар куни мингта одам блан сўзлашиб, муомала қилади, ахир биттаси бўлмаса, биттаси кўз қисади-да! Мелиқўзининг хотини автобусда кондуктор; ба'зан ярим кечада келади. Иши эрта тугаган куни ҳам ярим кечагача юрса, айшини қилса, эри билиб ўтириптими? Иязатнинг сингиси бўлса, артист — халойиққа қараб, муқом қилади. Норбўтанинг қизи докторликка ўқийди, мингта ош-наси бор, десангчи! — Эркакларнинг ичида бўлгандан кейин, нима бўлар эди“. Мулла Норқўзининг қизгин кураш блан эришилган ажойиб ютуқлари, ҳарбир совет гражданининг каттадан-кичигига қадар онгига сингиб, аксиома бўлиб қолган ҳақиқатларини салбий қилиб кўрсатишга уруниши унинг ўзини китобхон назарида кулгили, тушунчаси паст, бефаҳм одам қилиб қўяди. Замонамизнинг порлоқлиги персонажлар характерини очишда, тўқнашишлар орасида тадрижан едириб юборилади. Шу „Майиз емаган хотин“ ҳикоясида бу нарса ҳикоянинг хотимаси блан ҳам очиқ ифодаланади. Унда ўн икки ёшлардаги бир қиз девордан кесак кўчириб олиб, Норқўзига ўхталиб, дейди: „Ҳе, ўл, турқинг қурсин! Бошингга солайми шу блан! Маҳаллада сасиб, ўқучи қизларга кун бермайсану, ўзинг нотўғри иш қиласан...“ Булар, кимдир, бировнинг Мулла Норқўзи „бошига оғир тегирмон тоши“ бўлиб тушган аччиқ кесатиғи блан тугайди ва уни тамомила шош қилиб қўяди: „Ҳа, бу кишининг хотини майиз емаган!“.

Бошқа ҳикояларида ҳам ўжарлар разолати ёрқин совет воқи'лиги фонида янада чуқур ҳис қилинади.

А. Қаҳҳор ҳикояларининг яна бир фарқли хусусияти шундаки, уларда ўтмиш салқитлари танқид қилинганда, миллий колорит равшан ва тўғри кўрсатилади. Миллий колорит фақат тилдагина эмас, балки ҳикояларда тасвир қилинган халқ турмушининг тарихий-маҳаллий хусусиятларини кўрсатишда, ўзбек урф-одати, характери, хулқи ва маиший хислатларини тавдалантиришда ҳам ифодаланди. А. Қаҳҳорнинг ҳарқайси ҳикоясида бу нарса очиқ кўринади.

Демак, А. Қаҳҳор тақлидчилик йўли блан бормади. У, А. П. Чехов асарларидан ижодий равишда ўрганади. У ўз ҳикоялари учун мустақил мушоҳада қилган ва чуқур билиб олган ҳодисаларни материал қилиб олади ва уларни ўз қарашлари блан ёрлатади. Фақат ҳаётий, ихчам образлар яратишда улўғ рус новеллистиининг образ вужудга келтириш усули ва стилистик приёмларидадан фойдаланади.

А. Қаҳҳор ҳикояларининг бадиийлиги

А. Қаҳҳорнинг дастлабки ҳикояларидаги камчиликлар — сиёсий ва'зхонлик, публицистик нутқ тез барҳам топади. У ҳикоя сан'атини яхши эгаллаб олади. У энди ўз фикрини фақат образлар блан ифодалайди. Унинг ҳикояларининг „об'ектив“ лиги кишини ҳайратда қолдиради. У, китобхонга насиҳат қилиш, уқтириш йўли блан эмас, бадиий образ блан тас'ир этишни а'ло кўради. Ҳарбир ҳикояда қўйилган масаланинг батамом ҳал қилинишини китобхон ихтиёрига ташлаб қўяди. У, ҳикоясида тасвирланган персонажлар устидан ҳукм чиқармайди, воқиаларни худди ўзи кўргандай, „халис“ гувоҳ каби сўзлай беради. Унинг бу об'ективизми фикрсизлик, танланган мавзу'ни охиригача ўйлаб етмаслик натижаси эмас; бу об'ективизмнинг натуралистик тасвир блан ҳечқандай алоқаси йўқ. Ҳарбир ҳикояда ёзучининг муайян фикри, ўз қараши бор, унинг воқиаларга бўлган муносабати аниқ. Фақат мораль, ният ҳикоянинг бадиий тўқилмасидан туртиб, қалқиб чиқиб турмайди. „Ўғри“ ҳикоясида ҳўкизи ўғирланган Қобилбобонинг ночор аҳволи, эллиқбоши, амин ва приставнинг унга бўлган муносабати яққол кўрсатилади. Аммо на шўрлик Қобилбобо аҳволининг аянчлилиги ҳақида, на қаҳри қаттиқ майда амалдорларнинг расволиги ҳақида алоҳида уқтириш қилинмайди. Автор ўз ниятини ўқучидан пинҳон тутайди. Хулосани ўқучанинг ўзи чиқаради. Автор эса хулосани тўғри чиқариш, ўтмиш жафоси ҳақида жонли тасаввур олиш учун унга ёрдам беради, ўтмиш ҳаётнинг моҳияти ва ма'носи тўғрисида ўйлашга, тасвирланган ҳодисаларни идрок этиш, фаҳмлашга ва умумлашма фикрлир чиқаришга уни мажбур этади.

„Анор“, „Миллатчилар“, „Бемор“, „Тамоша боғ“ ва бошқа ҳикоялари ҳаммаси шу асосда ёзилган. „Бемор“ да автор уқтирмаси йўқ. Ўтмишда камбағаллар кечирган азоб-уқубатли ҳаёт, маданиятсизлик, ирим-сиримлар, хурофий урф-одатлар, қоқоқлик тўғрисида та'лим берилмайди. Ҳукмнома китобхонга ўқиб тунтирилмайди. Лекин ҳикоя ўқучида бениҳоят ма'юсона кайфият қўзғатиши блан унинг руҳида чуқур та'сир қолдиради. Камбағалликнинг даҳшати тоқатни-тоқ қилади. Бундай ҳаёт тарзини туғдирган шароитнинг манфурлигини чуқур ҳис этдиради. Бунга ўлаётган касал хотин оиласининг иложсиз ҳолатини „ўзидай“ кўрсатиш блан эришилади.

„Анор“ да Туробжоннинг бошиқоронғи хотини кўнглини таскин топтириш учун бойнинг боғидан анор ўғирлашга мажбур бўлиши меҳнатининг роҳатини кўрмаган, армон блан яшаган ёш одамлар ҳаётининг саҳифасини сра айнитмай равшан кўрсатиб беради. Ахир руҳланиб, куйинчоқлик блан, лекин ўзини аралаштирмай „халис“ чизилган сурат шунчалик бўлади-да!

Ёзучи ўз ҳикояларида фақат картина чизади, айрим ҳодисаларнинг суратинигина солади. Лекин китобхон бу картиналарда узбек ҳаётини, халқ ташвиши ва қайғисини кўради. Сан'аткорнинг одамнинг дарди учун куйинишини сезади.

А. Қаҳҳор ҳикояларининг бадийлигига далолат қиладиган иккинчи бир хусусияти уларнинг одатдан ташқари ихчам, лўнда тузилишидадир. Бирорта ишора ва имо, ҳикоянинг тони, қаҳрамонларнинг кайфияти, хафагезак ёки хушчақчақ манзара, кичик бир деталь блан қаҳрамоннинг аҳвол-руҳияси, ички ҳаёти ёрқин очиб берилади. Ёзучи қаҳрамоннинг таржимаий ҳоли, унинг тўла характеристикаси, унинг хотиротларини сўзлаб ўтирмайди. Ҳикояни кўпинча тўппа-тўғри воқиядан бошлаб, бир-икки штрих блан қаҳрамонларнинг ички дун'ёсидаги мураккаб ўзгаришларни кўрсатабилади. У воқиаларнинг юзага келиши ва ривожининг бутун тарихини кўрсатиб ўтирмайди, балки воқиаларнинг оғий кўринишларини тасвирлаб қўяқолади, равшан, характерли ва та'сир қолдиручи детальларни қабартади.

А. Қаҳҳор ўз қаҳрамонларининг туйғиси, ҳасрат, севги, хурсандлик ва бошқаларни бошлича ташқи обстановка, манзара, табиат лавҳаси, қаҳрамоннинг нутқи блан беради. Бу яна ихчамликка йўл очади. „Бемор“ да ёзучи касалнинг озиб кетгани тўғрисида даб-дурустдан гапирмайди. Тўрт яшар қизча инқиллаб ётган „онасининг юзини карахт, нимжон, хира пашшалардан кўрийди“. Пашшаларнинг карахт, нимжонлиги онанинг қайси аҳволда ётганлигидан дарак беради.

А. Қаҳҳор обстановка ва табиатни тасвирлашда майда жузларга кўпроқ ёпишади. Картина вужудга келтириш учун ҳодисанинг бевосита ўзини эмас, ундан қоладиган изларни чизади. А. П. Чехов биродарига шу сатрларни ёзган эди: „Масалан, башарти сен синиқ бутилка шишасининг тегирмон тўғонида чарақлаган юлдуздай жимиллаб турганини ва итнинг қолқора сояси коптоқдай юмалаб кетаётганини ёзаолсанг, ойдин кечанинг тасвири ҳосил бўлади“. Бу фикрни у „Чайка“ асарининг қаҳрамони, омадсиз шоир Треплёв оғзидан яна қайтаради. Тригориннинг ёзучилиқ приёмлари ҳақида у дейди: „Тўғонда синиқ бутилканинг оғзи ялтираб туради ва тегирмон паррагининг сояси қорайиб кўринади, мана шу блан унда ойдин кечанинг тасвири тайёр бўлади“.

А. Қаҳҳор ҳам шу йўл блан бориб, буюм ва ҳодисанинг ин'икосиви беришга катта аҳамият беради. Еруғлиқ та'сири остидан нарсаларнинг кўзга ташланишига диққат қилади. Зотан буюм ё обстановканинг айрим қисми умумий нарса ё бутун обстановкага нисбатан яққолроқ кўзга ташланади. Буни А. Қаҳҳор яхши биллади. „Ошиқ“ ҳикоясида „ошиқ-ма'шуқ“ кечаси дарахт тагида бир-бирига муҳаббат изҳор қилишади. Улар ғира-шира кўзга кўринади. Аммо „хотиннинг балдоғи ой нурида йилтирайди“. Буюм ва ҳодисани жуз' ёки ин'икос орқали кўрсатиш бошқа ҳикояларда ҳам учрайди. „Ҳар шамол хуруж қилганда сув зарраларида қуёш товланиб, „Ҳасан-Ҳусаннинг камалаги“ пайдо бўлади“ („Ҳар ишнинг уз маҳкамаси бор“). „Мачитдаги кекса бақа терак орқасидан кўтарилган қизғич ўт, кўкда оловли из қолдириб, жуда юқорилади ва гўё осмонга урилгандай чилварчин бўлиб „пўп“ этди“ („Анор“). „Қуёшнинг қизғич нури тоғ чўққиларига элтин

суви югуртириб, қоронғиликни олтин супурги блан супурди“ („Мастон“).

Ёриқ сочучи нарсалар туфайли соя, доғ тушиб туради. Шу сабабли ёруғ пайтга ишора қилиш учун соя ҳақида гапириш ва соя орқали вақтни билдириш мумкин: „Салмоқли қадам ташлаб бораётган бу икки йўловчининг қисқа соялари катта-кичик тош, қуриган янтоқ ва турли дашт усимликлари устида эгилиб, букилиб борар эли“ („Мастон“). Даштда юриб кетаётган икки кишининг соясидан қуёшнинг тикка келган, қизиқ пайти англашилиб туради.

А. Қаҳҳор ҳикояларида кўриш орқали сезиладиган картиналар блан бирга эшитиш орқали олинадиган та’сиротлар, ин’икослар ҳам берилади ва бу белгилар кайфиятнинг кучайтади: „Бутхона қўнғироғи кечки ибодатга чақириб, оғир ва узун даранглади“ („Тамоша боғ“). „Шипнинг қаеридир қирс этди, қаердадир калтакесак, чирқиллади. Туробжоннинг қулоғи жинғиллади“ („Анор“). „Бу битта тош сон-саноксиз тошларни эргаштириб, шарақлаганича тушиб кетди ва унинг акс садоси не вақтгача тунги қоронғиликни тўлдириб турди“ („Мастон“).

Ба’зи та’сиротлар ноаниқ, жуда хира ва мужмал бўлиши мумкин. Буни А. Қаҳҳор кўпинча „шекиллик, қандайдир, аллақандай, кимдир, нимадир, негадир, нучукдир, қаёққадир“ сўзлари блан ифодалайди. Лекин шу арзимаган ташқи деталь орқали ҳодисанинг ички динамикасини очади, нотаниш муҳит, номалум нарса, майда ихтирос, бетайин туйғи ва чакана характери кўрсатади: „Қаердандир, уста Кулолнинг кампири пайдо бўлиб, офицернинг оёғига йиқилди“ („Тамоша боғ“). „Тепакал бир киши лунжини тўлдириб, нимадир, чайнаб ўтирипти“; „Хотин кўзини очди, негадир аччиғи келди“; „Айб кондукторда ҳам эмас, бу хотинда ҳам эмас, у кишида ҳам эмас,— деди, кимдир,— айб кўпчилик биз эркакларда“ („Холис таклиф“). „Унинг хуррағи ҳам, нучукдир, адабийроқ эди“ („Сан’аткор“). „Нимадир, гурсиллаб ерга тушди, нимадир, синди“ („Майиз емаган хотин“). „Қодирнинг гаши келди шекиллик, кечгача қовоғини очиб қарамади“; „Ростдан ҳам шундай қилганга ўхшайман“ деб ўйлади шекиллик, паст тушди“; „Набигул, қаёққадир, кетиб, Қодир унинг акиси блан ёлғиз қолди“; „Айтиб эдим, шекиллик“; „Аллақандай бир терговчини чақиртириб (чақириб ҳам эмас) хўб сўккан эмиш“; „Кўзи жовдирайди — ниманидир кутади, нимадандир умидвор“; „Сухбатдан, нучукдир, файз кетди“; „Эшиги олдида, кимдир, қопқора ҳайкалдай бўлиб тўрар эди“; „Бу эрталаб ишни катта қилмоқчи шекиллик, деб Қодирни ваҳима босди“ („Қанотсиз читтак“).

Броқ бу усулларни қўлланиш А. Қаҳҳор учун мақсад эмас. Ёзучи қаҳрамоннинг кайфиятини бериб, бирнеча ўн йўлда муайян характер, ҳарқандай зўракиликдан холий образ яратиш учун бу усуллардан фойдаланади.

А. Қаҳҳорнинг усталик блан тил воситаларидан фойдаланиши яна айни муддаога хизмат этади. М. Горький 1900 йилда А. Чеховнинг „Жарликда“ повести ҳақида шуларни ёзган эди:

„Бу, ишлатилган сўзларга қараганда мазмуни анча катта бўлган асарлардан биридир. Чехов стилист сифатида „сўзларни сиқик, фикрни кенг қилиб ёзиш сан’ати“ни олий даражада ўзлаштирган, замонимизнинг ягона сан’аткорларидандир“. А. Қаҳҳор ҳам бу принципни маҳкам ушлади У бирнеча сўз блан ҳодиса ё об-разни китобхоннинг кўз ўнгига гавдалантиради. „Ўғри“ ҳикояси-нинг бошланишида икки сатрда ҳам воқияни очади, ҳам унга бўлган муносабатни билдиради, ҳам ўзбек деҳқони оиласининг ҳаёт тарзини тасвирлайди, ҳам ўтмишда унинг тирикчилигида нима муҳумлигини кўрсатади: „Кампир тонг қоронғусида хамир қилгани туриб, ҳўкиздан хабар олди. Ҳўкиз йўқ, оғил кўча то-мондан тешилган... деҳқоннинг уйи куйса-куйсин, ҳўкизи йўқол-масин. Бир-икки қоп сомон, ўн-ўнбешта хода, бир арава қамиш — уй. Ҳўкиз топиш учун неча замонлар қозонни сувга ташлаб қў-йиш керак“. Бунда сўзлар нечоғлик сиқик бўлса, ма’но шуқадар зич.

Бундан ташқари ҳарбир социаль гуруҳнинг ўзига махсус ифодаларни ишлатади. ҳарбир шахсни ўз тили блан гапирти-ради ва унинг сўзлаган сўзи орқали характерини очиб қўяди:

„Камолхонов мулойимлик блан кулди.

— Биламан, ўртоқ Сулаймонов, фақат қийин булган учунгина сиэнинг олдингизга кирдим. Сиз энди, қийин, деб... ўзингизни камтарин тутаетибсиз-да. Эшакни яширсангиз, қанграб, шарман-да қилади. Тагин кўнглингизга келмасин, мисол учун айтайтиб-ман, азбаройи очиқлигим учун... Сиз араванинг гупчагини ерга кўмсангиз, худо урсин, бодринг кўкариб чиқади“. („Икки ёрти бир бутун“). Калтафаҳм, хушомадгўй Камолхонов образи учун бу гаплар ғоят ёпишиб тушади ва унинг характерини тўлиқ очади.

„Рақиб“ ҳикоясида бир чолнинг қўшнисини унинг „ити келиб турганини билмасдан арра сўраб кирган“да айтган гапи унинг қўланса, ўжар, бадфе’ллигини жуда яхши характерлаб беради. „У аррани олиб чиқиб:

— Мана, жуда яхши арра, кеча тишлаб, ўткирлаб, ҳали битта гаврон ҳам арралаганим йўқ. Ўткир, аммо сенга бермайман. Ҳув, падарингга ла’нат!“ — дейди.

„Миллатчилар“ ҳикоясида жадидлар журнали — „диний, ахло-қий, адабий, мужаллаий миллий“нинг ношир ва муҳаррири Мирза Баҳром ҳикоясининг тили лексика ва гап тузилиши жиҳатидан келтирилган парчалар тилидан кескин сувратда фарқ қилади. Мир-за Баҳром ёзади: „Бир фақир бир бадавлат одамга ҳамсоя эрди. Бир кун онинг ўғли фақирнинг уйига бориб кўрдик, ул одам, бола-чақаси блан аллақандай таомни еб ўлтурибдур. Андак замон тикилиб туриб, ул таомга майл қилди. Аммо буларнинг ҳечқай-сиси ани таклиф қилмади. Бола йиғлаб, ўз уйига қайтди. Ота-онаси йиғлаганининг боисини сўрадилар. Ул бола, фақирнинг та-омга таклиф қилмагонидан шикоят қилди. Отаси буюрдик, фил-ҳол анвои лазиз таомлардан пиширгойлар“. Ҳатто ҳикояда Мирза

Баҳромнинг китобий тили блан оғзаки гапи ўртасидаги нозик тафовут ҳам кўзга ташланиб туради:

—Итку, итлигини қилмоқда,—деди Мирза Баҳром ўрнидан тураётиб,—сизга ҳайровман! Нима ҳожат?

Иккави йўлга тушди. Анча ерга индашмасдан ёришди. Гапни Тавҳидий бошлади:

—Я'ни сен ҳам ит деганингизму бу?

Мирза Баҳром ундай ма'во чиқишини сра кўзда тутмаган экан, ўсал бўлди.

—Йўқ, йўқ, асло! Агар шундай ма'но чиқса, мендан ўтибдур. Ма'зур кўрасиз. Мен айтмоқчи бўлдимки... ит танимади, я'ни зўр блан танитмоқ беҳуда". Икки миллатчи-жадиднинг гапида, можаросида уларнинг қараши ва фикрининг маҳдуллиги равшан сезилиб туради.

Персонажларнинг бундай характеристик гапларини биз юқорида айрим ҳикояларни текширганимизда, кўп келтирган эдик. Бў ерда шу мисоллар блан чекланамиз.

А. Қаҳҳор жумлаларни ихчам, содда тузади, мураккаб гап тузилишлари ва оғир ифодалардан қочади.

„Туробжон чиқиб кетди. Бир пастдан кейин кўча эшиги очилиб, ёпилди.

Хотин узоқ йиғлади. Эрига қаттиқ гапирганига пушаймон бўлди. Ўзини қарғади, ўлим тилади. Йиғидан толиб, ташқарига чиқди. Қоронғи. Узоқ-яқинда итлар ҳурар эди. Кўча эшигини очиб, уёқ-буёққа қаради. Жим-жит. Гузар томонда фақат битта чироқ милтиллар эди. Самоварлар ётган. Қайтиб уйга кирди“ („Анор“). Бу қисқа жумлалар картина ва кайфиятни нақадар яхши бераолади.

„Сотиболдининг хотини оғриб қолди. Сотиболди касални ўқитди—бўлмади. Табибга кўрсатди. Табиб қон олди. Бетобнинг кўзи тинадиган, боши айланадиган бўлиб қолди. Бахши ўқиди. Аллақандай бир хотин келиб, толнинг хипчини блан савади, товуқ сўйиб қонлади... Буларнинг ҳаммаси пул блан бўлди: бундай вақтларда йўғон чўзилади, ингичка узилади“ („Бемор“). Бу қисқа-қисқа, содда, аччиқ гапларда қанча ҳақиқат, қанча ҳаёт, қанча урф-одат бор!

Бунинг устига А. Қаҳҳор ҳикояларида сўзларнинг ўрни-ўрнига қўйилганини, тасвирий воситалар (ўхшатиш, сифатлаш ва истиоралар) нинг енгил, содда ва айни чоқда оригиналлигини қушиш лозим. „Бирнеча минут жимлик бўлгандан сўнг, йигит гапнинг сархонасини янгилади“; „Қишлоқда, бўлмаб қолган жуворидай якка-дукка, унда-бунда қозон, кетман чалинган овозлар эшитилади“ („Яна ой қачон куяди“). „Икки саводсиз одам топиш булар учун гўё тош асридан қолган асбобларни кидиришдай эди“ („Мирза“). „Пакана, ғунда, вужуди ажалдан дарак бериб турган жаллод келди, унинг елкасидан тортиди“; „Ўзини саркардалардан паст ҳиф ёлаган йигитлар касал ғуррадай қунишсан“; „Ўнбошининг бошига, қандайдир милтиқнинг қўндоғи зарб блан тушиб, қовоқдай ёрди“ („Кўр кўзнинг очилиши“). „Пастда се-

миз, ҳам ёш булишига қарамай, тепакал бир киши лунжини тўлдириб, нимадир, чайнаб ўтирибди. Ёнбош уринларнинг юқорисида хушбичим, қора ва узун сочли, арчилган тухумдекгина бир жувон ётибди“ („Холис таклиф“). „Новча, букчайган бир йигит ўртага тушиб, уни орқага судрар эди“ („Қанотсиз читтак“). Бу оддий сўзлар объектнинг характеристик чизгиларини нақадар тасвирий кўрсатади.

Ниҳоят, А. Қаҳҳорнинг халқ ифодалари, мақоллари ва оталар сўзидан кенг ва ижодий равишда фойдаланганини айтмасдан ўтиш мумкин эмас.

„Кўлида олтин соат, ҳусн бу қадар. Менинг нимага ишқ-боз бўлади? Бир балоси бўлмаса, шудгорда қуйруқ на қилар?“ („Ошиқ“). „Нима бўлдию, уста Абдураҳмон киши қўйганда Нисабуви майл берақолди. Бу тўғрида ба'зилар: „Нисабуви илгари-ям уста Абдураҳмон блан дон олишиб юрар экан“ деган гапни қилишди. Ба'зилар: „Бечора нима қилсин, иккита боласи бор. Уста Абдураҳмоннинг ҳам ўлган хотинидан битта ўғли бор. Вақти келганда тили узун бўладиган иш қилипти-да“ дейишди“ („Бошсиз одам“). „Сабр қилинг-да — гўшт суяксиз бўлмайди“; „Яхши бузоқ бўлиб, икки онани эмаман, дейди. Шу чакки“ („Мунофиқ“). „Ўлгундай беҳис, тепса-тебранмас экансан-да!“; „Бошим кал бўлса ҳам, кўнглим нозик“ („Қанотсиз читтак“). „У бутун маҳаллага отнинг қашқасидай малум бўлиб қолди“ („Мирза“). „Уроқда йўқ, машоқда йўқ — хирмонда ҳозир бўлганлар бошларингни айлантирганлар“ („Кўр кўзнинг очилиши“). „Қуруқ қошиқ оғиз йиртади“; „Уйнашмагил арбоб блан — сени урар ҳар боб блан“ („Ўғри“). „Асал отлиққа йўқ, ҳали биз пивёда-ку!“; „Туробжоннинг тепа сочи тикка бўлди“ („Анор“). „Тавба, молнинг оласи тошида, одамнинг оласи ичида булар экан-да!“ („Ҳарчнинг ўз маҳкамаси бор“). „Мингта хушомадгўйни ҳўл олиб бориб, қуруқ олиб келаман-а!“ („Икки ёрти-бир бутун“).

А. Қаҳҳор ўз ҳикоялари композициясини ихчам қилиб уюштиради. Воқиалар ёзучининг асосий фикрини, ниятини очиб беришга ёрдам қиладиган миқдорда олинади. Воқиага кам алоқадор бўлган тасвирларга йўл қўйилмайди. Унинг ҳикоя қилиш манерасида сийқалик йўқ. Ҳикояни ах'ён-ах'ёнда табиат тасвири блан бошласада („Миллатчилар“), бу тасвир гоят қисқа бўлади ва бир-икки жумладан ошмайди. Ба'зан воқиага кириш учун кўприк бўладиган кичик бир муқаддима блан ҳикояни бошлайди, лекин уни тезлик блан воқиянинг тугунига ва ўсишига олиб боради. Кўпинча сюжетнинг ўсган еридан воқиани бошлаб юборади („Гумроҳ“ да техник йигитнинг лабига тўппончанинг тиралиши блан, „Мастон“ да отнинг мункиб йиқилиши блан бошланади) ва воқиянинг ўсишига тўсқинлик қилучи ваз'иятларни тез-тез бартараф қилаётган.

Абдулла Қаҳҳорнинг новеллаларида ҳаётнинг бир кўриниши, бир можаро олинади ва шу можаро доирасида характернинг бир-икки муҳум хислати очилади. Киши онгидаги эскилик ва хусусий мулкчилик салқитлари — бўшанглик, иккиюздамалик,

худкомлик, мансабпарастлик, хушомадгўйлик, қўрқоқлик, ижтимоий бепарқлик, хотинларга паст назар блан қараш, манманлик ва ҳоказолар ҳамда одамзоднинг ижобий фазилатлари — фидокорлик, ватанпарварлик, садоқат, ишчанлик, ҳалоллик, меҳнатпарварлик ва ҳоказолар — ҳаёт блан тўқнашиб, ўз моҳиятини кўрсатади.

Ёзучи шу тахлитда ҳаётнинг бир манзараси, бир можаросини ихчам қилиб тасвирлашга интилганлигидан, аксарий ҳикояларида воқияни бир рамка ичига олишга, қолиплашга ҳаракат қилади. „Ошиқ“ ҳикоясида Бадалжон исмли йигит бегона хотин блан учрашади, икковлари бир-бирларига ишқ-муҳаббат изҳор қилишади, Бадалжоннинг хонасида хотин бирдан ғойиб бўлиб қолади. Бадалжон ундан ажралади. Учрашиш-ажралиш ҳикоя тузулишида рамка бўлиб хизмат этади. „Мунофиқ“да Низомиддиновнинг сўз учун минбарга чиқиши ва ундан тушиши ҳикоя учун қолиплаш ролини ўйнайди. „Кийиз этикча“да Кенжанинг умид блан бозорга бориши ва ундан ноумид қайтиши, „Мирза“да Боқимирзанинг бошқа шаҳарга келиши ва ундан ўсал бўлиб жўнаб кетиши, „Кўр кўзнинг очилиши“ да Аҳмад полвоннинг жаллод қўлига тушиши ва ўзи ҳалок бўлсада, ундан қутилиши, „Миллатчилар“да икки миллатчининг конторадан чиқиши ва пивохонага кириши, „Ҳар ишнинг ўз маҳкамаси бор“да икки дўстнинг кезишга чиқиши ва у ердан қайтиши ва ҳоказолар қолиплаш (рамкалаш) учун хизмат этадилар ва ҳикоянинг тузилишини ихчамлаштирадилар.

АДАБИЙ ЧОРШАНБАЛИК

Икки йилдан бери Тошкент ёш ёзучиларининг адабий семинари (чоршанбалиги) давом этиб келмоқда. Семинар ўз ишيني куйидагича олиб бормоқда.

Биринчидан, ёш ёзучиларнинг илмий ва адабий савиясини ошириш мақсадида олимлар билан учрашув бўлиб турган ва уларнинг малум тема устидаги лекциялари тингланди. Шу жумладан СССР фанлар академиясининг корреспондент-а'зоси, профессор Е. Э. Бертельснинг "Ўзбек классик адабиётига оид" илмий лекцияси, Ҳомил Ёқубнинг А. Қаҳҳор ҳикоялари ҳақидаги доклады, доцент Маковнинг "А. Сурков ва К. Симоновларнинг ижоди" ҳақидаги доклады, доцент Ҳамид Сулаймоновнинг "Гарбий Европа адабиётида новелла усталари" мавзусидаги лекцияси, доцент Краснобаевнинг "Совет ёшларининг ахлоқи" ҳақидаги лекциялари эшитилди.

Иккинчидан, семинар, илғор ёзучилар тажрибасидан ўрганиш маъносида, улар билан учрашувлар ташкил этди. Ёзучи Ойбек "Навобий" романи устида қандай ишладим" деган мавзуда ўзининг ижодий тажрибаларини гапириб берди. Ёзучи Ғафур Ғулом ўз ижодий тажрибаларидан гапириб, ёш ёзучиларга жуда яхши маслаҳатлар берди. Орденли ёзучи Абдулла Қаҳҳор ҳикоя ёзишдаги тажрибалари ва ёзучи Ойдин "Баддий очерк" ҳақида суҳбат ўтказди.

Учинчидан, адабий семинар болиб чиққан асарлар устида муҳокама маламат ўтказди. Бунда муҳокамага қўйилган асарларнинг баъий ютуқлари ва нуқсонлари мисоллар билан кўрсатиб берилди. Шу жумладан, Темурафаттоҳнинг "Япроқлар деган шеърлар тўплами (докладчи Миртемир)", Зулфиянинг "Ҳижрон кунларида" шеърлар тўплами (докладчи Ойбек), Ҳамид Ғуломнинг "Ҳайкал", "Салют" номли шеърлар тўплами, Мирмуҳсиннинг "Вафо" деган шеърлар тўплами (докладчи Темурафаттоҳ), Туброб Тўланинг "Табассум" деган шеърлар тўплами, Ёнгин Мирзанинг "Вафо" поэмаси (докладчи Ҳ. Ёқуб), Шуҳратнинг "Фарзанд поэмаси (докладчи Миртемир)", Шукрулла Юсупов ва Толибий шеърлари муҳокама қилинди.

Асар устида авторга тегишли маслаҳатлар бериш тартибидан 10 мартдан ортиқ семинар мажлисида шоирларнинг янги шеърлари ўқилди ва муҳокама қилинди. Проза бўйича Ойдиннинг ҳикоя ва очерклари, Сайдахмаднинг ҳикоялари муҳокамага қўйилди.

Адабий чоршанбаликдан бирида баъий ўқиш ўтказилди. Бунда отоқли шоирларнинг янги яхши шеърлари ўқилди. Ёш шоирларни янги йил ва таъсирли қилиб ўқишга ургатиш мақсадида бундай баъий ўқиш кечалари ўтказиш ҳам семинарнинг тематик планига киритилди.

Ёш ёзучиларнинг адабий семинарига Ойбек, Уйғун, Фафур Фулом, Абдулла Қаҳқор, Шайхзода, Миртемир, Ойдин ва Ҳомия Ёқуб ўртоқлар яқиндан ёрдам бермоқдалар. Семинарда драматик асарлар ҳам таҳлил қилиниб турди ва драматургларимизнинг тажрибалари ўрганиб турилди. Чоршанбалик мажлисларидан бирида Уйғун ва И. Султов ўртоқларнинг „Алишер Навоий“, Шайхзоданинг „Жалолиддин“ асарлари ўқилди. Авторлар асарни ёзишдаги тажрибалари, тарихий манбалардан қандай фойдаланиш тўғрисидаги тажрибаларини айтиб бердилар.

Шунингдек Сайдахмаднинг „Ошиқмашўқлар“, Турсун Собирий ва Фуломовларнинг „Дилором“ деган пьесалари ўқиб чиқилди ва муҳокама этилди. Драматик асарлар муҳокама-сида ўртоқ Яшин ёшларга ўзининг жуда яхши маслаҳатларини берди. Семинар мумкин қадар ёш ёзучига ижодий кўмаклашиш, асар устида жиддий ишлашга уни илҳомлантириш, билим бериш мақсадини кузатди.

Яқинда, семинарда М. Ҳакимнинг „Оталар“, Б. Ҳалиловнинг „Гумон“ деган бир пардалик пьесалари муҳокамага қўйилди. Сўзга чиққанлар театр соҳасида бир пардали пьесаларга бўлган катта ихтиёжни қондириш мақсадида иккинчи ёш драматург томонидан қилинган бу ижодий

ҳаракатни олқишладилар. Бир пардалик пьеса ёзиш — анча ижодий меҳнат талаб қилади. Ёш драматурглар мавзунини яхши танлаганлар ва воқиа ҳам киши характерларини бир-қадар типиклаштиришга урунганлар. Лекин ҳар икки асар камчиликлардан холи эмас. Уларда киши характеридаги хусусиятлар етарли очилмаган. Авторлар ўртоқларнинг маслаҳатини самимий қабул қилдилар.

Семинар бизда кўпдан берли оқсаб келаётган болалар адабиёти бўйича ҳам иш олиб бормоқда. Семинар мажлисларидан бирида ҳозирда марҳум шоир Зафар Дийёрнинг „Соғна“ китоби муҳокамага қўйилган эди. Китобнинг болаларга мос, содда тил билан ихчам, қизиқарли воқияларни ўз ичига олган кичик поэмалари („Борбоб“, „Хўрроқ нега қичқиради тоғ пайти?“), қўшиқлари ҳақида сўзлаган ўртоқлар ўша вақтда шоир Зафар Дийёрга ўзларининг энг яхши тилакларини айтган эдилар.

Шукур Садуллаевнинг „Шоҳиста“ деган шеърлар туплами, Қуддус Муҳаммадийнинг болалар учун ёзган шеърлари ҳам таҳлил қилинди. Авторларга жуда яхши маслаҳатлар берилди.

Навбатдаги мажлисларнинг бирида доцент Мажковнинг „Маяковскийда ҳажв“ ва доцент Ҳоди Зарифовнинг „Ёзучилар фольклордан қандай фойдаланишлари керак“ деган лекциялари тинглади.

МУНДАРИЖА

афур Фулом — Вақт	3	Ёнгин Мирза — Қалдирғоч	36
Кўчат	5	Камолӣ — Ишга	37
Ҳўғун — Ҳаёт ишқи	6	Ҳабибий — Ёрини кутган ёр кўшиғи	38
Қаҳҳор — Қўшчинор (роман)	8	Машҳур Асқар — Ёдингдами	39
Қиртемир — Аму Қирғоқлари	17	Ёқубжон Шуқуров — Яйловда (очерк)	40
Ҳобир Абдулла — Колхозчи дўст- ларим	18		
Парво қилиб кет	18	<i>Сан'ат ва драматургия</i>	
К. Шарифий — Нурота	19	Тожибоев — Тикланган гумбаз	43
Қирмуҳсин — Сталия	22		
Учучи қизга	23	<i>Фольклор</i>	
Қиртемир — Шўрали сойнинг Ях- шигули	24	Халқ кўшиқлари	59
Қуқрулла — Денгизда бир тун	27	Уч оғайни таҳминчи (эртақ)	61
Тотув дўстлар	28		
Шарросда юз ювиб	28	<i>Танқид ва тақриз</i>	
Қароф Рашид — Келинчақ	29	Ҳомил Ёқуб — А. Қаҳҳор новелла- лари	65
Қамид Фулом — Ёшлик	31		
Қ. Бобоев — Севги	32	<i>Адабий ҳаёт</i>	
Қамз Бобожон — Қани мени кут- ган ёр	33	Адабий Чоршанбалик	82
Қашрмат — Қўшиқ	34		
Қақирий — Колхоз қизи	35		

РЕДКОЛЛЕГИЯ: Ойбек (мас'ул муҳаррир),
Ғафур Фулом, Яшин, Уйғун, Абдулла
Қаҳҳор, Шайхзода, Ж. Шарифий,
М. Ашрафий, Саме' Абдуллаев.
Мас'ул секретари: Ҳ. Ёқуб.

На узбекском языке

„ШАРК ЮЛДУЗИ“

№ 3

Орган Союза Советских писателей
Узбекистана

Объединенное издательство „Правда Востока“
и „Кзыл Узбекистан“

Ташкент—1946

Ҳаёт өчиги и 2/VI-43 й. да. Р 01575. Қоғоз формати 80x Босма листи 5, Б. Бир листда 470.0 ҳарф. Тир жи 300. Баҳаси 5 сум.

Тошкент. „Кизил Узбекистон“ ва „Правда Востока“
нашриёти босмаханаси. Заказ № 276.

